

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
(OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİ PROGRAMI)**

**OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARINDA FİZİKSEL VE
İLİŞKİSEL SALDIRGANLIĞIN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Selen Erdiñ

Ankara

Ekim, 2009

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
(OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİ PROGRAMI)**

**OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARINDA FİZİKSEL VE
İLİŞKİSEL SALDIRGANLIĞIN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Selen Erdiñ

Danışman: Doç. Dr. Emine Gül Kapçı

Ankara

Ekim, 2009

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
JURİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
SUMMARY.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	vii
BÖLÜM	
1. GİRİŞ.....	1
Problem.....	1
Amaç.....	10
Önem.....	10
Sınırlılıklar.....	11
Tanımlar.....	11
2. KONUYA İLİŞKİN KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	
Saldırganlık.....	13
Saldırganlık Kuramları.....	14
Psikoanalitik Kuram ve Erken Dönem Psikoloji	
Yaklaşımları.....	14
Biyolojik Kuram.....	17
Sosyal Öğrenme Kuramı.....	17
Engellenme-Saldırganlık Kuramı.....	19
Anne-Baba Tutumları ve Tutumların Saldırganlık ile İlişkisi.....	21
Otoriter (Yetkeci) Tutum.....	22
Demokratik (Yetkin) Tutum.....	25
İzin Verici Tutum.....	26
Mizaç ve Mizaç-Saldırganlık İlişkisi.....	29
İlgili Araştırmalar.....	32
Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar.....	32
Türkiye’de Yapılan Araştırmalar.....	38

3. YÖNTEM.....	44
Araştırmanın Modeli.....	44
Evren ve Örneklem.....	44
Veri Toplama Araçları.....	48
İşlem.....	52
Verilerin Analizi.....	52
4. BULGULAR.....	54
5. TARTIŞMA.....	66
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	73
Sonuçlar.....	73
Öneriler.....	74
KAYNAKÇA.....	78
EKLER.....	94
EK-1 Kişisel Bilgi Formu.....	94
EK-2 Anne-Babalık Stilleri ve Boyutları Ölçeği.....	95
EK-3 Çocuklar için Kısa Mizaç Ölçeği.....	97
EK-4 Okul Öncesi Sosyal Davranış Ölçeği-ÖF.....	99

1. JURİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma jürimiz tarafından İlköğretim Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMASI RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Prof. Dr. Gelengül Haktanır

Üye.....

Doç. Dr. Emine Gül Kapçı

Üye.....

Doç. Dr. Seher Sevim

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../20..

.....
Prof. Dr. Ayşe Çakır İlhan
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın amacı, anne-baba tutumu ve çocukların mizaç özelliklerinin, okul öncesi dönem çocuklarının sergilediği fiziksel ve ilişkisel saldırganlığı yordama gücünü belirlemektir.

Araştırmanın birinci bölümünde araştırma problemi tanımlanmış, amaçlar, önem, sınırlılıklar ve tanımlar yer almıştır. İkinci bölümde, araştırmanın konusu kuramsal çerçeve içerisinde işlenmiş ve konuyla ilgili alan yazın incelemeleri sunulmuştur. Üçüncü bölümde yöntem kısmına yer verilmiş; araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları ve verilerin analizi açıklanmıştır. Dördüncü bölümde araştırmanın bulgularına yer verilmiştir. Beşinci bölümde araştırmanın bulguları, ilgili alan yazın karşılaştırmalarıyla tartışılmıştır. Son bölümde ise sonuçlar ve öneriler yer almıştır.

Bu araştırma süresince her türlü desteği ve yardımı esirgemeyen, yapıcı eleştirileriyle çok değerli katkılar sağlayan, evinin kapılarını bile bana sonuna kadar açan hocam ve danışmanım Doç. Dr. Emine Gül Kapçı'ya, beni motive eden, destekleyen ve her zaman yanımda olan eşim Emre Erdinç, arkadaşlarım Aykut Erden ve Ayşegül Kaya'ya çok teşekkür ederim. Ayrıca bu araştırmayı gerçekleştirmemi sağlayan tüm okul müdürlerine, öğretmenlere, annelere ve sevgili çocuklara sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARINDA FİZİKSEL VE İLİŞKİSEL SALDIRGANLIĞIN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Erdinç, Selen

Yüksek Lisans, İlköğretim Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Emine Gül Kapçı

Ekim, 2009, 100 sayfa

Bu çalışmada okul öncesi dönemdeki çocukların, mizaç özellikleri ile anne-baba tutumlarının çocukların sergilediği fiziksel ve ilişkisel saldırganlığı yordama gücünün belirlenmesi amaçlanmıştır. İlişkisel tarama modeli niteliğinde olan araştırmanın evrenini, Ankara sınırları içerisinde okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminde ise, Ankara’da okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 36-72 aylık, 152’si kız, 185’i erkek olmak üzere toplam 337 çocuk yer almıştır. Bu çocukların anneleri, “Anne-babalık Stilleri ve Boyutları Ölçeği”, “Çocuklar İçin Kısa Mizaç Ölçeği” ve araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu”nu doldurmuşlardır. Öğretmenler çocuklar için, Okul Öncesi Sosyal Davranış Ölçeği-Öğretmen Formu’nu doldurmuşlardır. Elde edilen veriler SPSS programında çözümlenmiştir. Seçilen değişkenlerin okul öncesi çocuklarında görülen fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın önemli bir yordayıcısı olup olmadığı aşamalı regresyon analizi ile incelenmiştir. Araştırmada, çocuğun cinsiyetinin erkek olması, otoriter anne-baba tutumu, çocuk mizacının sebatkar ve sıcakkanlı olmaması ile çocuğun anaokuluna devam süresinin uzun olmasının çocuklarda görülen fiziksel ve ilişkisel saldırganlığı yordadığı bulunmuştur. Ayrıca annenin çalışma durumu, annenin öğrenim düzeyi ve ailenin gelir düzeyi gibi değişkenlerin, çocukların fiziksel ve ilişkisel saldırganlık puanlarında anlamlı bir farklılık yaratmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi, Fiziksel Saldırganlık, İlişkisel Saldırganlık, Anne-Baba Tutumu, Mizaç

SUMMARY

AN EXAMINATION OF PHYSICAL AND RELATIONAL AGGRESSION OF PRESCHOOL CHILDREN IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES

Erdinç, Selen

Degree of Master, Department of Primary Education

Thesis Advisor: Assist. Prof. Dr. Emine Gül Kapçı

October, 2009, 100 pages

The aim of this study is to examine whether the parenting styles and the temperamental characteristics predict relational and physical aggression exhibited by the preschool children. Sample of the study consisted of a total of 337 children living in Ankara (n=152 girls and n=185 boys). Children were aged between 36-72 months. Mother of these children were asked to fill in the "Parenting Styles and Dimensions Questionnaire", "Short Temperament Scale for Children" and the "Personal Information Form" the latter of which was developed by the researcher. Teachers of the children completed the "Preschool Social Behaviour Measure-Teacher's Form", for each child. Data were analyzed by the SPSS. Stepwise Regression Analysis demonstrated that boys, authoritarian parenting styles, temperament types of persistence and approach and the longer to attend to kindergarden predicted physical and relational aggression. Furthermore it was found that employment status and education level of the mother and income level of the family were not significant in predicting the physical and relational aggression.

Keywords: Preschool, Physical Aggression, Relational Aggression, Parents Attitude, Temperament

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1 -	Annelere ve Aileye İlişkin Bazı Demografik Bilgilerin Frekans Dağılımı	46
Tablo 2 -	Çocukların Bazı Demografik Değişkenlere Göre Frekans Dağılımı	47
Tablo 3 -	Her Bir Alt Ölçek Puanının Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları	55
Tablo 4 -	Fiziksel Saldırganlığın Çeşitli Değişkenlere Göre (Çocuğun Cinsiyeti, Annenin Çalışma Durumu, Annenin Öğrenim Düzeyi ve Ailenin Gelir Düzeyi) Ortalama, Standart Sapma Değerleri ve Karşılaştırmalı İstatistik Sonuçları	56
Tablo 5 -	İlişkisel Saldırganlığın Çeşitli Değişkenlere Göre (Çocuğun Cinsiyeti, Annenin Çalışma Durumu, Annenin Öğrenim Düzeyi ve Ailenin Gelir Düzeyi) Ortalama, Standart Sapma Değerleri ve Karşılaştırmalı İstatistik Sonuçları	57
Tablo 6 -	Fiziksel Saldırganlık, Tepkisel Mizaç, Sebatar Mizaç, Sıcakkanlı Mizaç, Ritmik Mizaç, Yetkin Anne-Baba Tutumu, Otoriter Anne-Baba Tutumu, İzin Verici Anne-Baba Tutumu Alt Ölçekleri Korelasyon Değerleri	59
Tablo 7 -	İlişkisel Saldırganlık, Tepkisel Mizaç, Sebatar Mizaç, Sıcakkanlı Mizaç, Ritmik Mizaç, Yetkin Anne-Baba Tutumu, Otoriter Anne-Baba Tutumu, İzin Verici Anne-Baba Tutumu Alt Ölçekleri Korelasyon Değerleri	60
Tablo 8 -	Çocukların Fiziksel Saldırganlık Puanlarının Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları	62
Tablo 9 -	Çocukların İlişkisel Saldırganlık Puanlarının Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları	64

BÖLÜM I

GİRİŞ

Problem

Yıllar boyunca erken çocukluk döneminden yetişkinliğe kadar uzanan dönemde saldırganlık ile ilgili araştırmalar yapılmıştır; saldırganlık tanımlanmış, risk faktörleri saptanmış, önleme ve uygun müdahale programları ve yöntemleri geliştirilmiştir. Saldırganlık çeşitli biçimlerde tanımlanmış olsa bile, uzmanların çoğu, saldırganlığın temel özelliğinin diğerine kasten zarar vermek olduğunu belirtmişlerdir (Coie ve Dodge, 1998; Dishion, French ve Patterson, 1995; Underwood, Galen ve Paquette, 2001).

Saldırganlık konusunda yapılan araştırmalar, öncelikle saldırganlığın fiziksel yönüne odaklanmıştır; nesnelere ya da diğer kişilere vurma, tekme atma gibi daha çok fiziksel yollarla başkalarına zarar verme üzerinde durmuşlardır (Dodge, 1980; Fagot ve Hagan, 1985; Snyder ve Patterson, 1986; Cairns, Neckerman, Ferguson ve Garipey, 1989; Hinshaw, 1992; Huesmann, Guerra, Zelli ve Miller, 1992; Ladd ve Profilet, 1996; Arsenio ve Lover, 1997; Ladd ve Burgess, 1999; Pellegrini ve Bartini, 2000). Son yıllarda gerçekleştirilen araştırmalar ise, olumsuz yüz ifadesi, vücut duruşu veya dışlama gibi saldırganlığın fiziksel olmayan boyutlarına yoğunlaşmıştır (Archer, 2001). Fiziksel/açık saldırganlık itmek, vurmak, tekmelemek gibi fiziksel olarak zarar veren ve doğrudan gözlenebilen davranışları içermektedir. İlişkisel saldırganlık ise dışlayarak, dedikodu çıkararak kişilere zarar veren ve genel olarak daha örtülü davranışları kapsamaktadır. Crick ve Grotpeter'e (1995) göre, hedef kişinin sosyal amaçlarını engellemek ve diğerlerinin de hedef kişiye zarar vermesini empoze etmek gibi davranışlar da ilişkisel saldırganlığa girmektedir.

Bunun yanı sıra, ilişkisel saldırganlık daha kapalı ve daha az yüz-yüze bir saldırganlık türü iken, fiziksel saldırganlık kolaylıkla gözlenebilen ve daha çok yüz-yüze durumlarda gerçekleşen bir saldırganlık türüdür. Underwood, Galen ve Paquette (2001), ilişkisel saldırganlığın diğerlerine hem psikolojik hem de duygusal olarak zarar vermek olduğunu iddia etmektedirler. Bu yazarlara göre saldırgan davranışın, özellikle de ilişkisel saldırgan davranışın tanımlanarak nicel bir bakış açısıyla ifade edilmesi ya da gözlenmesi zordur, çünkü zarar vermeye yönelik amacın görünümü bağlama göre değişiklik gösterebilir ve biraz da öznedir (Merrell, Buchanan ve Tran, 2006).

Son yıllarda, erken (3-6) ve orta çocukluk döneminde (7-13) sergilenen ilişkisel saldırganlığı inceleyen çalışmalar, sözü edilen yaşlarda ilişkisel saldırgan davranışlara maruz kalmanın, çocuklara önemli ölçüde zarar verdiğini göstermektedir. Örneğin, ilişkisel saldırganlığa maruz kalan çocukların çoğunluğu bu durumu sadece izlemekle yetinir, bunun sonucunda kaygılanır ve/veya kendilerini mutsuz hissederler. Böylece, ilişkisel saldırganlığın sık hedefi olmak, çocuklar için duygusal zorluklarla sonuçlanabilir (Crick, 1995; Crick, Bigbee ve Howes, 1996). İlişkisel saldırgan davranışları sergileyen çocuklar ise, akranlarından sosyal ve duygusal yönden daha uyumsuzdur. Ayrıca, bu çocuklar, kendilerini akranlarından daha yalnız ve daha mutsuz hissetmektedirler (Crick ve Grotpeter, 1995).

Çocukların davranış problemlerinin erken yaşta belirlenmesi (örneğin, saldırgan davranış) çocukların uyum problemlerini anlamada ve önlemede çok önemli olabilir. İlişkisel saldırgan davranışlar ilk olarak, çocukların sosyal ortamlarında görülür. Bu nedenle çocukların akran gruplarında sergiledikleri ilişkisel saldırganlığı tanımak önemlidir (Crick ve Casas, 1997). Örneğin, Kimonis, Frick, Boris, Smyke, Cornell, Farrell ve Zeanah (2006), okul öncesi dönemde sergilenen saldırganlığın, ergenlikte gözlenen saldırgan ve suç işleme davranışlarını yordadığını bildirmektedirler.

Doğumu izleyen ilk yıllarda, çocuğun sosyal ve duygusal gelişimini destekleyici anne-baba-çocuk etkileşimleri, çocuğa sağlanan deneyim ve fırsatlar çocuğun kendisiyle barışık, çevresiyle uyumlu ilişkiler kurabilen,

toplum içinde anlamlı ve üretken rol üstlenen bir kişi olmasında belirleyici olmaktadır (Crick, 2000; Bracha, Gerardin, Perriot, Rosque, Flament, Leroux, Mazet ve Carter, 2004). Çağdaş psikoloji bilimi, çocuğun doğumdan başlayarak anne ve babasına olan ihtiyacı üzerinde durmakta ve beslenme kadar “ duygusal besi” nin de önemini vurgulamaktadır. Yeterli ve uygun olmayan anne-baba ilişkilerinin, çocuklardaki uyum bozukluklarına katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Anne-babalar, çoğu kez çocuklarına yönelik tutumlarının çocuklar üzerindeki etkilerinden habersizdir. Bazı anne-babalar ise kendi tutumlarının en doğrusu olduğunu düşünmektedir. (Yavuzer, 1998). Kuzgun (1992) da, anne babanın tutumlarını oluşturan nedenler incelendiğinde, bunların da bir öğrenme ürünü olduğunu iddia etmektedir. Anne-baba çocuğun en uzun süre ve en yakın etkileşimde bulunduğu kişilerdir. Özellikle okul öncesi dönemde anne-baba tutumları çocuğun temel davranış ve kişilik özelliklerinin oluşmasında ve yerleşmesinde başrolü oynamaktadır.

Ailenin çocukların davranışlarını belirlemede çok önemli rollerinin olduğu fikri yeni değildir (Maccoby ve Martin, 1983). Örneğin, Baumrind (1971) fiziksel türde saldırganlığı da kapsayan çeşitli çocuk davranışları ile anne-baba tutumlarını belirlemiştir (Hart, Olsen, Robinson ve Mandlaco, 1997). Batı kültüründe yapılan araştırmalar, otoriter ve izin verici anne baba tutumlarının çocuklardaki fiziksel saldırganlıkla daha yüksek düzeyde ilişkili olduğunu göstermektedir (Maccoby ve Martin, 1983; Rubin, Stewart ve Chen, 1995). Bir başka araştırma ise, çocuklarına karşı fiziksel cezalandırmada bulunan otoriter anne-babaların çocuklarının, diğerleriyle etkileşimde bulunurken fiziksel saldırgan davranışlar sergiledikleri göstermiştir (Hart, DeWolf, Wozniak ve Burts, 1992). Düşünülenin aksine, izin verici anne-babalar da, çocukları diğerlerine karşı fiziksel saldırganlıkta bulunduğu anda, onları cezalandırmayarak ya da bu durumu görmezden gelerek, farkında olmadan, çocuklarına, fiziksel saldırganlığın kabul edilebilir bir davranış olduğunu öğretiyor olabilirler. Olweus (1980) bu gerekçelerden yola çıkarak, çeşitli çalışmalar yapmıştır. Annenin izin vericiliğinin, çocukluk döneminde sergilenen fiziksel saldırganlık için en iyi göstergelerden biri olduğunu bulmuştur. Hart, Nelson, Robinson, Olsen ve McNeilly-Choque (1998) ise,

Rusya'daki okul öncesi dönem çocuklarıyla yaptıkları bir araştırmada, anne-babanın baskıcılığının ve annenin ilgisizliğinin ilişkisel saldırganlıkla bağlantılı olduğunu bulmuşlardır.

Anne-baba tutumları ve bu tutumların çocuklar üzerindeki etkileri çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Yapılan bir araştırmada, anne-babası fiziksel cezalandırma, tehdit etme, küçük düşürücü ifadeler kullanma gibi otoriter tutumları sergileyen çocukların, bu davranışları anne-babalarının kendilerini reddettikleri biçiminde yorumladıkları görülmüştür. Yine aynı araştırmada, çocukların otoriter tutumları, diğer insanlarla yaşadıkları çatışmaları çözmek için en etkili yöntem olarak gördükleri saptanmıştır (Hart v.d., 1992). Sevgisini geri çekme gibi bazı cezalandırıcı anne-baba davranışları ise doğası itibarıyla ilişkisel saldırgan davranışları içermektedir. Eğer bir çocuk, sıklıkla bu tür anne-baba davranışlarına maruz kalırsa, kendi akranlarıyla olan ilişkilerinde de aynı türden davranışları sergilemeye başlayabilir (Laible, Carlo, Torquati ve Ontai, 2004). Grotpeter'in (1997) orta çocukluk dönemindeki kız ve erkek çocuklarla yaptığı bir çalışma bu hipotezi destekler niteliktedir. Kendi akranlarına karşı ilişkisel saldırgan davranışları gösteren çocukların aynı zamanda kendi anne-babalarının ilişkisel saldırganlıklarının hedefi oldukları rapor edilmektedir. Stocker (2000) tarafından yapılan bir başka çalışma, gerek anne-çocuk düşmanlığının, gerekse anne-babaların denetim/gözetim eksikliğinin, gençlerin kendi akranlarına karşı ilişkisel saldırganlığı kullanmaları ile olumlu bir ilişki gösterdiğini ortaya çıkartmıştır. Her ne kadar bu çalışmalar anne-baba davranışları ve çocukların bunun devamında kendi akran grupları içinde ilişkisel saldırganlığa başvurmaları arasında bir neden-sonuç ilişkisi olduğunu göstermese de, bulgular çocukların ilişkisel saldırgan davranışları anne-babalarından öğrenip daha sonra bunları kendi akranlarıyla olan etkileşimlerine taşıyabileceklerine işaret etmektedir.

Çocuğun okul öncesi dönemde, aile içindeki sosyalleşme biçiminin yetersiz olması veya uygun olmaması da saldırganlık açısından ciddi bir risk oluşturabilir. Çocuğun aile içerisindeki sosyalleşme sürecinde etkili olan sorunların önemli bir oranı, anne-babaların sosyo-ekonomik dezavantajlarından (ailenin yoksul olması, öğrenim düzeyinin düşüklüğü) ve

kendi aralarında yaşadıkları bazı sorunlardan (anne-babalar arasındaki çatışma, aile içi şiddet, boşanma) kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Buka ve Earls,1993). Flannery (1997) alan yazın taramasının sonucunda, saldırganlık davranışı ile ilintili olabilecek başlıca değişkenlerin;

- 1) Anne-baba denetiminin/gözetiminin yetersiz olması
- 2) Çocukların sosyalleşmelerinde anne-baba katılımının yetersizliği,
- 3) Anne-baba disiplininin yetersiz olması
- 4) Aile bireyleri arasında suç davranışının varlığı,
- 5) Anne-babaların çocuklarına kötü muamelede bulunmaları veya onları ihmal etmeleri,
- 6) Eşler arasındaki evlilik ilişkisinin bozuk olması, anne-babaların boşanmaları ve ayrılmaları olduğunu belirtmiştir.

Ailede çocuk, anne-babaların sorun çözme biçimlerinden etkilenmektedir. Sosyal etkileşim kuramları içinde yer alan sosyal öğrenme kuramına göre, insan davranışları sadece pekiştirme yoluyla değil, davranış ve çevre değişkenlerinin karşılıklı etkileşimi ile açıklanabilir. Sosyal-bilişsel öğrenme kuramının öncüsü Bandura (Akt: Senemoğlu, 2001), öncelikle model alma ve gözlem yoluyla öğrenme üzerinde durmuştur. Çocuklar, anne-babalarının yaşadıkları bazı sorunların veya engellerin nasıl üstesinden geldiklerini aile ortamı içerisinde gözleme ve dolayısıyla öğrenme olanağına sahip olmaktadır. Çocuklar burada, sorunlarını şiddet kullanarak çözmeye çalışan anne-babaların sorun çözme yöntemlerinden etkilenebilmektedirler. Örneğin anne-babaların, çocukları ile ilgili yaşadıkları bazı sorunları veya anlaşmazlıkları, onlara karşı şiddet uygulayarak veya onları cezalandırarak çözmeye kalkışmaları durumunda, bu yöntemin çocuklar tarafından da işe yarar bir davranış olarak örnek alınma olasılığı artar. Aile içerisinde öğrenilen bu davranış biçiminin, sonraki süreçte okul ortamında akranlarına veya öğretmenlerine yöneleceği bildirilmektedir (Flannery, 1997). Ayrıca, çocuklarına karşı sert/katı davranan, reddedici ve ihmal edici tutumlar sergileyen anne-babaların çocuklarının, saldırganlık davranışları gösterme olasılıklarının daha yüksek olduğu iddia edilmektedir (Earls, 1994; Fraser, 1996).

Bazı anne baba tutumları ve hatalı çocuk yetiştirme uygulamaları çocukların uyumsuz davranış geliştirmelerine katkıda bulunur. Davranım bozukluğuna neden olan faktörlerden biri de anne babalar arasındaki tartışmalardır. Anne-baba psikopatolojisi, çocuğun kötüye kullanımı ve ihmali çoğunlukla davranım bozukluğuna katkıda bulunur. Anne-babalardaki sosyopati, alkol bağımlılığı ve maddenin kötüye kullanımı çocuklardaki davranım bozukluğu ile ilişkilidir (Kaplan ve Sadock, 2004).

Yukarıda özetlenen olumsuz sonuçlara karşı, gelişim dönemlerinde karşılaşılan sorunların önemli bir bölümü olağan ve çoğu zaman geçicidir. Çocuk bu dönemde çevresindeki yetişkinlerin olumsuz tutumlarına maruz kaldığında veya sorunlarını çözerken engellemelerle karşılaştığında, olağan diye nitelenen bu sorunların çözümü yeni gelişim dönemlerine ve çocuğun ileriki yaşlarına ertelenebilir. Bu durumlarda ortaya çıkan sorunlar yine uyum ve davranış bozuklukları olarak adlandırılır (Kulaksızoğlu, 2000). Baskıcı, aşırı disiplinli, aşırı koruyucu, alaycı, aşığılayıcı anne-baba tutumları çeşitli uyum ve davranış bozukluklarına yol açar. Saldırıcılık da çocuklarda görülen başlıca uyum ve davranış bozukluklarından biri olarak görülmektedir (Vanderbleek, 2004).

Erden ve Kargı (2005) daha da ileri bir iddiada bulunmuşlar ve gereksinimlerin engellenmesinin enerji ve saldırganlık duygularının birikmesine neden olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bu engellenmenin de kızgınlık, kin ve nefrete dönüştüğünü, kendilik algısının olumsuz olduğunda kendisini değersiz ve önemsiz hissedeceğini ve istenmeyen davranışlarda bulunma eğiliminin artacağını bildirmişlerdir. Anne-babanın reddi ve ihmali, bebeklik dönemi bakım ve eğitimindeki tutarsızlık ya da baskı, fiziksel ya da cinsel istismar, denetim eksikliği, erken dönemlerde başlayan kurum yaşama, bakım veren kişilerin sık değişmesi, suçlu çocuk gruplarıyla arkadaşlık etme ve çeşitli aile psikopatolojisinin, bireyde davranış sorunlarının gelişimine katkıda bulunduğu belirtilmektedir. Özellikle babanın aileden uzak olması ve parçalanmış aile içinde desteklerden yoksun olma çocukları olumsuz biçimde etkilemektedir. Aile yapısı açısından ele alındığında, parçalanmış aile olma özelliğinin yanısıra karmaşık aile yapısının da bu süreci etkilediği

görülmektedir. Ülkemizde davranım bozukluğu gösteren ergenlerde dikkati çeken bir özellik de geniş aile ortamında büyümüş olma ve bu ortamda anne-babanın dışındaki pek çok aile üyesinin çocuğa karşı gösterdiği aşırı ilgidir. İsteklerinin gereğinden fazla yerine getirildiği, hiçbir engellenmeyle karşılaşmadığı, görülmektedir. Çocuğun erken dönemlerde anne-baba tarafından reddedilmiş olması veya aile içinde tacize uğraması da davranım bozukluğunun ortaya çıkmasında rol oynayan etkenler arasında yer almaktadır. Uzun süreli şiddete maruz kalmış ve özellikle fiziksel tacize uğramış (dövülmüş, örselenmiş) çocuklar genellikle saldırgan davranış örüntüleri sergilerler. Bu çocuklar kendilerini sözel olarak ifade etmekte zorlanırlar ve bu güçlükleri onların kendilerini davranışları ile ifade etmelerine neden olur.

Yalnızca yurt dışında yapılan araştırmalarda değil, Türkiye’de yapılan araştırmalarda da saldırgan davranış gösteren anne-babaların, saldırgan çocuklara sahip oldukları ve anne babaların cezalandırıcılıkları ile saldırganlık arasında da ilişki olduğu görülmüştür. Uluğtekin (1991) yaptığı bir araştırmada, çocuklarına karşı reddedici olan ve çocuklarına fiziksel ceza uygulayan anne baba davranışlarıyla çocuklarda görülen saldırganlık davranışları arasında güçlü ilişkiler olduğunu bulmuştur.

Alan yazında, duygu ve davranışları etkileyen psiko-sosyal etmenlerin yanı sıra, biyolojik etmenlerden de söz edilmektedir. Örneğin, mizaç, insan davranışlarının önemli biyolojik belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmektedir (Akt : Özbek ve Süha, 2003). Mizaç (huy); günlük yaşantı içinde kişiye özgü, oldukça sınırlı, belirli duygusal tepkilerin nitelik ve nicelik bakımından değişmesi olarak tanımlanabilir. Otonom sinir sisteminin özelliği veya iç salgı bezlerinin az ya da çok çalışması gibi soyaçekimle gelmiş olan fizyolojik özelliklerin tetiklediği psikolojik tutumlarımızdır. Çabuk kızmak, sıkılmak, öfkelenmek, neşelenmek, hareketli ya da hareketsiz olmak gibi bireylere göre değişen mizaç özelliklerinden söz etmek mümkündür.

Doğumdan sonraki ilk yıl içinde, çocuğun fiziksel sağlığının, mizacının ve aileden gördüğü sevgi ve desteğin gelişimde önemli bir rol oynadığı

bilinmektedir. Bunların yanısıra, bebeğin bağlanma örüntüsü, duygulanımı, sağlığı, mizacı, uyumu, onun ilerideki ruh sağlığının ve benlik saygısının temellerini oluşturur (Zuckerman ve Frank, 1992; Culbertson, Newman ve Willis, 2003).

Mizacın, sosyal ilişkilerdeki problemlerle bir bağlantısının bulunduğu savunulmaktadır (Moon, 2001). Walker, Berthelson ve Irving (2001) yapmış oldukları bir araştırmada sosyal kabul görmeyen saldırgan çocukların popüler çocuklara kıyasla zor mizaç özelliklerine sahip olduklarını saptamışlardır. Ayrıca şiddet davranışı ile ilintili olarak, hiperaktiflik, dürtüsellik ve zor bir mizaca sahip olmak gibi etkenler de alan yazında belirtilmektedir (Brier, 1995).

Gill'e (1998) göre anne-babaların mizaç veya davranış biçimlerinin çocuğa uymaması veya zıt olması da aile içinde süregelen bir gerginlik ve anlaşmazlığa neden olabilir. Buna ek olarak çocuğun mizacını oluşturan diğer faktörler de çocuğun davranışlarını etkileyebilir. Örneğin aile içi anlaşmazlığın derecesi, destek mekanizmalarının etkililiği ve ailenin başa çıkma yöntemlerinin kalitesi de çocuğun davranış kalıplarının oluşmasında önemli bir rol oynar.

Bazı araştırmacılar, çocuğun ve ailenin ruhsal yakınmalarının, çocukta ve/veya aile bireylerinde psikopatolojinin derecesi ile aile içi ilişkilerin ve çocuğun mizaç özelliklerinin de araştırılmasını gerekli görmektedir. Çocuğun olumsuz mizaç özelliklerinin davranışsal ketlenme, ayrılık kaygısı ve diğer bazı kaygı bozukluklarına eğilimi artırdığı ileri sürülmektedir (Kagan, Snidman ve Arcus, 1998). Ayrıca, karşı gelme bozukluğu olarak adlandırılan psikiyatrik bozukluğun etiolojisi tam olarak bilinmemekle birlikte, daha çok anne baba tutumlarının ve çocuğun mizaç özelliklerinin önemli olduğu düşünülmektedir. (Calzada, Eyberg ve Rich, 2004). Sonuç olarak, aileleri tarafından uyum sağlamakta güçlük çektiği belirtilen zor mizaçlı ya da çevresel değişikliğe zor uyum sağlayan ve yavaş ısınan çocuklar olarak tanımlanan çocukların, günlük yaşantılarında davranış sorunlarını sıklıkla gösterdiği alan yazında karşımıza çıkmaktadır (Provence ve Mayes, 1996).

Yapılan bütün bu alan yazın taramasında görüldüğü gibi, anne-baba tutumlarının, anne-baba-çocuk ilişkilerinin ve çocukların mizaç özelliklerinin çocukların sergilediği saldırgan davranışlarla ilişkili olduğu görülmüştür. Ancak Türkiye’de okul öncesi dönem çocuklarında görülen saldırgan davranışlarla ilgili çalışmalar oldukça sınırlıdır. Saldırganlığın ve olumsuz sonuçlarının azaltılabilmesi için, saldırgan davranışları yordayan değişkenlerin bilinmesi gerekmektedir. Erken çocukluk yıllarında saldırganlığın gelişimini anlamak, ileriki yıllarda çıkacak sorunları önleme ve müdahale çalışmalarına da katkı sağlayacaktır. Sonuç olarak, bu araştırmanın temel problemi, okul öncesi dönem çocuklarının sergilediği saldırgan davranışları, anne-baba tutumları ve çocukların mizaç özellikleri bağlamında değerlendirmektir.

Amaç

Bu araştırmanın amacı, anne-baba tutumu ve çocukların mizaç özelliklerinin, okul öncesi dönem çocuklarının sergilediği fiziksel ve ilişkisel saldırganlığı yordama gücünü belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır;

Alt Amaçlar

- Anne-baba tutumları çocuklardaki fiziksel ve ilişkisel saldırganlık davranışlarını yordamakta mıdır?
- Çocukların mizaç özellikleri fiziksel ve ilişkisel saldırganlık davranışlarını yordamakta mıdır?
- Okul öncesi dönem çocuklarında görülen fiziksel ve ilişkisel saldırganlık cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
- Annenin öğrenim durumu, ailenin gelir düzeyi, annenin çalışıp çalışmama durumu gibi kişisel değişkenler çocuklarda görülen fiziksel ve ilişkisel saldırganlığı farklılaştırmakta mıdır?

Önem

Türkiye’ de okul öncesi dönem çocuklarının sergilediği saldırganlığı araştıran çalışmalar oldukça sınırlıdır. Oysa ki yurt dışında yapılan araştırmalar fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın okul öncesi dönemde görülmeye başlandığını ortaya koymuştur. Saldırgan davranış gösteren çocuklar sosyal uyum problemleri yaşamaktadırlar. Saldırgan davranışlara maruz kalan çocuklar da çeşitli duygusal ve davranışsal sorunlar yaşamaktadır. Sonuç olarak, saldırganlık davranışlarından, hem mağdur hem de saldırgan davranışı gösteren çocuk olumsuz yönde etkilenmektedir. Çocuklarda saldırganlık gibi olumsuz davranışların erken yaşta belirlenmesi, uyum problemlerinin azaltılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca önleme

çalışmaları için bu davranışları incelemek çok önemlidir. Saldırganlığın olumsuz etkilerinin iyileştirilmesi için, bu davranışları yordayan değişkenlerin bilinmesi gerekir. Erken çocukluk yıllarında saldırganlığın gelişmesini anlamak, ergenlik yıllarında çıkabilecek fiziksel olarak şiddet içeren ya da içermeyen çeşitli suç işleme davranışlarını ve sorunlarını önlemeye de katkı sağlayabilir. Bu araştırmanın, okul öncesi dönemde fiziksel ve ilişkisel saldırganlığı yordayan değişkenleri inceleyerek, önleme çalışmalarına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

Araştırma verileri, Ankara İli içerisinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Ata Anaokulu, Toki Anaokulu, Mine Anaokulu, Açelya Anaokulu, Yaprak Anaokulu ile Abdülkadir Yüzbaşıoğlu İlköğretim Okulu Anasınıfı'na devam eden ve yaşları 36-72 ay arasında değişen çocukların anneleri ve öğretmenlerinden elde edildiği için, bulguların Ankara İli'nde yaşayan çocuklarla sınırlı olduğu düşünülmektedir.

Tanımlar

Saldırganlık: Bir başka kişiye (kurbana) kasten zarar vermektir (Underwood, Galen ve Paquette, 2001).

Fiziksel (Açık) Saldırganlık: İtmek, vurmak, tekmelemek gibi kolaylıkla gözlenebilen, yüz yüze durumlarda gerçekleşen ve hedef kişiye fiziksel olarak zarar veren bir saldırganlık tipidir (Crick ve Grotpeter, 1995).

İlişkisel Saldırganlık: Hedef kişinin sosyal amaçlarını engellemek, diğerlerinin de akrana zarar vermesini empoze etmek, dedikodu yapmak, dışlamak gibi daha kapalı ve daha az yüz yüze gerçekleşen bir saldırganlık tipidir (Crick ve Grotpeter, 1995).

Anne-Baba Tutumu: Anne ve babaların, çocuğun gerek sosyal, gerek psikolojik, gerekse kişilik gelişimlerini etkileyecek yönde belirli bir birey, nesne yada ortamlara olumlu veya olumsuz şekilde bir tepkide bulunma eğilimidir (Yavuzer, 2004).

Mizaç: Büyük ölçüde biyolojik olarak önceden belirlenmiş, doğuştan gelen ve doğal kaynaklı, kişiye özgü psişik faaliyet ve davranışsal tepki verme tarzıdır (Doksat, 2004).

BÖLÜM II

KONUVA İLİŞKİN KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

SALDIRGANLIK

Saldırganlık genel olarak, diğçerlerine zarar vermek amacıyla bir kişi ya da grup tarafından gerçekleştirilen davranış olarak tanımlanmaktadır. Tiryaki (2000) ise saldırganlığı, "karşısındakine üstün gelmek, onu yönetmek; bir işi bozmak, boşa çıkarmak için düşmanca, incitici, hırpalayıcı, acı/ağrı verici davranış biçimi" olarak tanımlamakta ve saldırgan davranışların amaca yönelik davranışlar olduklarını ve bir kişiye, gruba ya da topluma yönelik olabileceğini belirtmektedir. Saldırganlık insanlarda, değişik şekilde ortaya çıkan bir davranış biçimidir. Çünkü saldırganlık tahrip etmek, yaralamak, yok etmek gibi tutumların yanı sıra, çeşitli sözel tepkiler şeklinde kümeleşmiş davranışlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Köksal, 1991). Yapılan saldırganlık tanımları, saldırganlığın yalnızca fiziksel davranışı içerdiğini düşündürebilir. Fakat son yıllarda yapılan araştırmalar, ilişkisel saldırganlık olarak adlandırılan dışlama, alay etme, dedikodu çıkarma gibi davranışları kapsayan saldırganlık eşitide üzerinde yoğunlaşmıştır.

Saldırganlığın "doğal ve içgüdüsel" bir olgu mu yoksa "toplumsal deneyimsel ve kisiliğe bağlı" bir olgu mu olduğu uzun zamandır, tartışılan bir konudur. Bu tartışmaların etkisini gerek saldırganlık tanımlarında gerekse, saldırganlık kuramlarında görmek mümkündür. Geçmişten günümüze kadar saldırganlık olgusu hep varolmuş, saldırganlık içeren davranışın, nereden kaynaklandığını ve nasıl oluştuğunu açıklamak için bir çok görüş ve kuram ortaya konmuştur. Bu bölümde, bu kuramların en önemlilerine değinilmeye çalışılacaktır.

SALDIRGANLIK KURAMLARI

1. Psikoanalitik Kuram ve Erken Dönem Psikoloji Yaklaşımları

İnsanlık tarihinde birçok şiddet olaylarının görülmesi sonucunda, saldırganlığın doğuştan gelen bir içgüdü olduğu görüşü ortaya çıkmıştır. Bu görüşün psikolojideki en önemli temsilcilerinden biri Freud'dur. Freud saldırganlıkla ilgili görüşünü 1927'de şöyle özetlemiştir. "İnsanoğlu ancak saldırıya uğradığında kendini koruyan, aslında sevgi arayan uysal ve sokulgan bir varlık değildir. Yüksek ölçüde saldırganlığı, onun içgüdüsel doğasının bir parçası olarak görmek gerekir" (Freud, 1971/1994).

Psikanalitik kuramın ilk dönemlerinde, saldırganlık konusu pek fazla önemsenmemiştir. Psikoseksüel gelişim dönemlerine ağırlık veren Freud, tüm nevrotik çelişkileri cinsellikle açıklamaya çalışmıştır. Bu nedenle, çocuğun oral dönemde dış çıkarması ve nesnelere ısırması, anal dönemde çevresindekilere zarar verme ve onları kontrol etme isteği, saldırganlığın ilk belirtileri olarak nitelendirilmiştir. Freud, başlangıçta, saldırganlığın bir ego içgüdü olduğu belirtmiş ve tepkisel açıdan incelemiştir. Ego içgüdü, kişinin kendini koruma eğilimi ile kişinin bilişsel fonksiyonlarının ve ahlaki sınırlamalarının karışımı olarak açıklanmıştır. Bu açıdan, kişinin doyumunu engelleyen ve tehdit eden durumlarda egonun tepki göstereceği varsayılarak, bu tepkiler saldırganlık biçiminde değerlendirilmiştir. Daha sonra Freud'un saldırganlığı, doğrudan doğruya biyolojik bir içgüdüye bağlayarak daha katı ve değiştirilmesi daha zor bir model olarak ortaya koyduğu görülmektedir. Freud'a göre saldırganlık davranışı insan ve hayvan doğasının doğuşundan gelen genetik kökenli bir içgüdüdür. Bu kurama göre saldırganlık insan doğasının kaçınılmaz bir parçasıdır ve bireyin kontrolü dışındadır (Mummendy, 1996).

Saldırganlık ve şiddet, doğuştan gelen içgüdüsel bir eğilim olarak açıklanmaktadır. Freud'a göre içgüdüler, zihin üzerinde somatik ve biyolojik talepleri temsil etmekte, yaşam içgüdü ve ölüm içgüdü olmak üzere iki kategoride toplanmaktadır. Freud, içgüdülerin bireysel yaşamın ve insan

ırkının sürekliliğini sağladığını belirtmiştir. İnsanın kendi kendini yıkıcı ve yok etmeye çalışan içgüdüleri ise, ölüm içgüdüleri olarak tanımlanmıştır. İnsanda saldırganlığın da ölüm içgüdülerine dayandığını ileri sürmüştür. Ölüm içgüdüleri organizmanın kendine yönelmiş ise, intihara yol açmakta, dışa yönelmiş ise düşmanlık, kavgacılık ve saldırganlık biçimini almaktadır (Bilgin, 1988).

Bir diğer bakış açısı da saldırganlığın “yer değiştirme” savunma mekanizması olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Birey engellenme durumuyla karşılaştığında, bir takım olumsuz sonuçlarından dolayı engellemeye neden olan kişiye karşı öfkesini yansıtamaz. Örneğin, çocuğun engellenmesine neden olan kişi babasıdır. Çocuk eğer babasına saldırırsa, babasının ona fiziksel ya da psikolojik olarak zarar vermesinden korkar. Çünkü çocuk, anne-babasına doğrudan saldıramaz, yine de babasını simgeleyebilen daha “güvenli” hedefler seçebilir. Böyle bir durumda, çocuk bilinçsizce kediye veya oyuncak tekmelemeyi (saldırganlığının kedi veya oyuncak üzerine yer değiştirmesi) seçebilmektedir. Çünkü muhtemelen kedi veya oyuncak, ona zarar vermeyecektir ve babayı simgelemenin bir yolu olacaktır. Böylece psikoanalitik yaklaşımda, çocuğun saldırganlığının nesnesi, çoğunlukla “gerçek” nesne olmayabilir. Çocuğun saldırgan davranışını gösterdiği nesnenin, gerçek nesnesinin yerine geçen simgesel bir nesne olabileceği ileri sürülmektedir (Moeller, 2001).

Adler ise saldırganlıkla ilgili farklı bir kuramı 1908 yıllarında oluşturmuştur. Adler saldırganlığı, tüm gereksinimlerin doyumu için uğraşan ve tek bir organa bağlı olmayan bir içgüdü olarak görmüştür. Adler’ e göre saldırganlık içgüdüleri çeşitli biçimlerde başkasına ya da bireyin kendisine yönelik olabilir. Adler, şiddetli bir kavgayı saf bir saldırganlık örneği olarak gösterirken, spor ve savaş içindeki davranışları da bir çeşit saldırganlık olarak nitelendirmiştir. Öte yandan Horney, saldırganlığı, kişinin tehlikelerle dolu bir evrende temel kaygı duygusuna bağlamıştır. Kaygı kavramı çocuğun düşman bulduğu bir dünya içinde duyduğu yalnızlık ve çaresizliği tanımlar. Dünyasındaki çeşitli olumsuz etmenler, çocukta bir güvensizlik duygusunun gelişimine neden olabilirler. Açık ya da dolaylı baskı, ilgisizlik, birbiriyle

uyuşmayan tutumlar, çocuğun bireysel gereksinimlerine saygı göstermeme, çocuğu takdir etmeme, gerçek sıcaklığın yokluğu, anne-babanın görüş ayrılıklarında taraf tutma zorunluğu, aşırı ya da yetersiz sorumluluk verme, aşırı koruma, diğer çocuklardan ayırma, haksız tutumlar, kardeşler arasında ayırım yapma, yerine getirilmeyen sözler güvensizlik duygusunun gelişimine katkıda bulunan etmenlerden sayılabilir. Genel olarak çocuğun anne-babası ile olan ilişkisinde güven sarsıcı herhangi bir durum, onda kaygı yaratır. Güvensiz ve kaygılı çocuk, yalnızlık ve çaresizlik duyguları ile başa çıkabilmek için türlü stratejiler geliştirir ve bunları yaşamının yetişkinlik döneminde de sürdürür. Örneğin, çevresine düşmanlık duyabilir ve kendisine kötü davranmış olanlara karşı öc alıcı bir tutum geliştirebilir ya da yitirmiş olduğunu sandığı ve tekrar elde edebilmeyi umduğu sevgiyi kazanabilmek amacı ile aşırı uysal davranışlara yönelebilir, başkalarının kendisini sevmesi için zor kullanabilir. Bu temel kaygı duygusu, Horney' e göre, insanlara doğru, insanlara karşı ya da insanlardan uzaklaşarak çözüme kavuşturulmaya çalışılabilir. Bu kuramda, sorununu insanlara karşı olarak çözmeye çalışan kişi saldırgan olarak nitelendirilmiştir (Geçtan, 2008).

Saldırgan davranışların kökenini yapısal özelliklere bağlayanlar yalnızca psikanalistler olmamıştır. Saldırganlığı hayvan davranışlarını gözlemleyerek inceleyen etologlar, saldırganlığın evrim süreci içinde önemli bir işlevi olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu yaklaşımın öncülerinden Konrad Lorenz, saldırganlığın içgüdüsel bir gereksinim olduğunu ve alışılmış hedeflerin uzaklaştırılması durumunda hayvanların bu içgüdü'nün etkisiyle hazır buldukları herhangi bir hedefe saldırdıklarını ifade etmektedir. İçimizde sürekli bir birikim halinde bulunan saldırganlık dürtüsü bir şekilde tatmin aramaktadır. Lorenz'e göre saldırganlık, yönelebileceği bir hedef bulamazsa ya da koşullandırmalar yüzünden belirsizleşirse (hayvanlar bu şiddeti kendine uygulamaya, yavrularını yemeye) birey patolojik davranışlarda bulunmaya başlar ve grup içinde çatışmalar çıkar (Michaud, 1991).

Lorenz'e yöneltilen en büyük eleştiriye, saldırganlığı salt bir dürtü olarak ele alıp, sosyal yapıyı göz ardı etmiş olmasıdır. Çünkü insanları da içine alarak tüm hayvanlar âleminde, ihtiyaçları ve çevreleri arasında köprü

görevi gören sosyal bir yapının varlığından söz edilmektedir. Ancak saldırganlığın sosyal bir yapı olarak incelenerek çözümlenebileceği düşünülmektedir (<http://www.biltek.tubitak.gov.tr/gelisim/psikoloji/insan.htm>).

2. Biyolojik Kuramlar

Biyolojik kuramlar, saldırganlığa beyin, merkezi sinir sistemi ve endokrin sisteminin işleyişindeki bozuklukların yol açtığını ileri sürmektedirler. Saldırganlığı içgüdülerle açıklamaya çalışan kuramlar, görgül sınınamaya elverişli tanımlar getiremediğinden, araştırmacılar saldırganlığın doğuştan gelen bir olgu olduğunu ve dolayısıyla biyolojik, genetik ve fizyolojik bulgularla saldırganlık bağlantısını desteklemeye çalışmışlardır. Genetik ve hormon araştırmaları ise saldırganlığı etkileyen önemli bir değişkenin androjen hormonu olduğunu ortaya koymuştur. Bu hormonun, beyin düzeni üzerindeki etkisinin yanısıra, fiziksel büyüme ve kas gelişimini dolaylı olarak etkilemesinin saldırganlığa yol açtığı iddia edilmektedir (Bandura, 1973).

Beyin üzerinde yapılan araştırmalar sonucu, beyinde saldırganlık merkezlerinin (temporal lob ve korteks alt yapıları) bulunduğu saptanmıştır. Bu çalışmalarda beynin bazı bölgelerinin uyarılması ile saldırgan davranışın ortaya çıktığı, diğer bazı bölgelerinin uyarılması ile sakin davranışların ortaya çıktığı görülmüştür. Ancak, beynin bazı alanlarındaki nörolojik yapının saldırgan davranışın gelişmesine elverişli olmasının, saldırganlığın içgüdüsel olduğunu kanıtlamaktan uzak olduğu görüşü de yaygındır. Ayrıca, hayvanlarda beynin uyarımına ilişkin çalışmalar ve bunların insan davranışları ile ilişkilerini ele alan dokümanlardan yola çıkarak, bazı otoriter, şiddet içeren patlamaların nörolojik bozukluklarla açıklanabileceği öne sürülmektedir (Freedman, Sears, Carlsmith 1998).

3. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramcıları, saldırganlığın nedenlerini içgüdü ya da dürtülerde aramak yerine, gözlemlerini saldırgan tepkilere yol açan çevredeki

uyarıcılar üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Sosyal öğrenme kuramına göre insan davranışları sürekli olarak çevre koşullarıyla etkileşim içindedir. Davranışlar çevreyi etkileyip değiştirdiği gibi çevre de davranışları etkisi altına alıp, değiştirir.

Sosyal Öğrenme Kuramı, saldırganlığın dışsal ve sosyal nedenlerden dolayı ortaya çıktığını iddia etmektedir. Saldırganlık, çocukluk dönemindeki bağımlı eğitim, gözlem yoluyla (medyadaki ya da gerçek yaşamdaki saldırgan davranış modellerini gözleyerek), doğrudan yaşantılarla (saldırgan davranış için ödüllendirilmiş olma) ve kendilik düzenlemesi (ortaya çıkan davranış için kendi kendini cezalandırma ya da pekiştirme gibi) yoluyla kazanılmakta ve devam ettirilmektedir (Amodei ve Scott, 2002).

Saldırganlığın nedenleri ve ortaya çıkışı ile ilgili olarak dışsal koşulların etkilerine odaklanan Sosyal Öğrenme Kuramı'nın en önemli temsilcisi olan Bandura'ya göre, bir çocuk ne zaman, nasıl ve kime karşı saldırgan bir şekilde davranacağını anne-babalarından, arkadaş gruplarından ve kitle iletişim araçlarından öğrenir. Bandura, saldırganlığın öğrenilmesinde iki temel süreç olduğunu bildirmektedir. Bu süreçler, araçsal (instrumental) öğrenmeler ve gözlemsel öğrenmelerdir. Araçsal öğrenmeye göre, herhangi bir davranış pekiştirilir ya da ödüllendirilirse, o davranışın gelecekte yinelenme olasılığı artar. Saldırgan davranışı ödüllendirilen kişi daha başka durum ve ortamlarda da saldırgan davranacaktır. Sosyal onay, para, çocuklar için şeker, ilgi ya da saldırılan kişinin acı çekmesi saldırganlığı pekiştirici ödüller arasında sayılabilir. Ödüllendirme, dışardan gelen bir onay ve beğeni olabileceği gibi, kişinin kendi içinde duyduğu bir doyum ya da gerilimden kurtulma duygusu da olabilmektedir. Saldırganlık, birçok gereksinimi doyurması açısından da ödül kaynağı sayılmaktadır. Örneğin, kişinin toplumdaki saygınlığı ve gücü, saldırganlık aracılığıyla doyum sağlanan gereksinimler arasında yer alabilir. "Gözlem" ve "Model Alma Yoluyla Öğrenme" yaklaşımında ise, pekiştirmenin yanısıra, saldırgan davranışların gözlem ve model alma yoluyla öğrenildiği savunulmuştur. Özellikle çocukların birçok yeni davranış örüntüsünü örnek aldıkları erişkinlerin davranışlarını gözlemleyerek öğrendikleri birçok araştırmacı tarafından kanıtlanmıştır.

Birçok deneysel çalışmada da, çocukların taklit ya da model alma yoluyla, öykündükleri büyüklerin (anne-baba ya da televizyondaki hayali kahramanlar gibi) saldırganca davranışlarını öğrenip, gerçekte düşmanca duygular taşımaları bile aynı tür saldırgan davranışları yineledikleri görülmüştür (Geçtan, 1993).

Televizyonun şiddet eylemleri ve saldırgan davranışlara etkisi konusunun araştırıldığı çalışmalarda da gözlem yoluyla ve model alarak öğrenme yaklaşımları temel alınmıştır. Yaşamının ilk yıllarında, temel modeller anne-babalardır. Bu nedenle çocuğun saldırgan davranışlar geliştirip geliştirmemesinde anne-baba tutumları, saldırganlığın onaylanıp onaylanmaması, çocuklarına uyguladıkları disiplin oldukça önemli olabilmektedir. Daha sonra yaşamının ilerleyen yıllarında bu modeller arasına öğretmen, akran ve akrabalar gibi diğer yetişkinler ile çocuğun yaşlıları katılmaktadır (Gümüş, 2000).

4. Engellenme – Saldırganlık Kuramı

Engellenme-saldırganlık kuramına göre, kişide saldırgan davranışlar doğuştan değil, engellenmeler sonucu ortaya çıkmaktadır. Saldırı, yöneltilen kişiyi incitmeyi amaçlayan bir davranış olarak tanımlanmıştır. Kısaca, kişinin istediği bir şeyi yapmasının engellenmesi, saldırganlığa yol açar. Bu engellenme, kişinin çevresinden gelebileceği gibi, kendi içindeki çelişik istek ve eğilimler sonucu oluşabilir. Engellenme kuramına göre, devam etmekte olan bir eylemin engellenmesi tahriki oluşturur; tahrik sonucu gösterilen tepkinin amacı ise bir kişiye ya da nesneye zarar verme olabilir. Saldırganlığa yönelme gücü, engelleyici deneyimlerin sıklığı ve yoğunluğuyla doğru orantılıdır.

Yale Grubu olarak anılan ve sosyal psikolojide saldırganlık konusunda deneysel çalışmaları başlatan beş yazar (Dollard, Doob, Miller, Mowrer ve Sears, 1970), “Engellenme ve Saldırganlık” başlıklı bir kitap yayınlamışlardır. Bu araştırmacılar, ölüm içgüdüsünü ya da saldırganlığa ilişkin özgül, doğuştan gelen içgüdü kavramını reddetmişlerdir. Bu enerji modeline göre,

kişi saldırgan davranmaya güdülenir, ancak bu güdülenme doğuştan gelen yapısal faktörlerden değil, engellenmenin yarattığı bir dürtüden kaynaklanır. Engellenme, kişinin amaca yönelik davranışının dışsal olarak bloke edilmesi demektir. Orjinal modelde, saldırganlığın her zaman engellenmeden kaynaklandığı, engellenmenin de her zaman saldırgan davranma isteğini uyarmaya yol açtığı ileri sürülmüştür. Ancak, engellenme sonucu uyarılan saldırganlık dürtüsü, saldırganlığın gösterilmesi durumunda verilebilecek cezadan duyulan korku yüzünden kontrol altına alınabilir. Bu durumda saldırganlık dürtüsü misillemeye yol açmayacak başka bir hedefe yönlendirilir ve böylece saldırganlık enerjisi boşaltılmış olur. Bu, saldırgan dürtünün “yön değiştirme” ilkesidir. Orijinal engellenme- saldırganlık modeli, daha sonraları pek çok araştırmacı tarafından, engellenmenin saldırgan davranışa yol açan tek neden olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir (Krahe, 1996).

Berkowitz'in modeli bu eleştirileri bir ölçüde dikkate almaktadır. Berkowitz'e (1965) göre (Akt: Moeller, 2001) öfke duygusu “saldırgan davranış için eğilim” ortaya çıkarmaktadır. Eğer çocuğun saldırgan davranış için eğilimi yüksekse saldırgan davranış meydana gelmektedir. Ancak saldırma eğilimi düşükse saldırgan davranış meydana gelmeyecektir. Saldırgan davranışın ortaya çıkmasının çocuğun geçmişten getirdiği alışkanlıklarla da ilişkisi olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca engellenme ortamında saldırganca davranmaya teşvik edecek tahrik edici ipuçları bulunması saldırganlığın ortaya çıkmasını kolaylaştırıcı bir faktör olarak tanımlanmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, geçmişten günümüze kadar saldırganlık olgusu hep varolmuş, saldırganlık içeren davranışın, nereden kaynaklandığını ve nasıl oluştuğunu açıklamak için birçok görüş ve kuram ortaya konmuştur. Saldırganlığın kökenini araştıran kuramların en önemlileri Psikoanalitik Kuram, Biyolojik Kuram, Sosyal Öğrenme Kuramı ve Engellenme-Saldırganlık Kuramı olarak sayılabilir. İçgüdüyü ve kalıtımı öne çıkaran kuramlar, saldırganlığı içsel faktörlere, sosyal durumları öne çıkaran kuramlar ise saldırganlığı çevresel faktörlere bağlamaktadır.

ANNE – BABA TUTUMLARI VE TUTUMLARIN SALDIRGANLIK İLE İLİŞKİSİ

İnsan yaşamında, doğumdan önce başlayan ve hayatın sonuna kadar etkisini sürdüren bir kurum olarak aile, fizyolojik olduğu kadar, ekonomik kültürel ve toplumsal yönleriyle de kişinin ruhsal gelişimini, davranışlarını biçimlendirip, yönlendirir (Yavuzer, 1996). Hatalı anne-baba tutumu ve bozuk aile yapısı, sağlıklı bir gelişimin ve uyumsuzlukların başlıca kaynağı olabilir. Anne baba, kimi zaman çocuğa çok şey vererek onun kendi gelişimine yön vermesini engeller; kimi zaman da çok az şey vererek ona gerekli desteği sağlayamaz ve uygunsuz davranış örüntülerinin gelişimine neden olur (Geçtan, 1993). Çocuk, edilgen değil, çevresiyle sürekli etkileşen ve değişen bir canlıdır. Aile, çocuğun sosyalleşmesinde en çok etkisi olan, toplumsal bir kurumdur. Uyumlu ve özgür bir aile ortamı içinde, tutarlı ve sağlıklı ilişkiler içinde yetişen çocuk, özerk bir birey olarak yetişkin yaşamına ulaşabilir (Yavuzer, 2001).

Anne ve babalar çocuklarının bilgi aktarıcısı olarak kültürel değer ve kuralların devamını sağlarlar. Aile çocuğun ilk sosyal deneyimlerini edindiği yerdir. Ailenin çocuğa yönelik tutum ve davranışları ilk yaşantıların örülmesinde büyük önem taşımaktadır. Çocuk bir yandan sosyal bir varlık olduğunun bilincine varır, bir yandan da davranışlarını taklit edeceği bir modele gereksinim duyar. Okulöncesi dönemdeki çocuklar, anne babalarını örnek olarak alırlar, onlarla özdeşleşirler, tutum ve davranışlarını taklit ederek kendilerinde yerleştirmeye çalışırlar. Çocuklar anne ve babalarını model aldığı için anne babasının sahip olduğu kültürel değerleri ve kuralları öğrenirler. Böylece içinde buldukları kültür ile çatışmayan uygun davranışlar gösterirler (Aksoy, 2005).

Çocuk yetiştirmede ve ailenin çocuğa karşı tutumlarını belirlemede anne-baba tarafından çocuğun gelişim dönemlerine ilişkin özelliklerinin neler olduğunun bilinmesi çok önemlidir. Çocuğun kanıtlanabilir en güçlü tarafı ve üstünlüğü öğrenme güdüsüdür. Çocuk, Montessori'nin "emici zihin" diye

adlandırdığı bir yetiye sahip olarak doğar. Kültür, töre, ülkü, duygu, davranış ve inançların emilip benimsenmesi, çocuğun doğumuyla altı yaşı arasındaki "emici zihin" döneminde gerçekleşir (Montessori, 1995).

Yapılan araştırmalar, anne-baba tutumlarının çocuğun gelişiminde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin, Haktanır ve Artar'ın 2001 yılında yaptıkları ve anne-baba tutumlarını ele alan araştırmaları gözden geçirdikleri çalışmada, anne-baba tutumlarının çocuğun duygusal ve toplumsal gelişiminde önemli etkisinin olduğunu bulduğunu görmüşlerdir. İncelenen araştırmalarda, olumlu, demokratik ve dengeli tutumların sergilendiği ailelerde yetişen çocukların daha olumlu kişilik özelliklerine sahip olduğu saptanmıştır. Olumsuz tutumların sergilendiği ailelerde yetişen çocukların ise, olumsuz kişilik özellikleri gösterdiği görülmüştür.

Anne-babaların çocuk yetiştirme tutumları ve anne-babalık uygulamaları konusunda belki de en kapsamlı çalışma Baumrind (1971) tarafından yapılmıştır ve yaptığı sınıflama bu alanda yapılan çalışmalara öncülük etmiştir. Baumrind sınıflamasında, otoriter/yetkeci (authoritarian), demokratik/yetkin (authoritative) ve izin verici (permissive) olmak üzere üç temel anne-baba tutumu önermiştir. İzleyen bölümlerde bu sınıflama ve ilgili çalışmalar özetlenmiştir.

1. Otoriter (Yetkeci) Tutum

Çocuğun kendine olan güvenini kaybetmesine yol açan, çocuğun kişiliğine önem vermeyen bir tutumdur. Anne babanın uyguladığı katı disiplin yüzünden çocuk, her kurala uymak zorunda bırakılmaktadır. Baskı altında bırakılan bu çocuk, sessiz, uslu nazik ve dürüst olmasına karşılık silik, çekingen, başkalarından kolayca etkilenen kişiliğe sahip olmaktadır. Böyle bir aile ortamında "zor yoluyla denetleme" ve "sevgiyi esirgeyerek denetleme" durumları hakim olmaktadır. Sürekli denetlenen çocuk hangi hareketine karşı ne tepki alacağını bilemediğinden dolayı sürekli kaygı halindedir (Yavuzer, 2004). Anne babanın sürekli karışarak ve suçlayarak cezalandırma biçimi,

çocuğun kolayca ağlayan hassas bir yapıya bürünmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda baskı altında büyüyen çocuk isyankar bir karaktere bürünürken, aşağılık duygusu da geliştirebilmektedir. Böyle bir aile ortamında büyüyen çocuk, dıştan denetimli kişilik haline gelerek, içinden geldiği gibi hareket etmek yerine olması gerektiği gibi davranma kuralına şartlandırılmaktadır (Yavuzer, 2004). Tavır ve hareketlerine standart koyulan çocuk sürekli duygu ve düşüncelerini bastırmaktadır. Sonucunda korkak, boyun eğen, otorite kalktığında isyankar, güçsüzler karşısında saldırgan olan çocuk yetişmektedir (Yıldız, 2004).

Otoriter çocuk yetiştirme tarzında anne-babalar genellikle, bağırma, emretme, eleştirme gibi zorlayıcı anlamda kullanılan disiplin yöntemlerini kullanmaktadırlar. Anne-babalar etkisiz bir şekilde cezalandırma yöntemini kullanarak soğuk, reddedici ve sık sık aşağılayıcı bir tutum sergileyebilmektedir. Bu tip ailelerde yetişen çocukların, karar verme ve düşüncelerini ifade etmede güçlükler yaşadığı ve öfke düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur (Garbarino, 1999).

Çocuklarına karşı güç kullanımını öne çıkaran davranışlarda (ör: fiziksel cezalandırma) bulunan otoriter anne-babaların çocuklarına diğerleriyle etkileşimde bulunurken fiziksel saldırgan davranışların kabul edilebilir olduğunu öğretebileceği öne sürülmektedir (Hart v.d., 1992). Ev içinde ezilen ve cezaya maruz kalan bu çocuklar ev dışında saldırgan tavırlar sergilemektedirler. Güçlü olan tarafın diğerini ezeceğine ilişkin bir yargıları oluşur ve onlar da o şekilde davranırlar. Bu tür çocuklar otoriteye karşı itaatkar olurlar ve ondan çekinirler; ancak otorite baskısı kalktığında isyankar davranabilirler. Kendinden istenileni her zaman fazlası ile yerine getirmeye çalışırlar ve kendinden güçsüzlere karşı baskı uygulama ve onları ezme eğilimi gösterirler (Kulaksızoğlu, 2000). Otoriter tutumun benimsendiği evlerdeki çocuklarda, kavgacılık, işbirliğine yanaşmama, engel olunamayan ve tekrarlayıcı saygısız davranışlar tespit edilmiştir (İkizoğlu, 1993). Otoriter anne-babaya sahip çocukların endişeli, kızgın, saldırgan, düşük benlik saygısına sahip ve bağlanma stillerinde de kaçınılmaz bağlanma stillerini sergiledikleri iddia edilmektedir (Neal ve Frick-Horbury, 2001).

Öztürk (1990), anne-babanın kısıtlayıcı, çocuğa özgürlük tanımayan, kendi düşüncelerini empoze eden ve onun adına kararlar alıp uygulamaya çalışan katı tutumlarının, çocukta isyankarlığa ve saldırganlığa neden olduğunu iddia etmektedir. Yörükoğlu (1992) ise, sevgi yetersizliği ve katı cezalar sonucu çocuğun duygusal yönden zarar görmesini saldırganlığa neden olan etmenler olarak düşünmektedir. Anne-babası tarafından terk edildiğini düşünen ve artık sevilmediği duygusuna kapılan çocuk, anne-babasına karşı olan tepkisini saldırgan davranışlarla ortaya koyabilmektedir. Çocuk gerçekte bu davranışıyla anne-babasını tekrar kazanmaya ve sevgi isteğini dile getirmeye çalışmaktadır.

Eğer anne baba birbirlerine öfke ve saldırganlık içeren davranışlarda bulunuyor ve çocuklar çevrelerinde sorunların öfke ve saldırganlık yoluyla çözümlendiğini görüyorlarsa, saldırganlığı sorun çözücü bir davranış olarak öğrenirler, saldırgan davranışların yaşamın bir parçası olduğunu düşünürler ve bunu kendi yaşamlarında da uygulamaya koyarlar. Bu nedenle yetişkinlerin davranışta bulunurken, her an bir çocuğa model oldukları bilinciyle hareket etmeleri gerekmektedir (Kağıtçıbaşı, 1999).

Bu bulgular, çocukluk döneminde fiziksel şiddete maruz kalan bireylerin, şiddete daha çok eğilimli hale geldikleri ve sonraki dönemlerde şiddet davranışları sergileyecekleri sonucunu çıkarabilir. Benzer biçimde, antisosyal eğilime sahip olan, suç işlemiş ve uyuşturucu madde kullanan anne-babaların olduğu bir aile ortamında yetişen/büyüyen çocuğun, şiddete eğilimli olma olasılığının daha yüksek olacağı tahmin edilebilir. Kızmaz (2006) toplumumuzda öne çıkan temel risk faktörlerinin, anne-baba arasındaki şiddet ile çocuğa yönelik denetim ve disiplin yetersizliği, kötü muamele ve çocuğa yeterli zaman ayıramama olduğunu belirtmiştir.

2. Demokratik (Yetkin) Tutum

Demokratik anne-baba tutumu, kuralların açıklamalara dayandırıldığı ve gerektiğinde aile içinde tartışıldığı, çocuğa gerektiği kadar özerkliğin tanındığı, ödül ve sevginin davranışları pekiştirme amacıyla sıklıkla kullanıldığı anne baba tutumunu ifade eder. Demokratik anne-baba tutumunda, çocukların uyulması gereken kurallar ve standartlara uymalarına yardım edilir. Anne-babalar çocukların, çocuklar anne-babaların görüşlerine değer verirler. Haklar karşılıklı olma temeline dayandırılır. Sorumluluk bilinci yanında çocuğun bağımsız bir kişilik geliştirmesi desteklenir. Demokratik aileler, hoşgörülü, güven verici ve destekleyici bir tutum içinde, çocuğun da kabul edeceği mantıklı bir denetime başvururlar. Kesin sınırlamalar yerine, çocuğa söz ve tercih hakkı veren seçenekler sunar ve bu anlayış doğrultusunda isteklerde bulunurlar (Özgüven, 2001). Demokratik tutum sergileyen anne-baba çocukları ile olan etkileşimlerinde “koşulsuz sevgi” ve “empatik bir anlayış” içindedirler, tutum ve davranışlarını saydam olarak ortaya koyarlar. Ortaya çıkan sorunlar iletişim ve diyalog ile çözümlenir; evde sıcak bir ortam vardır; paylaşma ve işbirliği içinde uyulacak kurallar belirlenir (Özgüven, 2001). Sıcak bir ilişki çocukların sorumlu ve kendi kendini denetleyebilir bir kişilik geliştirmesine yardım eder, düşmanca ilişki ise saldırganlığı destekleme eğilimindedir (Gander ve Gardiner, 2004).

Demokratik tutum gösteren anne-babalar çocukları için iyi bir rehberdir. Çocuğa yol gösterir. Ancak alacağı kararlarda serbest bırakır. Bir çok alternatif sunarak tercihi çocuğa bırakır. Çocuğun aile içi ve dışında uyacağı kuralların sınırlarını çizer. Demokratik tutumla yetişen çocuk kendine güvenen ve saygılı, sınırlarını bilen, yaratıcı, aktif, girişken, etkin, atılgan, sorumluluk duygusu gelişmiş, farklı fikirlere saygılı, kendi düşüncesini ve duygularını sonuna kadar savunabilen, kendisi ile barışık, kendini ve başkalarını sevebilen, hoşgörülü, toplumsal ilişkilerde yaratıcı, özgüveni yüksek, açık fikirli ve bağımsızlığına ve özgürlüğüne düşkün kişilik özelliklerine sahip olmaktadır (Yavuzer, 2001). Çocuk aile içinde bir birey olarak kabul edilmekte, koşulsuz sevgi ve saygı görmekte, karar vermesi ve deneme yanılma yoluyla öğrenmesi desteklenmektedir. Kabul edilen ve

edilmeyen davranışların sınırları bellidir. Bu kurallar çerçevesinde çocuk özgürdür ve aile içinde söz hakkı vardır. Böyle bir ortamda büyüyen çocuğun, içten denetimli bir birey olması beklenmektedir (Alisinanoğlu, 1995). Demokratik anne babalık stilinde bedensel cezalar uygulanmamaktadır ancak bunun yerine daha ufak kısıtlama türü cezalar vardır (Şendil, 2003).

Erdoğdu'nun 2008 yılında yayınlanan çalışmasında, demokratik tutuma sahip anne-babaların çocuklarının duygusal zeka gelişiminin, otoriter ve ilgisiz anne-baba tutumlarına göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Kansu'ya (2004) göre ise, aile içinde duygusal zekanın kazandırılması, çocukların hayatlarındaki engelleri asmada ve hayal kırıklıklarıyla daha kolay basa çıkmalarında yardımcı olur. Duygusal becerisi olan çocuklar kavga türünden anlaşmazlıklara daha az girmekle kalmaz, kendilerine zarar verecek davranışlardan kaçınırlar. Aynı zamanda yalnızlık çekmeyen, aşırı duygusal davranışlarla saldırgan ve itici olmayan, kendilerine verilen görevler üzerinde odaklaşan, duygusal ve fiziksel açıdan sağlıklı insanlar olurlar.

Çocukları ile sevgi ve saygıya dayalı, demokratik bir ilişki kuran, çocuklarını düzeltilecek, yanlışları da sevgiyle yönlendiren ve kabul edici anne-babalar, çocukların kendilerini kabul duygularını geliştirmektedir. Demokratik aile ortamında yetişen bireyler, deneme ve yanılma ile öğrenmelerine fırsat verildiği için yaratıcılıklarını keşfederek, potansiyellerini güçlendirmektedirler. Aile içinde kendini ifade edebilen, aile kararlarına dahil edilen, düşüncelerini açıkça söyleyebilen çocukların daha bağımsız, kendilerine karşı saygılı, öfke davranışlarını kontrol edebilen gençler olarak yetiştikleri görülmüştür (Akt: Kasadura, <http://www.iticu.edu.tr/kutuphane/dergi/d1/m00002.pdf>). Ayrıca, Arı ve Seçer (2004) demokratik anne baba tutumunun çocukların psikososyal temelli problem çözme becerisini artırdığını bulmuşlardır.

3. İzin Verici Tutum

Baumrind'e (1971) göre izin verici anne baba tutumu aile içinde ilgi ve denetimin olmadığı çocuklar ile anne-babanın duygusal bağının zayıf olduğu

çocukların bütün konularda kararlarını kendilerinin vermesine izin verildiği bir çocuk yetiştirme tutumudur. Bu tür tutumun en önemli özelliği anne-babaların çocuğun yaptıklarına hiç karışmayışlarıdır. Çocuğun her yaptığı hoş karşılanır. Bu tür ailelerin çocukları ile olan ilişkileri zayıftır. Çocuğa karşı bazen ilgisizdirler ve duygusal bağları zayıftır ve bazen de sıcak ve yakındırlar. Çocuk hiçbir şekilde denetim altında değildir. Bu bakımdan çocuklar bir çeşit aile otoritesi eksikliği çekmektedirler (Mansager ve Volk, 2004).

İzin verici tutum sergileyen anne-babalar çocuklarıyla sıcak ilişkiler kurmalarına rağmen onlar üzerindeki denetimleri zayıftır. Böyle anne-babalar, çocuklarının isteklerini ve davranışlarını her zaman kabullenmektedirler. Aynı zamanda kendilerini çocuğun istediği biçimde kullanacağı varlık haline getiren anne-babalar çocuklarına evde de yok denecek kadar az sorumluluk vermektedirler. Çocuğun kendi kararlarını kendisinin vermesinden yana olan anne babalar çocuğun uyması gereken kurallar olduğu gerçeğini unutmaktadırlar. Bunun yanında otoriter anne babalara göre, isteklerini yaptırmak için asla şiddete başvurmamaktadırlar. İzin verici anne babalar, tüm bu yaklaşımlarıyla çocuğun gelecekteki yapısını belirleyen, davranışlarını biçimlendiren aktif rolden kaçmaktadırlar. Böyle bir aile ortamından gelen çocuklar güvenilir ortamdaki çocuklara göre kendilerini daha az ifade etmekte ve daha az başarı güdüsüne sahip olmaktadır.

İzin verici tutumda, anne-baba çocuğun istekleri doğrultusunda hareket eder. Çocuktan olgun davranış talebinde bulunulmaz. Çocuk mümkün olduğu kadar az engellenir. Çocuğun cinsel ve saldırgan dürtüleri bile kabul edilir. Çocuğun seçimlerine, yemek, uyku ve oyun saatlerine karışılmaz (Potts ve Mandlaco, 2002). Sosyal sorumluluk düzeyi düşüktür. Dürtüsel davranış ve saldırganlık yüksektir.

Saldırgan ya da suç işleyen çocukların aileleri konusunda yapılmış araştırma sonuçları şöyle özetlenebilir: Bu ailelerde çocukların davranışını gözlemede ve denetlemede yetersizlik söz konusudur. Bazı suçlu çocukların ailelerinde ise kurallar ya yoktur ya da çok azdır. Çocuklar kendilerinden

neler beklendiğini açıkça bilememektedir. Davranış bozukluğu gösteren çocuklar, anne-babalarını “kural koymaya yeterli olmayan insanlar” olarak algılamışlardır (Ekşi, 1990). Bu ailelerde yetişen çocukların olgun davranmadıkları, dürtülerini kontrol edemedikleri görülmüştür. Bu tip çocuklarda özgüven eksikliği ile girişimcilik konusunda da yetersizlikler bulunmaktadır (Neal ve Frick-Horbur, 2001).

İzin verici tutum, ihmal edici ve aşırı hoşgörölü olmak üzere iki farklı boyutu içerir: İhmal edici tutum sergileyen anne-baba çocuğun yaşamıyla ilgili değildir. Bu anne-babalar için kendi sosyal yaşamları, çocuklarından daha önemlidir. Böyle bir ortamda sosyal yönü zayıf, özellikle benlik kontrolü düşük, bağımsızlığı kolayca elde edemeyen çocuklar yetişir. Bu çocuklar, anne-babalarının kendileriyle ilgilenmesine büyük gereksinim duyarlar. İlgisiz-kayıtsız anne-babalar ise, saldırganlığı körükler, çocuğun çevresindeki kişi ve/veya eşyaya zarar vermesine neden olabilir. Aşırı hoşgörölü tutum yaklaşımı içerisinde olanlar ise, çocuklarının karşısında tersi olan, onların ısrarlı isteklerini yerine getiren, onları şımartan, onlara fazlasıyla özgürlük tanıyan, kolaylıkla boyun eğen, yumuşak başlı ve tutarsız davranan, çok aşırı boyutlarda çocuklarını ihmal eden ve terk edebilen anne-babalardır. Görünürde çocuğuyla çok ilgili olan bu anne-babalar, çocukları üzerinde çok başarısız bir kontrol sergilemekte ve az sayıda talepte bulunmaktadır. Böyle bir ortamda sosyal gelişim yetersizdir. Benlik kontrolü düşüktür. Aşırı hoşgörölü anne-babalar, çocukları ne isterlerse yapılmasına izin verir. Tabii bunun sonucu olarak, böylesi ailelerin çocukları, hiçbir zaman kendi davranışlarını kontrol etmeyi öğrenemezler. Her zaman kendi yollarının izlenmesini, isteklerinin gerçekleştirilmesini beklerler (Yavuzer, 2003).

MİZAÇ VE MİZAÇ-SALDIRGANLIK İLİŞKİSİ

Mizaç, (temperament) büyük ölçüde biyolojik olarak önceden belirlenmiş, doğuştan gelen ve doğal kaynaklı, gene o kişiye özgü psikik faaliyet ve davranışsal tepki verme tarzı anlamına gelir (Doksat, 2004). Mizaç, bebeklikte başlayıp istikrarlı olarak gelişim gösteren davranışlar, kalıtsal olan davranışsal eğilimlerdir (Frick, 2004).

Her bebeğin/çocuğun genetik olarak doğumda belirlenmiş bir doğası vardır. Bu doğa onun etkinlik düzeyini, duygu durumunu (mood) ve tepkilerini etkiler. Çocuğun etkinlik düzeyi, ruh hali, uyum yeteneği, ilk tepkileri, tepkilerinin şiddeti, dikkat süresi, biyolojik ritmi (düzeni) ve hassasiyeti onun mizacının belirtileridir. Bu nedenle aileler ve hekimler çocuğun mizacını anlamaya çalışmalıdırlar. Mizaç dediğimiz bu kişisel farklılıklar ilk günlerden itibaren kendini gösterir ve zaman içinde daha belirgin hale gelir. Bebekler konuşmasalar bile ailenin bebeği gözlemlemesi ile bunu anlaması mümkündür. Bu konuda aileler bir bebeği, aileden başka bir kişi (kardeş, aile büyüğü, vs) ile karşılaştırmamalı veya özdeşleştirmemelidir. Ailenin huysuz olduğunu söylediği bebekler bazen sadece çevrelerine çok hassas olan bebeklerdir. Bu bebeklerin aşırı uyarıdan (ışık, ses, fazla sayıda kişi ile ilişki) korunması ve daha sakin ortamlarda tutulması önerilmelidir (Zuckerman ve Frank, 1992; Culbertson, Newman ve Willis, 2003).

Çocukların mizaç özelliklerinin araştırılması alanında bir ilk olarak kabul edilen New York Boylamsal Çalışması, Thomas ve Chess tarafından 1956 yılında başlatılmış, sonuçları 1977 yılında yayınlanmıştır (Thomas, Chess, 1977; Akt: Kohen, 1989). Bu çalışmada, bebeklik döneminden başlayarak çok sayıda çocuğun mizaç özellikleri incelenmiştir. New York Boylamsal Çalışması'ndan toplanan verilerin incelenmesi sonucunda her çocuğun bireysel davranış stiline, 9 farklı mizaç boyutunun birleşiminden oluştuğu saptanmıştır:

- Etkinlik Düzeyi (Activity Level): Çocuğun hareketlerindeki mevcut motor öge. Çocuğun gün içinde aktif olduğu zamanların, aktif olmadığı zamanlara oranı.
- Ritmiklik-Biyolojik Düzenlilik (Rhythmicity): Çocuğun herhangi bir fonksiyonunun zaman içindeki düzenliliği (uyku-uyanıklık, açlık, tuvalet alışkanlığının zaman içinde tahmin edilebilirliği).
- Yakınlaşma/Geri Çekilme (Approach/Withdrawal): Çocuğun değişik veya yeni bir uyarana yönelik olarak yakınlaşma ya da uzak durma eğilimi göstermesi.
- Uyum Sağlama (Adaptability): Çocuğun çevresindeki değişikliklere (ilk tepkisi ne olursa olsun) uyum sağlama düzeyi.
- Tepki Yoğunluğu (Intensity of Reaction): Çocuğun gösterdiği tepkinin (olumlu ya da olumsuz) enerji düzeyi ya da kuvveti.
- Tepki Verme Eşiği (Threshold of Responsiveness): Çocukta fark edilebilir bir tepki uyandırabilmek için gerekli olan uyarıcının yoğunluk düzeyi, şiddeti.
- Duygu Niteliği (Quality of Mood): Arkadaşça, memnun ve neşeli davranış miktarı ile düşmanca, huzursuz ve keyifsiz davranış miktarının karşılaştırılması.
- Dikkat Dağınıklığı (Distractibility): Çevresel bir uyarının ne kadar kolaylıkla çocuğu yaptığı bir faaliyetten alıkoyduğu.
- Dikkat Süresi ve Azim/Sebatkarlık (Attention Span and Persistence): Çocuğun belli bir işle meşgul olduğu zamanın uzunluğu, seçici olarak o iş üzerine dikkatini toplaması ya da dikkatinin dağılması. Azim için dikkatini dağıtıcı ögelere karşın yaptığı işi sürdürme düzeyi değerlendirilmektedir.

Aileleri tarafından uyum sağlamakta güçlük çektiği belirtilen zor mizaçlı ya da çok yavaş uyum sağlayan çocukların günlük yaşantılarında sık sık davranış sorunları yaşadıkları belirtilmektedir. Zor mizaç kategorisinde (ritmikliği bozuk, çekingen, tepkilerinin şiddeti yoğun, olumsuz duygulanım) değerlendirilebilecek çocukların okul öncesi dönemde daha yoğun uyum sorunları gösterdikleri düşünülebilir. (Bellibaş, Büküşoğlu ve Erermiş, 2005). Bunların yanı sıra, zor bir mizaca sahip olma, hiperaktiflik ve dürtüselliğin saldırgan davranışla ilintili olduğu görülmüştür (Brier, 1995).

Anne-babalar çocuğun mizacını anlayıp buna uygun davranabildiklerinde çocuk daha kolay davranış kontrolü geliştirecektir. Bu nedenle aileler, hızlarını çocuğun hızına göre ayarlayıp ona daha fazla otonomi sağlamalıdır. Böylece gereksiz hayal kırıklıkları ve çatışmadan uzaklaşmak mümkün olur. Anne-babaların mizaç veya davranış tarzlarının çocuğa uymaması veya zıt olması devamlı bir gerginlik ve anlaşmazlığa neden olabilir. Buna ek olarak çocuğun mizacını oluşturan diğer faktörler de sonucu etkiler; örneğin aile içi anlaşmazlığın derecesi, sosyal desteğin düzeyi, çocuğun davranış kalıplarının oluşmasında önemli bir rol oynar (Gill, 1998).

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Bu bölümde ilk önce saldırganlık, daha sonra anne-baba tutumları ile yapılan araştırmalar incelenmiştir. Son olarak, çocukların mizaç özellikleri ile ilgili yapılan araştırmalar değerlendirilmiştir.

Araştırmacılar, uzunca bir süredir, erken çocukluk dönemindeki saldırganlığın gelecekteki sosyal uyum problemlerinin tahmin edilmesindeki önemini vurgulamaktadır. Bunun bir sonucu olarak, saldırgan davranışın nedenleriyle ilgili risk faktörlerini belirlemek üzere yurt dışında yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Her ne kadar bu alandaki çalışmalardan önemli bilgiler elde edilmiş olsa da, geçmişe dönük olarak bakıldığında, ilginin özellikle cinsiyet farklılıklarına odaklandığı ve erkek çocuklarında fiziksel saldırganlığın önemli ölçüde daha sıklıkla görülmesinden ötürü, saldırganlığa ilişkin diğer boyutların ve değişkenlerin açıklanmasının gecikmeye uğradığı söylenebilir (Crick ve Grotpeter, 1995).

Crick ve Casas (1997) okul öncesi dönem çocuklarında ilişkisel ve fiziksel saldırganlığı değerlendirmek için yaptıkları çalışmada ilişkisel saldırganlıkla, sosyal uyumsuzluğun arasında anlamlı bir ilişki bulmuşlar, kızların daha çok ilişkisel saldırganlık gösterdiğini saptamışlardır. McEvoy, Estrem, Rodriguez ve Olson (2003), okul öncesi dönem çocuklarında ilişkisel ve fiziksel saldırganlığı öncelikle öğretmen, daha sonra da akran değerlendirmesine göre inceledikleri bir araştırmada, öğretmenlerin ve akranların fiziksel saldırganlığı daha kolay tanımladıkları, erkeklerin fiziksel saldırganlık, kızların ise ilişkisel saldırganlık oranlarının daha yüksek olduğunu bulmuşlardır.

Casas, Crick, Ostrov, Woods, Jansen Yeh ve Huddleston-Casas, (2006) erken çocukluk döneminde ilişkisel saldırganlık gelişiminin anlaşılması için çocuklar ve öğretmenleri ile 18 ay süren bir çalışma yapmışlardır. Çocuklar serbest oyun esnasındaki ilişkisel ve fiziksel saldırganlık

bakımından 4 farklı zaman diliminde gözlemlenmiştir. İlişkisel ve fiziksel saldırganlığın akran değerlendirmelerini oluşturmak için bireysel görüşmeler yapılmış, öğretmenlerden, ilişkisel ve fiziksel saldırganlığın ölçütlerini tanımlamaları istenmiştir. Sonuçlar, kızların ilişkisel saldırganlık bakımından erkek akranlarına göre daha saldırgan olduğunu; erkeklerin fiziksel saldırganlık bakımından kız akranlarından daha saldırgan olduğunu ortaya koymaktadır. Dahası, çocuklar saldırgan davranışları öncelikle kendi cinsiyetindeki akranlarına yöneltmektedirler. Ayrıca bu çalışmada, annelerin ve babaların otoriter ve izin verici tutumlarının çocuklarda görülen ilişkisel saldırganlığı arttırdığı bulunmuştur. Annenin izin verici ve babanın otoriter tutum sergilediği ailelerde, erkek çocuklarının ilişkisel saldırgan davranışları daha çok gösterdiği saptanmıştır. Kızlar için ise, anne-babanın otoriter tutumu ve yalnızca annenin izin verici tutumu ilişkisel saldırganlık ile ilişkili bulunmuştur. Bu bulgular, hem annelerin kendi davranışlarına ilişkin bildirimleri, hem de babaların eşlerinin yani çocukların annelerinin davranışları ile ilgili bildirimleri için geçerlidir.

Olweus, (1980) yaptığı araştırmada annenin aşırı izin vericiliği arttıkça çocukluk döneminde görülen fiziksel saldırganlığın da arttığını bulmuştur. Hart v.d (1998) tarafından Rusya'daki okul öncesi dönem çocuklarında ilişkisel saldırganlık ve anne-baba tutumlarını inceleyen bir araştırma yapılmış, anne-babanın baskıcılığının ve annenin ilgi eksikliğinin, ilişkisel saldırganlıkla pozitif bir ilişki gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Stocker (2000) tarafından yapılan bir başka çalışma, gerek anne-çocuk düşmanlığının, gerekse anne-babaların gözleme/izleme yetersizliklerinin, gençlerin kendi akranlarına karşı ilişkisel saldırganlığı kullanmaları ile olumlu bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar bu çalışmalar anne-baba davranışları ve çocukların bunun devamında kendi akran grupları içinde ilişkisel saldırganlığa başvurmaları arasında net bir bağlantı olduğunu göstermese de, bulgular çocukların ilişkisel saldırgan davranışları anne-babalarından öğrenip daha sonra bunları kendi akranlarıyla olan etkileşimlerine taşıyabileceklerini destekler niteliktedir.

Troy ve Sroufe (1987) erken çocukluk döneminde anne-babaları tarafından reddedildikleri veya duygusal yoksunluk yaşadıklarını düşünen bireylerin, güvensiz-çekişen tipte bir bağıllık ilişkisi geliştirdiklerini ve akranlarını potansiyel düşman olarak gördüklerini öne sürmüşlerdir. Mevcut araştırma, güvensiz-çekişen anne-baba-çocuk ilişkisi olan çocukların, güvenli bağıllık ilişkileri olanlara göre daha fazla düşmanlık, sinirlilik ve fiziksel-saldırgan davranışlar sergilediğini desteklemektedir.

Ostrov, Crick ve Stauffacher (2006) kardeşler arasındaki ilişkisel saldırganlığı incelemişler ve ablaların daha çok ilişkisel saldırgan, ağabeylerin ise daha çok fiziksel saldırgan davranışlar gösterdiğini bulmuşlardır. Martin, Linfoot ve Stephenson (2000) anne-çocuk ilişkilerini değerlendirmişler ve anneye olan güven duygusunun çocukların saldırganlığını etkilediğini bulmuşlardır. Bu çalışmada, çocuğun anneye olan güven duygusu arttıkça çocukta görülen saldırganlık davranışının azaldığı saptanmıştır. Aileler ile ilgili az sayıda yapılan araştırmalardan birinde de erken yaşta anne-baba olan kişilerin çocuklarının daha saldırgan oldukları bulunmuştur (Casas v.d., 2006).

Stauffacher ve DeHart (2005) tarafından yapılan bir araştırmada erken çocukluk dönemindeki çocukların arkadaşlık ve kardeşlik ilişkileri incelenmiştir. Çalışmada ev-tabanlı yarı yapılandırılmış gözlem yöntemi kullanılmıştır. Erken çocukluk döneminde çocuğun kardeşlerine, arkadaşlarına olduğundan daha çok ilişkisel saldırgan davranışları yönelttiği bulunmuştur. Orta çocukluk döneminin başlarında (yaklaşık 7 yaştan itibaren) akran ilişkilerinin rolü daha önemli olmaya başladığından, bulgular kardeşlik ilişkilerindeki ilişkisel saldırganlığın düştüğünü ve aynı zamanda arkadaşlık ilişkilerindeki saldırganlığın arttığını göstermiştir.

Bandura ve Walters 1959'da (Akt:Öztürk,1990) yaptığı araştırmalarda, anne-babanın otoriter tutumlarının çocukta saldırganlık gibi olumsuz tutumları ortaya çıkarttığını saptamışlardır. Nitekim bugünkü araştırmalar da, anne-babanın kısıtlayıcı, çocuğa özgürlük tanımayan, kendi düşüncelerini empoze

eden ve onun adına kararlar alıp uygulamaya çalışan katı tutumlarının, çocukta isyankarlığa ve saldırganlığa neden olduğunu göstermektedir.

Saldırgan davranışın taklit edildiği ya da model alındığı üzerine yoğunlaşan Bandura ve Berkowitz, özellikle çocukların başkalarını taklit etmeye eğilimli olduğu görüşünde birleşirler. Bandura'nın deneyi saldırganlığa tanık olan çocukların bunu aynen uyguladığını göstermiştir. Yetişkin bir kişinin büyük şişme bebeğe değişik saldırgan davranış biçimleri uyguladığını gözlemleyen ana okulu çocukları, yetişkinin eylemlerini taklit etmekle kalmayıp, beklenmedik ve sıra dışı saldırgan davranış örüntüleri göstermişlerdir. Eğer gözlenen yetişkin model; gösterdiği saldırgan davranışlar için ödüllendirilmişse, çocukla aynı cinsiyette ise, çocuğun daha önce yakın ilişki içinde oldukları kimseler ise, çocukların modeli daha çok taklit ettikleri görülmüştür (Taylor, Peplau ve Sears, 2000).

Deur ve Parke, (Akt: Çağdaş ve Seçer, 2005) saldırgan davranışları anne babaları tarafından bazen ödüllendirilen bazen de cezalandırılan tutarsız bir tutumla yetiştirilen bir grup çocuk üzerinde yaptıkları bir araştırmada çocukların diğerlerine oranla daha fazla saldırganlık gösterdiklerini saptamışlardır.

Irene ve Mona (2003) zorbalık ile cinsiyet, dışadönüklük, nevroitiklik, psikotiklik ve çocukların aileleriyle ilişkilerini incelemişlerdir. Çalışmada 115'i zorba olarak tanımlanan ve 113'ü kontrol grubu olan 6–16 yaş arasındaki 228 çocuk karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda, zorba davranışları gösteren çocukların, kontrol grubundaki çocuklara göre kendilerini daha çok çekingen olarak tanımladıkları bulunmuştur. Diğer taraftan kontrol grubundaki çocukların, aile üyeleriyle daha çok olumlu ilişkiye sahip oldukları saptanmıştır. Ayrıca zorbalık gösteren çocukların dışadönüklük, psikotiklik ve nevroitiklik düzeylerinin zorbalık göstermeyen gruba göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bulgular, zorbalık gösteren çocuklara müdahalede ailenin gerekliliğini ve erken belirlemenin önemine işaret etmektedir.

Saldırganlık ve gelir düzeyi ile ilgili araştırmalar genel olarak düşük gelir düzeyi ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır. Keenan ve Shaw (1994), (Akt: Gümüş, 2000) düşük gelirliler ailelerin 18-24 aylık çocuklarının saldırganlık düzeylerini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda temel nedenin gelir düzeyi olmadığı bulunmuştur. Suça eğilimli aile, annede depresyon belirtilerinin varlığı ve çocuğun söz dinlememe davranışının saldırganlıkla ilişkili olduğu bulunmuştur. Nimh (2000) ise, (Akt: Gümüş, 2000) yaptığı bir araştırmada, anti sosyal davranış gösteren anne-babalar ile saldırganlık düzeyinin pozitif bir ilişkili olduğunu bulmuş, sosyo-ekonomik düzey ile saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkinin çok az olduğunu saptamıştır.

Psikolojik kontrol, sevgiyi geri çekme, suça teşvik etme, hayal kırıklığı ve utanç gibi negatif etki yüklü ifadeler kullanma, aşırı korumacılık ya da sahip çıkma gibi davranışları kapsayan örtük bir kontrol şeklidir. Nelson ve Crick (2002) psikolojik kontrolün bazı yönlerinin ilişkisel saldırgan stratejilerle benzerlik gösterdiğini öne sürmektedirler. Örneğin, sevgisini geri çekme ve kararsız duygusal davranış, özünde sevgi ilişkisinin kötüye kullanımını barındıran, psikolojik kontrolün iki belirgin boyutudur. Sevgiyi geri çekme taktikleri, anne-baba-çocuk ilişkisinde yüksek düzeyde koşullu bir yaklaşımı pekiştirir (ör: Mağazada uslu durmazsan anne artık seni sevmeyecek). Kararsız duygusal davranışlar, bu kontrolün artmasını sağlar. Bu ortamdaki çocuk, hiçbir şeyi doğru yapamadığı hissine kapılabilir. Bu, onun anne-babalarını memnun etme arzusunu körükleyerek psikolojik kontrolün daha etkili olmasına hizmet eder. Çocuklar anne-babalarıyla etkileşimlerinden öğrendikleri bu dersleri akranlarıyla olan ilişkilerine taşıdıklarında sorunlar çetrefilli bir hal alabilir. Böyle bir ilişki örüntüsü içinde, anne-babanın psikolojik kontrolü, çocuğun ilişkisel saldırgan stratejileri kazanmasına ve bu davranışları göstermeye önceden karar vermesine katkıda bulunabilir. Anne-babalarıyla ilişkileri yüksek düzeyde psikolojik kontrol ile karakterize olan çocukların büyük olasılıkla kendi akranlarıyla olan ilişkilerinde ilişkisel saldırgan davranışları sergilemesinin bir nedeni de çocukların bunu anne-babadan öğrenmeleri ve akranlarıyla kurdukları ilişkilerde uygulamaları olabilir.

Yapılan araştırmalarda görülmüştür ki, okul öncesi dönemde görülen saldırgan davranışlar sosyal kabulü olumsuz yönde etkilemektedir. Mounts (1997)'un yaptığı araştırmada saldırgan çocukların akranları tarafından kabul görmediği/reddedildiği saptanmıştır. Teglasi ve Rothman (2001) sosyal beceriyi geliştirerek saldırganlığı azaltmayı hedefleyen bir eğitim programı geliştirmişlerdir. Bu programın çocuklara uygulanması sonucunda, çocuklarda saldırgan davranışların azaldığı ve çocukların saldırgan davranışlarını daha az dışsallaştırdıkları ve bunun sonucunda davranışlarını daha iyi kontrol etmeyi öğrendikleri bulunmuştur.

Çocukların mizaç özellikleri ile sosyal ortamlarda yaşadıkları problemleri inceleyen araştırmalar zor mizaç özelliği ile davranış problemleri arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir (Moon, 2001). Walker, Berthelsen ve Irving (2001) yaptıkları bir araştırmada zor mizaç özelliklerine sahip çocukların sosyal olarak kabul görmeyen çocuklar olduğunu saptamışlardır. Ollendick, Oswald ve Francis (1989)'in içine kapanık ve popüler çocukları inceleyen çalışmasında, saldırgan çocukların popüler ve içine kapanık çocuklara oranla daha fazla olumsuz davranışlar sergiledikleri, popüler çocukların ise içe kapanık çocuklara oranla daha fazla olumlu davranışlar sergiledikleri bulunmuştur. Chang, Lei, Li, Liu, Guo, Wang ve Fung 2005 yılında 337 ilkokul çocuğunda, sözel ve sözel olmayan saldırganlık ile sosyal içe dönüklük arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Sosyal içe dönüklüğün akran kabulünü olumsuz etkilediği görülmüştür. Sözel saldırganlığın davranışsal saldırganlığa neden olabileceği de araştırma bulguları arasında yer almaktadır.

Sonuç olarak araştırmalar göstermiş ki, anne-baba tutumları ve çocukların mizaç özellikleri saldırganlık davranışını etkilemektedir. Ayrıca cinsiyet etmeni de çocuklarda görülen fiziksel ve ilişkisel saldırganlıkta önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

Bu bölümde Türkiye’de yapılan araştırmalar incelenmiştir. Sırasıyla saldırganlık, anne-baba tutumları ve çocukların mizaç özellikleri ile ilgili yapılan araştırmalar değerlendirilmiştir.

Uluğtekin’in (1976) “Çocuk Yetiştirme Yöntemleri Açısından Anne-Baba Çocuk İlişkileri” adlı araştırmasında, Ankara İli’ndeki, orta ve alt sosyo-ekonomik düzeydeki semtlerde yer alan devlet ilkokullarından toplam 203 çocuk ve anne-babalarından oluşan örneklem grubu seçilmiştir. Araştırma sonucunda, annenin reddediciliği arttıkça, çocukların yansıtılmış, kendine dönük davranışlarının ve saldırganlıklarının arttığı bulunmuştur. Reddedici ve kısıtlayıcı annelerin erkek çocuklarında, kabul eden ve serbestlik tanıyan annelerin erkek çocuklarına göre, yansıtılmış saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna karşın, reddedici ve kısıtlayıcı annelerin kız çocuklarının saldırganlık puanları ile kabul eden ve serbestlik tanıyan annelerin kız çocuklarının saldırganlık puanları arasındaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur. Reddedici ve kısıtlayıcı davranışlar, kabul eden ve serbestlik tanıyan davranışlara göre çocuklar için daha çok engelleyicidir (İkizoğlu, 1993).

Tabak 2007’de ilköğretim birinci kademedeki öğrenim gören 7-11 yaş grubu çocuklar arasında; saldırganlık, içe kapanıklık, kekemelik, dikkat eksikliği ve hiperaktivite sorunlarından en az birini yaşayan çocukların anne-babalarının tutumlarını öğrenmek amacıyla bir çalışma yapmıştır. 20 farklı ilköğretim okulundan toplam 143 çocuğun anne ve babasına “Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği (PARI)” uygulanmıştır. Aşırı koruyucu olduğu belirlenen anne-babaların çocuklarının en fazla saldırgan davranışları sergileyen çocuklar olduğu bulunmuştur.

Mızrakçı (1994) ailenin sosyodemografik özellikleri, annenin kendi yetiştiriliş tarzı ve çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyi ile çocuğun mizacına ilişkin algısının çocuk yetiştirme tutumlarına olan etkisini incelemiştir. Çalışma 3-6 yaş arasında çocuğu olan 145 anne ile “Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme

Tutumu Ölçeği (PARI)” kullanılarak yapılmıştır. Annenin çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyi arttıkça demokratik tutumunun da arttığı belirlenmiştir. Çocuğun mizacı ile anne tutumları arasında bir ilişki saptanmamıştır.

Ülkemizde Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu’nun 1998’de yapmış olduğu “Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet” adlı uygulamalı bir araştırmada ise, anne-babaları tarafından dövüldüğünü söyleyen çocukların şiddet davranışı gösterme düzeylerinin diğer gruptakilere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Doğan’ın (2001) 30 kız, 30 erkek olmak üzere toplam 60 ergenle yaptığı çalışmada, aile içinde ergenin tutarsız disiplin yaklaşımına maruz kalmasının saldırgan davranışı sergileme olasılığını arttırdığı bulunmuştur. Ayrıca baskıcı ve otoriter bir ailede yetişen ergenlerin daha çok saldırgan davranışlar gösterdiği saptanmıştır.

Masalıcı (2000) anne-baba ve anne-baba-çocuk arasındaki ilişkileri, saldırganlık ve uygu davranışı ile bu davranışı etkileyen faktörler ve ergenlik dönemi özellikleri açısından incelemiştir. Araştırma verileri, 107 kız, 110 erkek toplam 217 altıncı sınıf öğrencisinden toplanmıştır. Öğrencilerin saldırganlık düzeyleri “Saldırganlık Ölçeği” ve uygu davranışları “Öğrenci Uygu Ölçeği” ile incelenmiştir. Araştırma sonucunda kız ve erkek çocuklar arasında saldırganlığı ve öfkelerini ifade etme biçimleri açısından anlamlı farklılıkların olduğu bulunmuştur. Ayrıca babanın çocuğa kızdığı andaki davranışı ve çocuğun saldırganlık davranışı arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Buna göre, çocuğuna kızdığı anda onu döven, tehdit eden, yaptığının yanlış olduğunu açıklayan ve ayrıca onunla konuşmayan babaların çocuklarının yansıtılmış, kendine dönük saldırganlık gösterdiği bulunmuştur.

Yavuzer (1996) suç işleyen çocuklarla yaptığı bir çalışmada çocukların büyük çoğunluğunun anne-baba baskısı ve fiziksel şiddete açık ortamda yetiştiklerini belirlemiştir. Ayrıca, anne-babanın arasındaki olumsuz ilişki çocuğun öfkeli ve saldırgan davranışlarıyla ilişkili bulunmuştur. Uluğtekin (1976) tarafından anne-baba davranışları ile çocuğun saldırganlık ve

bağımlılık eğilimi arasındaki ilişkinin araştırıldığı bir başka çalışmada, sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe anne-babaların daha fazla kontrol edici oldukları, çocuklarıyla daha sağlıklı ilişki kurdukları, dolayısıyla çocukların daha uyumlu kişilik özelliği geliştirdiği ortaya konulmuştur. Hatunoğlu (1994) ana-baba tutumları ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmada Erzurum'daki beş lisenin lise son sınıfında okuyan toplam 328 öğrenciden elde ettiği verileri değerlendirmiştir. Öğrencilerin anne-baba tutumlarının belirlenmesinde "Ana-Baba Tutumu Envanteri" kullanılmıştır. Saldırgan davranışlar ise "Saldırganlık Ölçeği" ile incelenmiştir. Araştırma sonucunda otoriter ana-baba tutumuna sahip ebeveynlerin, demokratik ve ilgisiz ana-baba tutumuna sahip ebeveynlere göre daha fazla saldırganlık eğilimi gösterdiği bulunmuştur. Ayrıca, sosyo-ekonomik durum ile bireylerin saldırganlık düzeyleri arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığının da araştırıldığı bu çalışmada, iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu, alt ve orta sosyo-ekonomik düzeyde yetişen bireylerin, üst sosyo-ekonomik düzeyde yetişen bireylere oranla daha fazla saldırganlık eğilimleri gösterdikleri saptanmıştır. Kızıltan'ın (1984) üniversite öğrencileriyle yaptığı bir araştırmada ise, gençlerin ailelerinin nitelikleri, sosyo-ekonomik düzeyleri ve davranış özellikleri incelenmiş ve alt sosyo-ekonomik düzeyden gelen gençlerde ekonomik yetersizlikler, eğitim, eğlence, iş vb. konulardaki olanaksızlıklar nedeniyle uyum bozukluklarının daha yoğun olduğu yorumu yapılmıştır.

Dizman ve Gürsoy (2005), 39 ilköğretim okulunun dördüncü ve beşinci sınıflarına devam eden 150 anne yoksunu ve 150 anne yoksunu olmayan çocuğun saldırganlık eğilimlerini araştırmıştır. Bu araştırmada, sosyo-ekonomik düzey ve baba öğrenim düzeyi değişkenleri de incelenmiştir. Sonuçlar, anne yoksunu olan çocukların saldırganlık puan ortalamalarının anne yoksunu olmayan çocukların puan ortalamalarından daha yüksek olduğunu göstermiştir. Ayrıca, çocukların sosyo-ekonomik düzeyi ve baba öğrenim düzeyinin saldırganlık puanı açısından farklılık yarattığı belirlenmiştir. Alt sosyo-ekonomik düzeyden gelen ve babası ilkokul mezunu olan çocukların daha fazla saldırganlık eğilimi gösterdikleri bulunmuştur. Ayrıca, Gürsoy (2002), annesi çalışan ve çalışmayan çocukların saldırganlık

eğilimleri arasında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yaptığı bir çalışmada, annesi çalışmayan çocukların annesi çalışanlara göre daha saldırgan olduğunu saptamıştır.

Aktaş, Şahin ve Aydın (2005) yaptıkları çalışmada ise olumsuz niyet yükleme eğiliminin çocukların sosyal ilişkilerinde saldırgan olup olmamalarında, bir farklılığa kaynaklık edip etmediğini ve bunun cinsiyete göre değişip değişmediğini incelemiştir. Ayrıca, bu çalışmada fiziksel, pasif ve sözel saldırganlık türlerinde düşmanca yüklemde bulunma açısından saldırganlık düzeyi ve cinsiyete göre bir farklılık gözlenip gözlenmeyeceği de araştırılmıştır. Bu amaçla, ilköğretim 5. sınıfta okuyan 236 kız ve 293 erkek öğrenciye sosyometrik bir saldırganlık ölçeği ve 11 resimden oluşan bir resim anketi uygulanmıştır. Sosyal ilişkileri açısından saldırgan olarak tanınan çocukların olumsuz tepkileri içeren davranış seçeneklerini (kişisel nedenlere ve olumsuz niyete yapılan yüklemeler) saldırgan olmayan çocuklara kıyasla daha fazla seçtikleri görülmüştür. Sadece fiziksel saldırganlık gösteren çocuklar, fiziksel saldırganlık göstermeyen çocuklara kıyasla daha fazla olumsuz yüklemelerde bulunmuşlardır. Sosyal ilişkileri açısından genel olarak saldırgan tanınan erkekler, saldırgan tanınan kızlardan daha fazla düşmanca niyet yüklemesinde bulunma eğilimi göstermişlerdir.

Ayan (2007) aile içinde şiddete uğradığı belirlenen çocukların saldırganlık eğilimlerini ölçmek ve çocukların daha fazla saldırgan olmalarında etkili olan değişkenleri belirlemek amacıyla, Sivas Merkez İlçe ilköğretim ikinci kademedeki 655 öğrenciyle bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırma bulguları, şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimlerinin daha fazla olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden aldığı puanların sadece ailesinde yaşayan birey sayısı ve annesinin davranış tarzına göre anlamlı farklılık gösterdiği; öte yandan öğrencinin saldırganlık ölçeğinden aldığı puanların öğrencinin ailesinin kökeni, anne ve babasının eğitim düzeyi ve mesleği, ailesinin gelir düzeyi, ailesinde kararların alınma biçimi, annesi ve babası arasında şiddet olması, babasının kendisine karşı davranış tarzı, anne ve babasının kendisine ilgisi, anne ve babasının arkadaşlarını tanıması ve eve gelmesine izin vermesi,

anne ve babasından korkması, anne ve babasıyla sorunlarını paylaşabilmesine göre anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır.

Erdoğdu ve Oto (2004) 8-15 yaşları arasında, 50 sokakta çalışan, 50 sokakta çalışmayan olmak üzere toplam 100 çocukla yaptıkları çalışmada, çalışan çocukların, çalışmayan çocuklara göre daha saldırgan davranışlar gösterdiğini bulmuşlardır. Bu araştırmadan çıkan başka bir sonuç ise, sokakta çalışan çocuklarda saldırganlığın yaşla ve kardeş sayısının artışıyla paralel olarak artmasıdır. Sokakta çalışan çocukların ailelerinde ölüme bağlı anne-baba eksikliğinin saldırgan davranışlarla ilişkisinin de anne ya da babaya bağlı olarak değiştiği saptanmıştır. Ailede otorite figürü olan babanın kaybı, çocuğun saldırgan davranışlarının yükselmesinde önemli bulunmuştur. Anne kaybının olduğu çocuklarda saldırgan davranışlar karşılaştırmalı olarak daha düşük çıkmıştır.

Erdoğdu (2005) yaptığı bir çalışmada, 50 suça yönlendirilmiş ve 50 yönlendirilmemiş 12-16 yaş çocuklarının aile ilişkileri ile saldırganlık davranışlarını karşılaştırmıştır. Suça yönlendirilmiş çocuklarla, suça yönlendirilmemiş çocukların saldırganlık ve aile ilişkileri açısından gruplara göre anlamlı farklılıkları vardır. Suça yönlendirilmiş çocuklar, suça yönlendirilmemiş çocuklara göre saldırganlık ölçeğinden daha yüksek puanlar almışlardır. Suça yönlendirilmiş çocukların, suça yönlendirilmemiş çocuklara göre aile ilişkileri daha sağlıklıdır. Ayrıca, suç işlemiş ailelerden gelen çocuklar, suç işlemeyen ailelerden gelen çocuklara göre daha saldırgan eğilimlere sahiptir. Annenin eğitim düzeyi ile saldırganlık arasında gruplar arasındaki farklılığa göre de, annenin eğitim düzeyi düştükçe çocuklarda saldırganlık eğilimleri artmaktadır.

Alan yazında, Türkiye’de okul öncesi dönem çocuklarında görülen saldırganlık konusunda gerçekleştirilmiş herhangi bir araştırmaya erişilememiştir. Türkiye’de bir kaç araştırmacı, anne-baba tutumları ve saldırganlık üzerine daha büyük yaştaki çocuklarla çalışmalar yapmış, ancak çocukların mizaç özellikleri ile saldırganlık arasındaki ilişki ise incelenmemiştir. Sonuç olarak, alan yazın incelendiğinde yapılan

araştırmalardaki 6rneklemin daha çok ilköğretim ve lise 6đrencileri olduğu g6r6lm6řt6r. Oysa ki yurt dışında yapılan araştırmalar fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın okul 6ncesi d6nemde g6r6lmeye bařlandđını ortaya koymuştur. Bu eksikliklerden yola çıkarak, bu araştırmada, okul 6ncesi d6nem çocuklarında g6r6len fiziksel ve ilişkisel saldırganlık, temel olarak anne-baba tutumları ve mizaç değişkenleri açısından incelenecektir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, kullanılan veri toplama araçları, işlem ve verilerin analizi açıklanmaktadır.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, okul öncesi dönemde fiziksel ve ilişkisel saldırganlık ile anne-baba tutumları ve çocukların mizaç özellikleri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan ilişkisel tarama modeline dayanan betimsel bir çalışmadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Ankara sınırları içerisinde okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocuklar oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini ise, Ankara ili Etimesgut ilçesinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bağımsız Ata Anaokulu, Toki Anaokulu, Mine Anaokulu, Açelya Anaokulu, Yaprak Anaokulu ve Abdülkadir Yüzbaşıoğlu İlköğretim Okulu Anasınıfı'na devam eden 36-72 aylık çocuklar oluşturmuştur. Okullar seçilen Etimesgut ilçesinin düşük ve yüksek sosyo-ekonomik düzey mahallelerinden rasgele belirlenmiştir.

Araştırmaya toplam 350 çocuk katılmıştır. Ölçekleri dolduran annelerin %3,7' si ölçekleri eksik doldurduğu için bu çocuklar araştırmaya dahil edilmemiştir. Araştırmaya dahil edilen 337 çocuğun annelerine ilişkin demografik bilgiler Tablo-1'de sunulmuştur. Araştırmaya katılan çocukların annelerinin yaşları 23 ile 49 yaşları arasında değişmektedir. Annelerin

%96,7'si evli, %1,5'i eşinden ayrı yaşayan, %1,2'si boşanmış, %0,6'sı ise duldur. Anne öğrenim düzeyi, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite mezunu olmak üzere dört grupta değerlendirilmiştir. 337 annenin %9,5'i ilkokul, %5,6'sı ortaokul, %37,7'si lise ve %47,7'si üniversite mezunudur. Bu annelerin %50,7'si çalışmakta, %49,3'ü çalışmamaktadır. Ailenin gelir durumu ise alt (Aylık gelir 500-1000 TL) orta (1001-3000 TL) ve üst (3001-9000 TL) olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre, ailelerin, %13,6'sı alt, %68,9'u orta, %17,5'i üst gelir düzeyine sahiptir (n=280). 57 anne gelir düzeyini belirtmemiştir. Ayrıca, araştırmaya katılan annelerin %45,4'ü tek çocuğa, %45,4'ü iki çocuğa, %8,0'ı üç çocuğa, %1,2'si ise 4 çocuğa sahiptir.

Araştırmaya katılan çocuklara ilişkin bazı demografik bilgiler ise Tablo-2'de sunulmuştur. Araştırmaya, 152'si kız (%45,1), 185'i erkek (%54,9) olmak üzere toplam 337 çocuk katılmıştır. Çocukların %7,1'i 3 yaşında, %12,2'si 4 yaşında, %38,3'ü 5 yaşında, %42,4'ü ise 6 yaşındadır (n=337). Çocukların %97,6'sının belirlenmiş herhangi bir ruhsal problemi yokken, %2,4'ünün doktor ya da bir uzman tarafından değerlendirme sonucunda belirlenmiş bir ruhsal sorunu bulunmaktadır.

Tablo 1 – Annelere ve Aileye İlişkin Bazı Demografik Bilgilerin Frekans Dağılımı

		Anne (n)	%
Anne Yaşı	23-30	108	32,0
	31-38	162	48,1
	39-49	67	19,9
Annenin Medeni Hali	Evli	326	96,7
	Ayrı	5	1,5
	Boşanmış	4	1,2
	Dul	2	0,6
Annenin Öğrenim Düzeyi	İlkokul	32	9,5
	Ortaokul	19	5,6
	Lise	127	37,7
	Üniversite	159	47,2
Annenin Çalışma Durumu	Çalışıyor	171	50,7
	Çalışmıyor	166	49,3
Ailenin Gelir Düzeyi	Alt (1000 TL ve altı)	38	11,3
	Orta (1001-3000 TL arası)	193	57,3
	Üst (3001 TL ve üstü)	49	14,5
	Belirtmeyen	57	16,9
Ailedeki Çocuk Sayısı	1 çocuk	153	45,4
	2 çocuk	153	45,4
	3 çocuk	27	8,0
	4 çocuk	4	1,2

Tablo 2 - Çocukların Bazı Demografik Değişkenlere Göre Frekans Dağılımı

		Çocuk (n)	%
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	152	45,1
	Erkek	185	54,9
Çocuğun Yaşı	3 yaş	24	7,1
	4 yaş	41	12,2
	5 yaş	129	38,3
	6 yaş	143	42,4
Çocuğun Ruhsal Sorun Durumu	Ruhsal sorun var	8	2,4
	Ruhsal sorun yok	329	97,6
Çocuğun Anaokuluna Devam Etme Süresi	1 ay	8	2,4
	2 ay	5	1,5
	3 ay	8	2,4
	4 ay	3	,9
	5 ay	57	16,9
	6 ay	149	44,2
	7 ay	13	3,9
	12 ay	4	1,2
	18 ay	83	24,6
	24 ay	1	,3
	30 ay	6	1,8

Veri Toplama Araçları

1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu araştırmada yer alan çocukların ve annelerinin sosyo-demografik özellikleri hakkında bilgi almak için geliştirilmiştir. Bu form annenin yaşı, medeni hali, eğitim düzeyi, çalışma durumu, ailenin gelir düzeyi ve ailedeki çocuk sayısına ilişkin bilgileri elde etmeye yöneliktir. Ayrıca formda, çocuğun yaşı, cinsiyeti, doktor ya da bir uzman tarafından değerlendirme sonucunda belirlenmiş herhangi bir ruhsal sorunu olup olmadığı gibi çocuğa ilişkin sorular da yer almıştır.

2. Anne-Babalık Stilleri ve Boyutları Ölçeği – Kısa Form (Parenting Styles and Dimensions Questionnaire-Short Version)

Anne-babalık stilleri ve boyutları ölçeği (ASBÖ-KF; Parenting Styles and Dimensions Questionnaire - Short Version) anne-baba tutumlarını değerlendiren bir ölçektir. Anne ya da babalar, kendi çocuklarıyla kurdukları etkileşim örüntülerini değerlendirmektedir. Toplam 32 maddeden oluşan ölçekteki ifadeleri anne ya da babalar “1 = Hiçbir zaman”, “2 = Seyrek”, “3 = Yarı yarıya”, “4 = Çok sık”, “5 = Her zaman” biçiminde değerlendirmektedir. Orjinal ölçek, 62 maddeden oluşmuştur (Robinson, Mandlaco, Olsen ve Hart, 2001). Daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalar sonucu, ölçekteki madde sayısı 32'ye indirilmiştir.

Kapçı ve Erdinç (2009) 3-13 yaş aralığında çocuğu bulunan anne-babaların tutumlarını değerlendiren ve “Anne-Babalık Stilleri ve Boyutları Ölçeği” (ASBÖ) (Parenting Styles and Dimensions Questionnaire) adı verilen ölçeğin Türk annelerde kullanımının uygunluğunu değerlendirmek amacıyla bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu amaca yönelik olarak, bir dizi geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmıştır. Çocukları 3-13 yaş aralığında bulunan ve Ankara’da yaşayan toplam 507 anne araştırmaya katılmıştır. Annelerin yaş ortalaması 33 (SS=7.12)’tür. Annelerin 88’i ilköğretim, 99’u lise ve 312’si

üniversite mezunudur. Aileler gelir durumlarına göre sınıflandırıldığında, 212'si alt, 312'si orta ve 110'u üst gelir grubunda yer almaktadır.

Ölçeğin anne formu, baba formu, annenin eşini değerlendirdiği ve babanın eşini değerlendirdiği 4 ayrı versiyonu bulunmaktadır. Bu 4 versiyonun da 3 faktörden oluştuğu bildirilmektedir. Yetkin/demokratik anne-babalığı ölçeğin 1.faktör "Yetkin" (authoritative) olarak adlandırılmıştır (1. 3. 5. 7. 9. 11. 12. 14. 18. 21. 22. 25. 27. 29. 31. maddeler). Örneğin "Çocuğumun duygu ve ihtiyaçlarına duyarlıyım" ifadesi yetkin anne-babalığı ölçmektedir. Yetkeci ya da otoriter anne-babalığı ölçeğin 2. faktör (authoritarian) ise " 2, 4, 6, 10, 13, 16, 19, 23, 26, 28, 30 ve 32." maddelerden oluşmaktadır. Örneğin "Çocuğumu disipline sokmak için fiziksel cezalandırmayı kullanırım" maddesi yetkeci anne-babalığı değerlendirmektedir. İzin verici (permissive) olarak adlandırılan 3. faktör ise, 8, 15, 17, 20, 24. maddeler olmak üzere toplam 5 maddeden oluşmuştur. Örneğin "Çocuğumu cezalandıracağımı söylerim ama aslında cezalandırmam" ifadesi izin verici anne-babalığı ölçmektedir.

ASBÖ'nün faktör yapısını belirlemek amacı ile Promaks döndürmeli faktör analizi yapılmıştır (n=254). Özgün ölçeğe benzer biçimde varyansın %36'sını açıklayan üç faktörlü bir yapı elde edilmiştir. AFA bulgularının özgün ölçekten en önemli farkı, yetkeci faktörünün alt-faktörü olarak adlandırılan "açıklama yapmama-ceza verme" maddelerinin tümünün "İzin verici" anne-babalık faktörüne yüklenmesidir. Diğer tüm maddeler, özgün ölçekte belirtilen faktörlere yüklenmiştir. Yalnızca bir maddenin (24. Madde) hiçbir faktöre yüklenmediği görülmüştür (<.30). Özgün ölçekte belirtilen model ile, AFA sonuçlarından elde edilen modellerden hangisinin daha uygun olduğunu belirlemek amacı ile farklı bir gruptan (n=253) elde edilen verilerle Maksimum Likelihood DFA yapılmıştır. DFA'ni yorumlamada üç farklı indeksten yararlanılmıştır. Modeller arasındaki farklılığın anlamlılığını değerlendirmeye yönelik analizler, özgün ölçekte önerilen yapının değil, AFA sonucu elde edilen yapının daha uygun olduğunu göstermiştir. Sonuçta üçünü faktör, "İzin verici-açıklama yapmayan" anne baba tutumu olarak adlandırılmıştır. Ölçeğin, Cronbach Alfa ile değerlendirilen iç-tutarlığı "yetkeci" olarak adlandırılan birinci faktör için .88, "yetkin" olarak adlandırılan ikinci faktör için

.74 ve “izin verici-açıklama yapmama” olarak adlandırılan üçüncü faktör için .64 olarak hesaplanmıştır. Toplam 43 anneden, iki hafta ara ile elde edilen ölçümlerle test-tekrar test kararlılığı değerlendirilmiş ve bu değer .64 ($p<.0001$) olarak bulunmuştur.

Analizler, ASBÖ-KF'nin çocukları 3-13 yaş aralığında bulunan annelerin tutumlarını değerlendirmek amacıyla kullanılabileceğini göstermiştir. Ayrıca, Batı kültürlerinde geliştirilen anne-baba tutum ölçekleriyle Türk annelerde uygunluğunu değerlendiren bu araştırma sonuçları, anne-baba tutumları açısından kültürler-arası benzerliklerin yanı sıra farklılıkların da olabileceğine işaret etmektedir. Analizler sonucu, en önemli farklılığın, izin verici anne-babalık tutumunda olduğunu göstermektedir.

3. Çocuklar İçin Kısa Mizaç Ölçeği (Short Temperament Scale for Children)

Çocuklar için Kısa Mizaç Ölçeği 1989 yılında Prior, Sanson ve Oberklaid tarafından geliştirilmiştir. Türkçe'ye uyarlanması ise Yağmurlu ve Sanson (2004) tarafından yapılmıştır. Bu ölçek, çocuğun mizaç özelliklerini ölçmeye yönelik altıdan bire doğru seçenekleri olan altı dereceli likert tipi bir ölçektir (“1=Hemen hiç” , “2=Sık değil” , “3=Değişken, genelde olmaz” , “4=Değişken, genelde olur” , “5=Sık sık” , “6=Hemen her zaman”). Tepkisellik (reactivity), sebatkarlık (persistence), sıcakkanlılık – utangaçlık (approach) ve ritmiklik (rhythmicity) olmak üzere dört alt boyutu bulunan ölçek, 30 maddeden oluşmaktadır. Tepkisellik boyutu, çocuğun belirli bir uyaran veya olaya tepki vermeye hazır olma durumunu ölçer (Çocuğum bir kıyafeti giymek istemediğinde, bağırarak tartışır ya da ağlar). Sebatkarlık boyutu, çocuğun dikkatini bir etkinlik üzerinde yoğunlaştırabilme durumunu ölçer (Çocuğum tamamlamadığı bir oyunu ya da aktiviteyi bırakmayı istemez). Sıcakkanlılık boyutu çocuğun yeni insan ve ortamlara yaklaşma eğiliminin olup olmadığını ölçer (Yabancı yetişkinler evimizi ziyaret ettiğinde, çocuğum hemen dostça davranır ve onlara yaklaşır). Son olarak ritmiklik boyutu ise çocuğun uyku, açlık, tuvalet vb. fonksiyonlarının zaman içerisindeki düzenliliğini ölçer

(Çocuğumu gece yatağa yatırdığımda uykuya dalması aşağı yukarı aynı zamanı alır). 7, 8, 11, 16, 19, 20, 24, 25 ve 29. maddeler tepkisellik boyutunu; 2, 5, 10, 12, 23, 27 ve 30. maddeler sebatkarlık boyutunu; 1, 4, 13, 15, 18, 21 ve 28. maddeler sıcakkanlılık boyutunu; 3, 6, 9, 14, 17, 22 ve 26. maddeler ritmiklik boyutunu ölçmektedir. 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 29 ve 30. maddeler ölçek 1'den 6'ya doğru puanlandığında ters kodlanmaktadır. Her bir alt ölçeğin puanını hesaplamak için o alt ölçekteki maddelerin puanlarının ortalaması alınmaktadır. Boyutlardan alınan yüksek puan sırasıyla, çocuğun yüksek tepkisellik, yüksek sebatkarlık, düşük sıcakkanlılık ve düşük ritmiklik özelliklerine işaret etmektedir. Çocuklar için Kısa Mizaç Ölçeği'nin Cronbach alfa değeri sebatkarlık boyutu için .85, tepkisellik boyutu için .82 olarak bulunmuştur. Ölçeğin iç tutarlılık puanları sıcakkanlılık için .80, tepkisellik için .77, sebatkarlık için .76 ve ritmiklik için .48'dir.

4. Okul Öncesi Sosyal Davranış Ölçeği-Öğretmen Formu (OÖSDÖ - ÖF)

Crick tarafından geliştirilen ve orijinal ismi Preschool Social Behavior Scale- Teacher Form, PSBS-TF olan ölçeğin Türk diline ve kültürüne uyarlama çalışmaları Şen tarafından yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda ölçeğin Türk dili ve kültürüne uyarlanan versiyonunun dört faktörlü olduğu bildirilmiştir (Şen, 2009).

Ölçeğin birinci faktörü *açık/fiziksel saldırganlık* 2, 5, 7, 12, 14, 17, 20, 23., (Diğerlerine tekme atar ya da vurur), ikinci faktörü, *olumlu sosyal davranış*, 1, 3, 6, 10, 18, 24, 25. (Paylaşmada ve sırasını takip etmede iyidir), üçüncü faktörü, *ilişkisel saldırganlık* 4, 8, 11, 15, 21, 22. (Akranı istediğini yapmazsa, onunla oynamayacağını ya da onun arkadaşı olmayacağını söyler) ve dördüncü faktörü, *depresif duygulanım* 6, 16, 19. maddelerden (Akranına kızdığında arkasını döner ya da uzaklaşır) oluştuğu belirlenmiştir. Faktörlerden birincisi (açık/fiziksel saldırganlık) ölçeğe ilişkin toplam varyansın %44.10'unu, ikinci faktör (olumlu sosyal davranış) %12.03'ünü, üçüncü faktör (ilişkisel saldırganlık) %8.32'sini ve dördüncü faktör (depresif

duygulanım) %5.51'ini açıklamaktadır. Birinci faktörde yer alan maddelerin faktör yük değerleri .97 ile .65 arasında değişirken, bu değerler ikinci faktörde yer alan 7 madde için .80 ile .56, üçüncü faktörde yer alan 6 madde için .83 ile .61 ve dördüncü faktörde yer alan 3 madde için .86 ile .51 arasında değişiklik göstermektedir. Ölçeğin alt boyutlara ilişkin Cronbach alpha (α) iç tutarlık katsayıları açık/fiziksel saldırganlık alt boyutu için .95, olumlu sosyal davranış alt boyutu için .89, ilişkisel saldırganlık alt boyutu için .90 ve depresif duygulanım alt boyutu için ise .51 bulunmuştur. Test- tekrar test güvenilirlik katsayısının ise; açık/fiziksel saldırganlık alt boyutu için .85, olumlu sosyal davranış alt boyutu için .81, ilişkisel saldırganlık alt boyutu için .73 ve depresif duygulanım alt boyutu için .56 olduğu görülmektedir. Bu araştırmada, sadece açık/fiziksel saldırganlık ile ilişkisel saldırganlık alt boyutlarına ilişkin veriler toplanmış ve analiz edilmiştir.

İşlem

Araştırma grupları belirlendikten sonra, uygulamaların yapılacağı okulların yöneticilerinden izin alınmıştır. Araştırmacı, öğretmenlerden sınıfındaki her bir çocuk için “Okul Öncesi Sosyal Davranış Ölçeği-Öğretmen Formu” nu doldurmalarını istemiştir. Bu çocukların anneleri ise “Anne-Babalık Stilleri ve Boyutları Ölçeği” ile “Çocuklar İçin Kısa Mizaç Ölçeği” ni doldurmuşlardır. Ölçekler, Kişisel Bilgi Formu ile birlikte kapalı bir zarf ile evlere gönderilmiştir. Anneler 3 gün ile 2 hafta arasında doldurdukları ölçekleri öğretmenlere iade etmişlerdir.

Verilerin Analizi

Araştırmada, çocuğun cinsiyeti, annenin çalışma durumu, annenin öğrenim düzeyi ve ailenin gelir düzeyi gibi değişkenle, çocukların sergilediği fiziksel ve ilişkisel saldırganlık arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla t-testi ya da tek yönlü varyans analizleri yapılmıştır. Her bir alt ölçeğin fiziksel ve ilişkisel saldırganlık ile olan ilişkilerine korelasyon istatistiği ile bakılmıştır.

Çocukların Fiziksel ve İlişkisel Saldırganlık puanlarını yordayan değişkenleri belirlemek amacıyla ise, Aşamalı Regresyon Analizi (Stepwise Regression Analysis) yapılmıştır. Regresyon analizi, bağımlı değişkenle ilişkili olan iki ya da daha çok bağımsız değişkene (yordayıcı değişkenlere) dayalı olarak, bağımlı değişkenin tahmin edilmesine yönelik bir analiz türüdür. Aşamalı regresyon analizinde ise, regresyon eşitliğine ya da modeline sadece, bağımlı değişkenin yordayıcıları olan bağımsız değişkenler alınır, diğer değişkenler eşitlik dışında bırakılır. Aşamalı regresyon analizinde, öncelikle bağımlı değişken Y ile en yüksek korelasyonu veren, yani bir anlamda bağımlı değişkenin varyansına en büyük katkıyı verecek olan bağımsız değişken X_1 seçilerek işleme başlanır. Daha sonra Y'nin varyansına birinciyle birlikte en büyük katkıyı getiren X_2 bağımsız değişkeni analize alınır ve işlem bu şekilde sürdürülür (Büyüköztürk, 2007).

Bu araştırmada aşamalı regresyon analizi yapılmadan önce, yordayıcı değişkenler ile bağımlı değişken arasında doğrusal bir ilişki olması, hatanın bağımsızlığı, hata dağılımının normalliği gibi varsayımların ihlal edilmediği görülmüştür. Analize, fiziksel saldırganlık puanları bağımlı değişken olarak; çocuğun cinsiyeti, çocuğun anaokuluna devam süresi, annenin yaşı, çalışma durumu, öğrenim düzeyi, ailenin gelir düzeyi, çocuğun mizacı (tepkisellik, sebatkarlık, sıcakkanlılık, ritmiklik) ve anne-baba tutumu ise (yetkin anne-baba tutumu, otoriter anne-baba tutumu, izin verici anne-baba tutumu) bağımsız değişkenler olarak alınmıştır. İkinci olarak, ilişkisel saldırganlık bağımlı değişken olarak alınmış, bağımsız değişkenler aynı bırakılmıştır.

Verilerin çözümlenmesinde .05 anlamlılık düzeyi benimsenmiştir. Araştırmada toplanan veriler, SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular sunulmaktadır. Tablo 3'de örnekleme oluşturan çocukların her bir alt ölçekten aldıkları puanların ortalama ve standart sapmalarının cinsiyete göre dağılımı ve t-testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3 - Her Bir Alt Ölçek Puanının Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	X	S	sd	T	p
Fiziksel Saldırganlık	Kız	152	11.54	5.61	335	-6.64	.000***
	Erkek	185	16.91	8.55			
İlişkisel Saldırganlık	Kız	152	11.69	5.19	335	-1.98	.048*
	Erkek	185	12.82	5.14			
Tepkisel Mizaç	Kız	152	24.88	6.33	335	-1.20	.23
	Erkek	185	25.80	7.52			
Sebatkar Mizaç	Kız	152	29.72	6.26	335	3.76	.000***
	Erkek	185	26.94	7.09			
Sıcakkanlı Mizaç	Kız	152	28.92	7.07	335	-.86	.39
	Erkek	185	29.55	6.40			
Ritmik Mizaç	Kız	152	29.69	5.67	335	-.48	.63
	Erkek	185	29.99	5.48			
Yetkin Anne-Baba Tutumu	Kız	152	60.88	6.78	335	-1.30	.19
	Erkek	185	61.80	6.22			
Otoriter Anne-Baba Tutumu	Kız	152	12.57	3.65	335	-1.17	.24
	Erkek	185	13.03	3.60			
İzinverici Anne-Baba Tutumu	Kız	152	14.99	3.87	335	-1.42	.15
	Erkek	185	15.60	3.94			

*=p<.05; **=p<.01; ***=p<.001

Tablo 3’de görüldüğü gibi çocuğun cinsiyetinin, Okul Öncesi Sosyal Davranış Ölçeği’nin alt boyutları olan, *Fiziksel Saldırganlık* (p<.001), *İlişkisel Saldırganlık* (p<.05) ve Çocuklar İçin Kısa Mizaç Ölçeği’nin alt boyutu olan *Sebatkar Mizaç* (p<.001), puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. Erkek çocukların kız çocuklarından daha yüksek düzeyde fiziksel ve ilişkisel saldırganlık davranışlarında bulunduğu görülmüştür. Kız çocuklarının ise daha yüksek düzeyde sebatkarlık gösterdiği bulunmuştur.

Araştırmada, çocuğun cinsiyeti, annenin çalışma durumu, annenin öğrenim düzeyi ve ailenin gelir düzeyi gibi değişkenlerin, çocukların fiziksel ve ilişkisel saldırganlık puanlarında bir farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek amacıyla t-testi ve tek yönlü varyans analizleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4 - Fiziksel Saldırganlığın Çeşitli Değişkenlere Göre (Çocuğun Cinsiyeti, Annenin Çalışma Durumu, Annenin Öğrenim Düzeyi ve Ailenin Gelir Düzeyi) Ortalama, Standart Sapma Değerleri ve Karşılaştırmalı İstatistik Sonuçları

Fiziksel Saldırganlık		N	X	SS	t / F	p
Cinsiyet	Kız	152	11.54	5.61	6.64	.000**
	Erkek	185	16.91	8.55		
Anne Çalışma	Çalışıyor	171	15.13	8.04	1.54	.12
	Çalışmıyor	166	13.82	7.59		
Anne Öğrenim	İlk	32	16.12	9.88	1.10	.35
	Orta	19	13.21	7.48		
	Lise	127	13.77	7.62		
	Üniversite	159	14.88	7.60		
Gelir Düzeyi	Alt	38	13.18	9.02	.63	.54
	Orta	193	14.75	7.70		
	Üst	49	14.40	7.73		

**p<.01, *p<.05

Bağımsız gruplar için yapılan t-testi analizleri (bkz., Tablo 4) *fiziksel saldırganlık* alt ölçeğinden elde edilen ortalamaların cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir ($p<.01$). Erkek çocuklarının ($X=16.11$), kız çocuklarına ($X=11.54$) göre daha yüksek düzeyde fiziksel saldırganlık davranışlarında bulunduğu belirlenmiştir. Annenin çalışıp çalışmama durumuna göre çocukların *fiziksel saldırganlık* alt ölçeğinden elde ettikleri ortalamalar karşılaştırıldığında aradaki farkın anlamlı olmadığı görülmüştür ($p>.05$). Anne öğrenim ve ailenin gelir düzeylerine göre fiziksel saldırganlık ortalamaları tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmıştır.

Tek yönlü varyans analizi, *fiziksel saldırganlık* alt ölçeğinden elde edilen ortalamaların anne öğrenim ($p>.05$) ve ailenin gelir düzeylerine göre farklılaşmadığına işaret etmektedir ($p>.05$).

Tablo 5 - İlişkisel Saldırganlığın Çeşitli Değişkenlere Göre (Çocuğun Cinsiyeti, Annenin Çalışma Durumu, Annenin Öğrenim Düzeyi ve Ailenin Gelir Düzeyi) Ortalama, Standart Sapma Değerleri ve Karşılaştırmalı İstatistik Sonuçları

İlişkisel Saldırganlık		N	X	SS	t / F	p
Cinsiyet	Kız	152	11.69	5.19	1.98	.048*
	Erkek	185	12.82	5.14		
Anne Çalışma	Çalışıyor	171	12.52	5.09	.76	.45
	Çalışmıyor	166	12.09	5.29		
Anne Öğrenim	İlk	32	13.02	6.10	.29	.83
	Orta	19	11.73	5.40		
	Lise	127	12.33	5.27		
	Üniversite	159	12.22	4.94		
Gelir Düzeyi	Alt	38	11.60	5.60	.79	.45
	Orta	193	12.55	5.19		
	Üst	49	11.78	5.26		

** $p<.01$, * $p<.05$

Bağımsız gruplar için yapılan t-testi analizleri (bkz., Tablo 5) *ilişkisel saldırganlık* alt ölçeğinden elde edilen ortalamaların cinsiyete göre farklılaştığını göstermektedir ($p<.05$). Analizler, erkek çocuklarının ($X=12.82$), kız çocuklarına ($X=11.69$) göre daha yüksek düzeyde ilişkisel saldırganlık davranışlarında bulunduğu işaret etmektedir. Annenin çalışıp çalışmama durumuna göre çocukların *ilişkisel saldırganlık* alt ölçeğinden elde ettikleri ortalamalar karşılaştırıldığında aradaki farkın anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($p>.05$). Anne öğrenim ve ailenin gelir düzeylerine göre ilişkisel saldırganlık ortalamaları tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmıştır. Tek yönlü varyans analizi, *ilişkisel saldırganlık* alt ölçeğinden elde edilen ortalamaların anne

öğrenim ($p > .05$) ve ailenin gelir düzeylerine göre farklılaşmadığını göstermiştir ($p > .05$).

Her bir alt ölçeğin fiziksel saldırganlık ve birbirleriyle olan ilişkilerine Pearson momentler korelasyon analizi ile bakılmıştır.

Tablo 6 – Fiziksel Saldırganlık, Tepkisel Mizaç, Sebatkar Mizaç, Sıcakkanlı Mizaç, Ritmik Mizaç, Yetkin Anne-Baba Tutumu, Otoriter Anne-Baba Tutumu, İzin Verici Anne-Baba Tutumu Alt Ölçekleri Korelasyon Değerleri

	Fiziksel Saldırganlık	Tepkisel Mizaç	Sebatkar Mizaç	Sıcakkanlı Mizaç	Ritmik Mizaç	Yetkin Anne-Baba Tutumu	Otoriter Anne-Baba Tutumu	İzinverici Anne-Baba Tutumu
Fiziksel Saldırganlık	1.00							
Tepkisel Mizaç	.09	1.00						
Sebatkar Mizaç	-.23***	-.14*	1.00					
Sıcakkanlı Mizaç	.06	-.31***	.09	1.00				
Ritmik Mizaç	-.04	-.25***	.21	.15**	1.00			
Yetkin Anne-Baba Tutumu	-.06	-.09	.27	.20***	.22***	1.00		
Otoriter Anne-Baba Tutumu	.19***	.25***	-.16	.04	-.15**	-.25***	1.00	
İzinverici Anne-Baba Tutumu	.10	.34***	-.16	-.10	-.23***	-.24***	.55***	1.00

*=p<.05; **=p<.01; ***=p<.001

Her bir alt ölçeğin, fiziksel saldırganlık puanları arasında anlamlı bulunan korelasyon katsayıları incelendiğinde; *Fiziksel Saldırganlık* ile *Sebatkar Mizaç* (p<.001) ve *Otoriter Anne-baba Tutumu* (p<.001), puanları arasındaki korelasyon katsayılarının anlamlı olduğu görülmektedir (bkz., Tablo 6).

Her bir alt ölçeğin ilişkisel saldırganlık ve birbirleriyle olan ilişkilerine ise yine Pearson momentler korelasyon analizi ile bakılmış ve sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7 - İlişkisel Saldırganlık, Tepkisel Mizaç, Sebatkar Mizaç, Sıcakkanlı Mizaç, Ritmik Mizaç, Yetkin Anne-Baba Tutumu, Otoriter Anne-Baba Tutumu, İzin Verici Anne-Baba Tutumu Alt Ölçekleri Korelasyon Değerleri

	İlişkisel Saldırganlık	Tepkisel Mizaç	Sebatkar Mizaç	Sıcakkanlı Mizaç	Ritmik Mizaç	Yetkin Anne-Baba Tutumu	Otoriter Anne-Baba Tutumu	İzinverici Anne-Baba Tutumu
İlişkisel Saldırganlık	1.00							
Tepkisel Mizaç	.00	1.00						
Sebatkar Mizaç	-.15***	-.14*	1.00					
Sıcakkanlı Mizaç	.11	-.31***	.09	1.00				
Ritmik Mizaç	-.01	-.25***	.21	.15**	1.00			
Yetkin Anne-Baba Tutumu	-.00	-.09	.27	.20***	.22***	1.00		
Otoriter Anne-Baba Tutumu	.18***	.25***	-.16	.04	-.15**	-.25***	1.00	
İzinverici Anne-Baba Tutumu	.14*	.34***	-.16	-.10	-.23***	-.24***	.55***	1.00

*=p<.05; **=p<.01; ***=p<.001

Tablo 7’de de görüldüğü gibi, *İlişkisel Saldırganlık* ile *Sebatkar Mizaç* ($p<.001$), *Otoriter Anne-baba Tutumu* ($p<.001$) ve *İzin Verici Anne-baba Tutumu* ($p<.05$) puanları arasındaki korelasyon katsayılarının anlamlı olduğu bulunmuştur.

Çocukların Fiziksel Saldırganlık Puanlarını yordayan değişkenleri belirlemek amacıyla Aşamalı Regresyon Analizi yapılmıştır. Bu analize, Fiziksel Saldırganlık Puanları bağımlı değişken; çocuğun cinsiyeti, çocuğun anaokuluna devam süresi, annenin yaşı, çalışma durumu, eğitim düzeyi, ailenin gelir düzeyi, Tepkisel Mizaç, Sebatkar Mizaç, Sıcakkanlı Mizaç, Ritmik Mizaç, Yetkin Anne-baba Tutumu, Otoriter Anne-baba Tutumu, İzin Verici Anne-baba Tutumu bağımsız değişkenler olarak alınmıştır.

Tablo 8 - Çocukların Fiziksel Saldırganlık Puanlarının Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	SH	Beta	t	p	R	R²
Birinci Aşama							
Çocuk Cinsiyet	6.17	.80	.34	6.64	.000	.34	.12
İkinci Aşama							
Çocuk Cinsiyet	5.19	.79	.33	6.51	.000		
Otoriter Anne-Baba Tutumu	0.37	.10	.17	3.41	.001	.38	.15
Üçüncü Aşama							
Çocuk Cinsiyet	4.75	.80	.30	5.91	.000		
Otoriter Anne-Baba Tutumu	0.32	.10	.15	2.99	.003	.41	.17
Sebatkar Mizaç	-0.16	.05	-.14	-2.82	.005		
Dördüncü Aşama							
Çocuk Cinsiyet	4.85	.79	.30	6.08	.000		
Otoriter Anne-Baba Tutumu	0.33	.10	.15	3.05	.002	.43	.18
Sebatkar Mizaç	-0.16	.05	-.14	-2.81	.005		
Anaokuluna Devam Süresi	0.15	.06	.12	2.51	.013		

Analiz sonuçlarına göre erkek çocuk olma, otoriter anne-baba tutumu, çocuk mizacının sebatkar olmaması ve çocuğun anaokuluna devam süresinin uzun olması, çocuklarda görülen fiziksel saldırganlığı yordamaktadır. Aşamalı regresyon analizi dört aşamada tamamlanmıştır. Analize ilk aşamada fiziksel saldırganlığın %12'sini açıklayan çocuğun erkek olması alınmıştır. İkinci aşamada otoriter anne-baba tutumu analize dahil edildiğinde açıklanan varyans %15'e yükselmiştir. Üçüncü aşamada çocuk mizacının sebatkar olmaması değişkeni açıklanan varyansa %2'lik bir katkı sağlamıştır. En son aşamada ise, anaokuluna devam süresinin uzun olması analize dahil edildiğinde toplam dört bağımsız değişkenin açıkladığı varyans %18 bulunmuştur (bkz., Tablo 8).

Çocukların İlişkisel Saldırganlık Puanlarını yordayan değişkenleri belirlemek amacıyla, yine Aşamalı Regresyon Analizi yapılmıştır. Bu analize, İlişkisel Saldırganlık Puanları bağımlı değişken; çocuğun cinsiyeti, çocuğun anaokuluna devam süresi, annenin yaşı, çalışma durumu, öğrenim düzeyi, ailenin gelir düzeyi, Tepkisel Mizaç, Sebatkar Mizaç, Sıcakkanlı Mizaç, Ritmik Mizaç, Yetkin Anne-baba Tutumu, Otoriter Anne-baba Tutumu, İzin Verici Anne-baba Tutumu bağımsız değişkenler olarak alınmıştır.

Tablo 9. Çocukların İlişkisel Saldırganlık Puanlarının Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	SH	Beta	t	p	R	R ²
Birinci Aşama							
Anaokuluna Devam Süresi	0.28	.04	.34	6.73	.000	.35	.12
İkinci Aşama							
Anaokuluna Devam Süresi	0.29	.04	.34	6.92	.000	.39	.16
Otoriter Anne-Baba Tutumu	0.26	.07	.18	3.74	.000		
Üçüncü Aşama							
Anaokuluna Devam Süresi	0.29	.04	.34	6.97	.000	.41	.17
Otoriter Anne-Baba Tutumu	0.24	.07	.16	3.33	.001		
Sebatkar Mizaç	-0.09	.03	-.12	-2.42	.016		
Dördüncü Aşama							
Anaokuluna Devam Süresi	0.29	.04	.35	7.11	.000	.43	.18
Otoriter Anne-Baba Tutumu	0.23	.07	.16	3.21	.001		
Sebatkar Mizaç	-0.10	.03	-.13	-2.66	.008		
Sıcakkanlı Mizaç	0.09	.03	.12	2.48	.013		

Analiz sonuçlarına göre çocuğun anaokuluna devam süresinin uzun olması, otoriter anne-baba tutumu, mizacının sebatkar ve sıcakkanlı olmaması çocuklarda görülen ilişkisel saldırganlığı yordamaktadır. Aşamalı regresyon analizi dört aşamada tamamlanmıştır. Birinci aşamada değişkenlerden ilişkisel saldırganlığa en yüksek katkısı olan anaokuluna devam süresinin uzun olması değişkeni alınmıştır. Bu değişken bağımlı değişkeninin varyansının % 12'sini açıklamıştır. İkinci aşamada otoriter anne-baba tutumu değişkeni açıklanan varyansa %4'lük bir katkı sağlamıştır. Üçüncü aşamada çocuk mizacının sebatkar olmaması değişkeni analize dahil edildiğinde açıklanan varyans %17'ye yükselmiştir. En son aşamada ise, çocuk mizacının sıcakkanlı olması %1'lik bir katkı sağlayarak toplam dört bağımsız değişkenin açıkladığı varyansı %18'e çıkarmıştır (bkz., Tablo 9).

BÖLÜM V

TARTIŞMA

Bu araştırmada okul öncesi dönemde fiziksel ve ilişkisel saldırganlığı yordayan değişkenler değerlendirilmiş, saldırganlık ile anne-baba tutumları ve çocukların mizaç özellikleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Bu bölümde, önce cinsiyetin, annenin çalışma durumunun, annenin öğrenim düzeyinin ve ailenin gelir düzeyinin çocukların fiziksel ve ilişkisel saldırganlık puanlarında bir farklılaşma yaratıp yaratmadığını belirlemek amacıyla yapılan analizlerden elde edilen bulgular tartışılmıştır. Daha sonra, okulöncesi dönem çocuklarında görülen fiziksel ve ilişkisel saldırganlığı yordayan değişkenleri belirlemek amacıyla yapılan aşamalı regresyon analizi sonucunda elde edilen bulguların tartışılmasına yer verilmiştir.

Araştırmada, fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın çocuğun cinsiyetine göre farklılaşabileceği görülmüştür. Erkek çocuklarının hem fiziksel hem de ilişkisel saldırganlık davranışlarını daha fazla gösterdikleri bulunmuştur. Fiziksel saldırganlığın erkeklerde daha fazla görülmesi alanyazındaki birçok araştırma bulgusu ile örtüşmektedir. Crick ve Grotpeter'e göre, fiziksel saldırganlık erkeklerin daha karakteristik bir özelliğidir. Crick ve Casas'ın (1997) okulöncesi dönem çocuklarında ilişkisel ve fiziksel saldırganlığı değerlendirmek için yaptıkları çalışmada erkeklerin fiziksel, kızların ise daha çok ilişkisel saldırganlık gösterdiğini saptamışlardır. McEvoy v.d.'nin (2003) okul öncesi dönem çocuklarında ilişkisel ve fiziksel saldırganlığı değerlendirmek amacıyla yaptıkları çalışmada, erkeklerin fiziksel saldırganlık, kızların ise ilişkisel saldırganlık oranlarının daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Casas v.d., (2006) kızların ilişkisel saldırganlığı erkek akranlarına göre daha fazla gösterdiğini ve erkeklerin fiziksel saldırganlık davranışlarını kız akranlarından daha fazla sergilediğini saptamışlardır.

Ayrıca, çocuklar saldırgan davranışlarını öncelikle kendi cinsiyetindeki akranlarına yöneltmektedir. Crick v.d.nin (2006) yaptıkları araştırmada, kızların daha ilişkisel saldırgan davranışlar sergilediğini ve saldırganlık davranışlarının aynı cinsiyete daha fazla gösterildiğini bulmuşlardır. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki, kız çocukları erkek çocuklarına göre daha fazla ilişkisel saldırgan davranışlar gösterirken, erkekler çocukları kız çocuklarına göre daha fazla fiziksel saldırgan davranışlar sergilemektedir (Crick ve Grotpeter, 1995; Crick ve Casas, 1997; Ostrov, Kathleen, Woods, Elizabeth, Jansen, Casas ve Crick, 2004; Cote 2007). Fiziksel ve ilişkisel saldırganlık konusunda yapılan araştırmalar daha çok Batı kültürlerinde gerçekleştirilmiştir. Batı kültürü dışında yapılan ilk çalışmalardan biri olan bu araştırmada, fiziksel saldırganlığın erkeklerde daha fazla görülmesi alan yazındaki araştırma bulguları ile benzerlik göstermektedir. Fakat alan yazında rastlanan ilişkisel saldırganlığın kızlarda daha sık görülme bulgularıyla örtüşmemektedir.

Bu araştırmada, cinsiyet ile mizaç ölçeğinin sebatkarlık alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Kız çocukları, erkek çocuklarına oranla daha sebatkar davranışlar göstermektedir. Altan'ın 2006 yılında yapmış olduğu çalışma incelendiğinde benzer sonuçlarla karşılaşılmıştır; kız çocukları erkek çocuklarına oranla daha sebatkar davranışlar göstermektedir, fakat mizaç ölçeğinin diğer alt boyutları olan tepkisellik, sıcakkanlılık ve ritmiklik boyutlarının cinsiyete göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Mizacın cinsiyete göre farklılık gösterebileceği alanyazındaki başka bulgular tarafından da desteklenmektedir. Örneğin, Martin v.d.'nin (1997) yapmış oldukları bir çalışmada erkek çocukların adaptasyon düzeylerinin kız çocuklarına oranla daha düşük olduğu bulunmuştur. Gleason v.d. ise (2005), arkadaş seçimlerini incelemişler ve mizaç özelliklerinin ve cinsiyetin kız çocukları için erkek çocuklarına oranla arkadaş seçiminde daha önemli görülen bir özellik olduğunu bulmuşlardır. Kız çocuklar mizaç özellikleri bakımından daha uysal, daha az hareketli çocukları arkadaş olarak seçerken, erkek çocuklar daha hareketli çocukları seçmektedirler.

Annelerin çalışma durumunun çocukların fiziksel ve ilişkisel saldırganlık puanlarında bir farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi analizi sonucunda annenin çalışıp çalışmama durumuna göre çocukların *fiziksel ve ilişkisel saldırganlık* alt ölçeklerinden elde ettikleri ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olmadığı görülmüştür. Oysa ki, Gürsoy'un (2002), annesi çalışan ve çalışmayan çocukların saldırganlık eğilimleri arasında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada, annesi çalışmayan çocukların annesi çalışanlara göre daha saldırgan olduğu bildirilmektedir. Bu araştırmada, örnekleme oluşturan çocukların tamamı anaokuluna devam etmektedir. Çocukların anneleriyle birlikte geçirdikleri sürenin hemen hemen aynı olması, annenin çalışma durumu ile çocukların fiziksel ve ilişkisel saldırganlık puanları arasındaki farkın anlamlı bulunmamasının bir nedeni olabilir.

Tek yönlü varyans analizi, *fiziksel ve ilişkisel saldırganlık* alt ölçeklerinden elde edilen ortalamaların ailenin gelir düzeyi durumuna göre farklılaşmadığına işaret etmektedir. Bu sonuç, ilgili alanyazındaki bazı araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Örneğin, Keenon ve Shaw (1994), (Akt:Gümüş, 2000), düşük gelirli ailelerin 18-24 aylık çocuklarının saldırganlık nedenleri üzerinde yaptığı araştırmada temel nedenin gelir düzeyi olmadığını belirlemişler ve tahmini etkenlerin suça eğilimli aile, annede depresif belirtilerin bulunması ve çocuğun asi kişiliğe sahip olması bulgularını elde etmişlerdir. Hatunoğlu (1994) sosyo-ekonomik durum ile bireylerin saldırganlık düzeyleri arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığını araştırdığı çalışması sonucunda iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğunu, alt ve orta sosyo-ekonomik düzeyde yetişen bireylerin, üst sosyo-ekonomik düzeyde yetişen bireylere oranla daha fazla saldırganlık eğilimi gösterdiklerini bulmuştur. Kızıltan (1984) tarafından yapılan bir araştırmada ise çocukların ailelerinin nitelikleri, sosyo-ekonomik düzeyleri ve davranış özellikleri incelenmiş ve alt sosyo-ekonomik düzeydeki çocuklarda ekonomik yetersizlikler, eğitim, eğlence, iş vb. konulardaki olanaksızlıklar nedeniyle uyum bozuklukları olduğu sonucuna varılmıştır. Görüldüğü gibi ulaşılabilen alanyazında, konuya ilişkin yapılan araştırmalarda farklı sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Bu araştırmada *fiziksel ve ilişkisel saldırganlık* alt

ölçeklerinden elde edilen ortalamaların ailenin gelir düzeylerine göre farklılaşmamasında, örneklemin çoğunluğunun “orta” gelir grubunda yer alması rol oynayabilir.

Çocuğun okul öncesi dönemde, aile içindeki sosyalleşme biçiminin yetersiz veya yanlış olması, saldırganlık açısından ciddi bir risk oluşturmaktadır. Çocuğun aile içerisindeki sosyalleşme sürecinde etkili olan sorunların önemli bir oranının; eğitim düzeyinin düşüklüğü ve ilgili olma düzeyinin yetersizliğinden kaynaklandığı söylenebilir (Buka ve Earls,1993). Fray ve Mark (1987) eğitim seviyesi düşük anne ve babaların çocuklarıyla sağlıklı ilişki kuramadıkları, dolayısıyla saldırgan bireyler yetiştirdiklerini vurgulamaktadırlar. Mızrakçı (1994) ise annenin eğitimi ve çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyi arttıkça demokratik tutumunun arttığını saptamıştır. Suça yönlendirilmiş ve yönlendirilmemiş çocukların aile ilişkileri ile saldırganlık davranışlarının karşılaştırılması yapıldığında annenin öğrenim düzeyi ile saldırganlık arasında gruplar arasındaki farklılığa göre de, annenin öğrenim düzeyi düştükçe çocuklarda saldırganlık eğilimleri artmaktadır (Erdoğu, 2005). Ancak, bu araştırmada, *fiziksel ve ilişkisel saldırganlık* alt ölçeklerinden elde edilen ortalamaların annenin öğrenim durumuna göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Ancak elde edilen ortalamalar değerlendirildiğinde, ilkokul mezunu annelerin çocuklarının hem fiziksel hem de ilişkisel saldırganlık alt ölçeklerinden daha yüksek puan alma eğiliminde oldukları görülmüştür.

Otoriter çocuk yetiştirme tarzında anne-babalar genellikle, bağırma, emretme, eleştirme gibi olumsuz disiplin yöntemlerini kullanırlar. Bu tip ailelerde yetişen çocukların, karar verme ve düşüncelerini ifade etmede güçlükler yaşadığı ve öfke düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur (Garbarino, 1999). Eğer anne baba birbirlerine öfke ve saldırganlık içeren davranışlarda bulunuyor ve çocuklar çevrelerinde sorunların öfke ve saldırganlık yoluyla çözümlendiğini görüyorlarsa, saldırganlığı sorun çözücü bir yöntem olarak öğrenebilirler. Saldırgan davranışların yaşamın bir parçası olduğunu düşünüp bunu kendi yaşamlarında da uygulamaya koyabilirler. Bu nedenle, yetişkinlerin etkileşimlerinde, her an bir çocuğa model oldukları

bilinciyle hareket etmeleri gerekmektedir (Kağıtçıbaşı, 1999). Bu araştırmada, yapılan analiz sonuçlarına göre annenin otoriter tutumu arttıkça çocuklarda görülen hem fiziksel hem de ilişkisel saldırganlığın arttığı saptanmıştır. Konuyla ilgili alanyazın incelendiğinde de otoriter tutum ile saldırganlık arasında doğru orantı olduğu görülmüştür.

Casas v.d.nin (2006), erken çocukluk döneminde anne-baba tutumu ve çocukların hem anaokulu hem de ev ortamlarında sergiledikleri ilişkisel ve fiziksel saldırganlıklarını inceledikleri çalışmada, anneler ve babaların otoriter ve izin verici anne-baba tutumları ile çocukların ilişkisel saldırganlıkları arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Erkek çocuklar için, annenin izin verici tutumu ve babanın otoriter tutumu, ilişkisel saldırganlık ile ilişkili bulunmuştur. Kızlar için ise, her iki ebeveynin de otoriter tutumu ve yalnızca annenin izin verici tutumunun ilişkisel saldırganlık ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar, Hart v.d.nin (1998) Rusya'da yaptıkları ve annenin baskıcı tutumunun kızların ilişkisel saldırganlığı ile pozitif ilintili olduğunu buldukları araştırma bulguları ile tutarlılık göstermektedir.

Bandura ve Walters'in 1959' da yaptığı araştırmalar, anne-babanın uyguladığı otoriteye dayalı katı disiplinin çocukta saldırganlık ve başkaldırma gibi olumsuz tutumları ortaya çıkarttığını göstermektedir. Nitekim bugünkü araştırmalar da, anne-babanın kısıtlayıcı, çocuğa özgürlük tanımayan, kendi düşüncelerini empoze eden ve onun adına kararlar alıp uygulamaya çalışan katı tutumların, çocukta isyankarlığa ve saldırganlığa neden olduklarını göstermektedir (Öztürk, 1990).

Hart v.d (1998), tarafından yapılan, okul öncesi dönem çocuklarında ilişkisel saldırganlık ve anne-baba tutumlarını inceleyen araştırmada, anne-babanın baskıcılığının ve annenin ilgi eksikliğinin, ilişkisel saldırganlıkla bağlantılı olduğu ortaya çıkmıştır. Ülkemizde Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'nun 1998'de anne-babaları tarafından dövüldüğünü söyleyen çocukların saldırganlık eğilimlerini ölçmek ve çocukların daha fazla saldırgan olmalarında etkili olan etkenleri belirlemek amacıyla gerçekleştirildiği

araştırma, şiddete uğrayan çocukların daha fazla saldırgan olduklarını ve çocukların şiddet davranışı gösterme düzeylerinin diğer gruptakilere göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Ayan'ın 2007'de yaptığı araştırma da aile içinde şiddete uğradığı belirlenen çocuğun bazı sosyodemografik özelliklerinin daha fazla saldırgan tutumlar sergilemesinde etkili olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Yavuzer (1996) suç işleyen çocuklarla yaptığı çalışmada çocukların büyük çoğunluğunun anne-baba baskısı ve fiziksel şiddete açık ortamda yetiştiklerini belirlemiştir. Bu araştırmanın bulguları, alanyazındaki araştırma bulgularını desteklemektedir. Kontrol ve itaat beklemeye önem veren kısıtlayıcı anne-baba davranışları, çocukta kendine yönelik endişe ve korku yaratmakta ve çocuğun dikkatini karşısındakine verdiği sıkıntıya ve zarara yöneltmektedir.

Yapılan regresyon analizinde, çocuklar için kısa mizaç ölçeğinin alt boyutlarından sebatkarlığın, çocuklarda görülen fiziksel ve ilişkisel saldırganlığı yordadığı tespit edilmiştir. Sebatkarlık azaldıkça, fiziksel ve ilişkisel saldırganlık artmaktadır. Bu bulgu, sabırsız olan çocukların daha kolay öfkelenediklerini ve çevrelerine olumsuz tepkiler gösterdiklerini düşündürmektedir. Başladığı işi bitiren çocukların konsantre olmakta daha az sorun yaşadıkları ve sakin bir biçimde işlerine devam ettiklerinden dolayı çevrelerine daha az saldırgan davranış gösterdikleri düşünülebilir. Bu çalışmada, çocuklar için kısa mizaç ölçeğinin alt boyutlarından sıcakkanlılık ile çocuklarda görülen ilişkisel saldırganlık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sıcakkanlılık arttıkça ilişkisel saldırganlık azalmaktadır. Sıcakkanlılık alt boyutu çocuğun yeni insan ve ortamlara yaklaşma eğiliminin olup olmadığını ölçmektedir. Bu çalışmada, sıcakkanlılığın, ilişkisel saldırganlığı yordayıcı bulunması, sıcak ve rahat çocukların çevrelerine daha olumlu baktıklarına, uyumlu olmalarına işaret edebilir. Mizacın, çocuğun çevresini nasıl algıladığı ve ona nasıl tepki verdiğini belirlemesi yoluyla sosyal gelişime etki ettiği düşünülmektedir. Yapılan birçok çalışmada, mizacın çocuğun sosyal davranışlarında etkili olduğu saptanmıştır (Russell, Hart, Robinson ve Olsen, 2003). Dikkatini uzun süre bir iş üzerinde yoğunlaştırabilen, başladıkları bir işi bitirmeye çabalayan çocuklar, yani sebatkar çocuklar, diğer insanlardan gelen işaretlere daha

fazla dikkat etmekte ve diğer insanların zihin durumlarını daha iyi anlayabilmektedirler (Rothbart, Ahadi ve Hershey, 1994). Bu durum sebatkar çocukların olumlu sosyal davranış göstermeleri gereken durumları daha kısa zamanda ve daha doğru algılamalarına sebep olabilir. Sebatkarlık ve sıcakkanlılığın, özellikle fiziksel ve ilişkisel saldırganlıkla ilişkisini inceleyen araştırmalara pek rastlanmasa da, bulgular bazı mizaç özelliklerinin olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu araştırmada, fiziksel ve ilişkisel saldırganlıkla mizaç arasındaki ilişkiyi gösteren bulgular alan yazındaki bulgularla örtüşmektedir.

Araştırmanın diğer bir bulgusu da, çocukların anaokuluna devam etme sürelerinin, çocuklarda görülen fiziksel ve ilişkisel saldırganlığı yordamasıdır. Araştırmada, çocukların anaokuluna devam etme süresi arttıkça fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın arttığı bulunmuştur. Bu bulgu, Kapçı'nın (1998) çocukların anaokuluna devam süresi arttıkça, duygusal ve davranışsal sorunların arttığını saptayan araştırma sonuçlarıyla uyumaktadır. Ayrıca, Şen (2009) anaokuluna devam eden okulöncesi dönem çocuklarının sosyal davranışlarını incelediği çalışmasında, tam gün eğitim alan çocukların ilişkisel saldırganlık puanlarının, yarım gün eğitim alan çocuklara göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Buna karşın, incelenebilen alanyazında bu konuyla ilgili pek fazla araştırma bulgusuna rastlanmamaktadır. Sosyal Öğrenme Kuramı'nın en önemli temsilcilerinden Bandura'ya göre, arkadaş gruplarının olduğu ortamlar çocuğun ne zaman, nasıl ve kime karşı saldırgan bir şekilde davranacağını öğrendikleri ortamlardır. Dolayısıyla, gözlem ve model alma yoluyla öğrenen çocuk, anaokulunda akranlarıyla birlikte vakit geçirirken onlardan saldırgan davranışları öğrenebilir. Ayrıca öğretmenlerin yanlış tutumları, yetersiz bilgi ve uygulamaları, saldırgan davranışları pekiştirebilmektedir.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgular özetlenmekte, bu bulgular ve konuya ilişkin incelenen alanyazın taraması doğrultusunda, ileride yapılacak araştırmalara ve uygulamalara yönelik önerilere yer verilmektedir.

Sonuçlar

1. Araştırmada, yapılan t-testi analizi sonucunda, Okul Öncesi Sosyal Davranış Ölçeği'nin alt boyutları olan, fiziksel saldırganlık ve ilişkisel saldırganlık, Çocuklar İçin Kısa Mizaç Ölçeği'nin Sebatkar Mizaç alt boyutundan elde edilen puanların cinsiyete göre farklılaştığı görülmüştür. Erkek çocukların kız çocuklarından daha yüksek düzeyde fiziksel ve ilişkisel saldırganlık davranışlarında bulunduğu saptanmıştır. Kız çocuklarının ise daha yüksek düzeyde sebatkarlık gösterdiği bulunmuştur.

2. Yapılan t-testi ve tek yönlü varyans analizi sonucunda, annenin çalışma durumu, annenin öğrenim düzeyi ve ailenin gelir düzeyi gibi değişkenlerin, çocukların fiziksel ve ilişkisel saldırganlık puanlarında anlamlı bir farklılık yaratmadığı saptanmıştır.

3. Her bir alt ölçeğin, fiziksel saldırganlık puanları arasında anlamlı bulunan korelasyon katsayıları incelendiğinde; otoriter anne-baba tutumu arttıka fiziksel saldırganlığın arttığı bulunmuştur. Ayrıca sebatkarlık azaldıkça fiziksel saldırganlığın arttığı da görülmüştür.

4. Her bir alt ölçeğin, ilişkisel saldırganlık puanları arasında anlamlı bulunan korelasyon katsayılarına baktığımızda ise, ilişkisel saldırganlık ile sebatkar mizaç, otoriter anne-baba tutumu ve izin verici anne-baba tutumu puanları arasındaki korelasyon katsayılarının anlamlı olduğu bulunmuştur.

5. Çocukların fiziksel saldırganlık puanlarını yordayan faktörleri belirlemek amacıyla yapılan aşamalı regresyon analizi sonuçlarında, fiziksel saldırganlığı yordayan değişkenlerin, erkek cinsiyeti, otoriter anne-baba tutumu, çocuk mizacının sebatkar olmaması ve çocuğun anaokuluna devam süresinin artışı olduğu görülmüştür.

6. Son olarak, ilişkisel saldırganlığı yordayan faktörleri belirlemek için yapılan aşamalı regresyon analizi sonuçları, ilişkisel saldırganlığı, çocuğun anaokuluna devam süresinin artışı, otoriter anne-baba tutumu, çocuk mizacının sebatkar ve sıcakkanlı olmaması değişkenlerinin yordadığı görülmüştür.

Öneriler

Araştırmaya Yönelik Öneriler

1. Türkiye' de okul öncesi dönem çocuklarının sergilediği saldırganlığı araştıran çalışmalar oldukça sınırlıdır. Çocuklarda saldırganlık gibi olumsuz davranışların erken yaşta belirlenmesi, uyum problemlerinin azaltılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca önleme çalışmaları için bu davranışları incelemek çok önemlidir. Saldırganlığın olumsuz etkilerinin iyileştirilmesi için, bu davranışları yordayan değişkenlerin bilinmesi gerekir. Bu araştırmada okul öncesi dönem çocuklarında görülen fiziksel ve ilişkisel saldırganlığı yordamada anneye ve çocuğa ilişkin bazı değişkenlerin, anne-baba tutumunun ve çocukların mizaç özelliklerinin ilişkisi incelenmiştir. Gelecek

araştırmalarda, çocukların ruhsal sorunları, evlilik doyumu, çocuğun anaokuluna gidip gitmemesi, kardeş sayısı, annenin ve çocuğun yaşı gibi değişkenlerin çocuklarda görülen saldırgan davranışlarla ilişkisinin incelenmesi alan yazına önemli katkılar sağlayabilir.

2. Bu araştırmada, erkek çocuklarının, kız çocuklarına göre daha yüksek düzeyde fiziksel ve ilişkisel saldırganlık davranışlarında bulunduğu belirlenmiştir. Erkek çocuklarının neden daha yüksek düzeyde saldırgan davranışlar sergilediği araştırılabilir. Ayrıca, erkek çocuklarına kız çocuklarına göre saldırganlık davranışını öğrenme ve sergileme açısından hangi alanlarda farklı davranılıp davranılmadığı bir araştırma konusu olabilir.

3. Çocukların model alma yoluyla da saldırgan davranışları öğrendiklerini göz önünde tutarsak, çocukların model aldıkları önemli bir kitleyi anneler ve öğretmenler oluşturmaktadır. Bu verilerden yola çıkarak saldırganlık ile anne ve ğretmen davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar yapılabilir. Ayrıca, bu araştırmada ele alınmayan anne-babaların ve öğretmenlerin saldırgan davranış sergileme düzeyleri belirlenerek, çocukların saldırgan davranış sergileme düzeyleriyle karşılaştırılabilir.

4. Bu araştırmaya babalar dahil edilmemiştir. Bu durum araştırmanın bir sınırlılığı olarak görülmektedir. Bu yüzden babaların tutumlarına göre çocukların saldırganlık davranışını sergileme düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığı incelenebilir.

5. Bu araştırmadaki bulgular Ankara ilinde yaşayan çocuklarla sınırlıdır. Araştırma, daha kapsamlı olarak büyük bir araştırma ekibi tarafından daha çok sayıda il, ile ve okulun, daha geniş bir yaş grubunun dahil edildiği, geniş bir örneklem grubu üzerinde tekrarlanabilir.

6. Bu araştırmada, çocukların sergilediği fiziksel ve ilişkisel saldırganlık düzeyi, öğretmen değerlendirmelerine göre belirlenmiştir. Çocukların okul öncesi eğitim kurumları dışındaki ortamlarda sergilediği saldırganlığın da incelenmesi, bu alanda çocukların neden eğitim kurumlarında ya da eğitim kurumları dışındaki ortamlarda saldırganlık davranışı sergilediğine ilişkin zengin bilgiler sağlayabilir.

Okul Öncesi Öğretmenleri, Anne-Babalar ve Eğitim Kurumlarına Yönelik Öneriler

1. Çocukların saldırganlık gibi davranış problemlerinin erken tespit edilmesi, çocukların uyum problemlerini anlamada ve önlemede önemli bir yere sahiptir. Saldırgan davranışlar çoğunlukla çocukların sosyal ortamlarında görülür. Bu nedenle çocukların akran gruplarında sergiledikleri saldırganlığı tanımak önemlidir. Öğretmenlerin risk altındaki çocukları dönem başında gözlemleyip çocukların problem davranışlarını azaltmaya yönelik önlemleri almaları önemli olabilir.

2. Öğretmenlere, saldırganlık davranışı sergileyen çocuklara okul öncesi eğitim kurumlarında nasıl yardımcı olabilecekleri konusunda doğrudan uygulamaya dönük hizmet içi eğitim verilmesi yararlı olabilir.

3. Bu araştırmada sonuçlarında, çocukların anaokuluna devam etme süresi ile saldırganlık davranışı sergilemeleri arasında doğru orantı görülmüştür. Bu doğrultuda, öğretmen eğitim-öğretim programlarının, teknik ve yöntemlerinin gözden geçirilmesi, gerekirse yeniden düzenlenmesi yararlı olabilir. Öğretmenler programlarını oluştururken çocukların enerjilerini boşaltacakları etkinlikler düzenleyebilir, çocuklara çeşitli sorumluluklar vererek onların olumlu davranışlar sergilemesine yöneltmeye çalışabilir. Araştırmacılar, öfke ve saldırganlık içeren davranışların ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için öğretmen ve anne-baba iletişiminin düzenlenmesi ve öğretmenin sınıf yönetimi ve grup dinamiği ile ilgili olarak olumlu şekilde

yönlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Ayrıca okul ortamının rahatlatıcı ve güven verici olması gerekir. Herkesin birbirine ilgi ve anlayışla yaklaştığı bir okul ortamında saldırgan davranışların azalacağı düşünülmektedir.

4. Gerekli durumlarda, öğretmen-eğitim kurumu-aile işbirliği ile psikolojik destek alınabilir. Çocuk, bir sağlık kuruluşuna ya da rehberlik merkezine yönlendirilebilir.

5. Çocuk yetiştirmede ve anne-babanın çocuğa karşı tutumlarını belirlemede, anne-baba tarafından çocuğun gelişim dönemlerine ilişkin özelliklerinin neler olduğunun bilinmesi çok önemlidir. Anne-babalar bu konuda bilgilendirilebilir ve anne-babalara problem davranışları azaltmaya yönelik destek verilebilir.

6. Bu araştırmanın bulgularından biri de, otoriter anne-baba tutumunun çocuklarda görülen fiziksel ve ilişkisel saldırganlığı yordadığıdır. Anne-babalara, çocuklarını gerektiği ölçüde kontrol etmeleri, çocuklarının karşılıklı sevgi-saygıya dayanan olumlu özdeşim kurmalarına olanak sağlamaları konusunda rehberlik edilmesi uygun olabilir. Otoriter tutumların olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi ve çocukların demokratik aile ortamında yetiştirilmesi için, öncelikle anne ve babalarda olumlu tutumlar geliştirilmesine öncelik verilmelidir. Bu amaçla yalnızca anneler değil babalar, aile büyükleri ve gençlerin de aile kurumunu ilgilendiren konularda eğitimlerini sağlayacak bir programın yürütülmesi devlet politikası olarak ele alınabilir.

KAYNAKÇA

Aksoy, A. B. (2005). **Farklı Kültürlerde Ebeveynlik.** *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13 (2), 333-338.

Aktaş, V., Şahin, D. ve Aydın O. (2005). **Saldırgan Olan ve Olmayan Çocuklarda Düşmanca Niyet Yükleme Yanıllılığının Cinsiyete Bağlı Olarak İncelenmesi.** *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(55), 57-59.

Alisinanoğlu, F. (1995). **Üniversite Öğrencilerinin Ben (Ego) Durumları ile Anne Baba Tutumlarını Algılamalarını Etkileyen Bazı Değişkenlerin İncelenmesi.** Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Altan, Ö. (2006). **Relations Between Maternal Socialization, Child Temperament and Emotion Regulation in Preschoolers.** Unpublished masters thesis, Koç University, Graduate School of Social Sciences and Humanities, İstanbul.

Amodei, N. ve Scott, A. A. (2002). **Psychologists' Contribution to the Prevention of Youth Violence.** *The Social Science Journal*, 39, 511-526.

Archer, J. (2001). **A Strategic Approach to Aggression.** *Social Development*, 10(2), 267-271.

Arı, R. ve Seçer, Z. (2004). **Farklı Ana-Baba Tutumlarının Çocukların Psikososyal Temelli Problem Çözme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi.** *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 451-463.

Ayan, S. (2007). **Aile İçinde Şiddete Uğrayan Çocukların Saldırganlık Eğilimleri.** *Anatolian Journal of Psychiatry*, 8, 206-214.

Bandura, A. (1973). **Aggression: A social learning analysis**, New Jersey: Prentice-Hall.

Baumrind, D. (1971). **Current Patterns of Parental Authority.** *Developmental Psychology Monograph*, 4, 1-102.

Bellibaş, E., Büküşoğlu, N. ve Erermiş, S. (2005). **Ayrılma ve Anksiyetesi Bozukluğu Tanılı Bir Grup Çocukta Mizaç Özellikleri.** *Ege Tıp Dergisi*, 44(1), 39-44.

Bilgin, N. (1988). **Sosyal Psikolojiye Giriş.** İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 48.

Bracha, Z., Perez, F., Gerardin, P., Perriot, Y., Rosque, F., Flament, M., Leroux, M., Mazet, P. ve Carter, A. (2004). **A French Adaptation of the Infant-toddler Social and Motional Assessment.** *Infant Mental Health Journal*, 25(2), 117-129.

Brier, N. (1995). **“Predicting Antisocial Behavior in Youngsters Displaying Poor Academic Achievement: A Review of Risk Factors”**, *Developmental and Behavioral Pediatrics*, 16, 271-276.

Buka, S. ve Earls, F. (1993). **Early Determinants of Delinquency and Violence.** *Health Affairs*, 12 (4), 46-64.

Büyüköztürk, Ş. (2002). **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı** (8. Basım). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Cairns, R. B., Cairns, B. D., Neckerman, H. J., Ferguson, L. L. ve Garipey, J.-L. (1989). **Growth and Aggression: Childhood to early adolescence.** *Developmental Psychology*, 25(2), 320–330.

Calzada, E.J, Eyberg, S.M. ve Rich, B. (2004). **Parenting Disruptive Preschoolers: Experiences of Mothers and Fathers.** *Journal Abnormal Child Psychology*, 32, 203-213.

Casas, J. F., Weigel, S. M., Crick, N.R., Ostrov, J. M., Woods, K. E., Jansen Yeh, E. A. ve Huddleston-Casas, C. A.(2006). **Early Parenting and Children's Relational and Physical Aggression in the Preschool and Home Contexts.** *Applied Developmental Psychology, 27*, 209–227.

Chang, L., Lei, L. Li, K. K., Liu, H., Guo, B. , Wang Y., Fung K. Y. (2005). **Peer Acceptance and Self-Perceptions of Verbal and Behavioral Aggression and Social Withdrawal.** *International Journal of Behavioral Development, 29*, 48-57.

Coie, J. D., & Dodge, K. A. (1998). **Aggression and Antisocial Behavior.** In W. Damon & N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of child psychology, 3*, 779-861). New York: Wiley.

Côté, S. M., (2007). **Sex Differences in Physical and Indirect Aggression: A Developmental Perspective** *European Journal Criminal Policy Research 13*, 183–200.

Crick, N. R. (1995). **Relational aggression: The Role of Intent Attributions, Feelings of Distress and Provocation Type.** *Development and Psychopathology, 7*, 313-322.

Crick, N. R. ve Grotpeter, J. K. (1995). **Relational Aggression, Gender and Social-Psychological Adjustment.** *Child Development, 66*, 710–722.

Crick, N. R., Bigbee, M. A., & Howes, C. (1996). **Children's Normative Beliefs about Aggression: How do I hurt thee? Let me count the ways.** *Child Development, 67*, 1003-1014.

Crick, N. R. ve Casas, J. F (1997). **Relational and Overt Aggression in Preschool.** *Developmental Psychology, 33*(4), 579-588.

Crick, N. (2000). **Engagement in Gender Normative Versus Non-normative Forms of Agression:** Links to social-psychological adjustment. (Ed: Wendy Craig) *Childhood social development*. Massachusetts ve Oxford: Blackwell Publishers, 309-332.

Crick, N.R., Jamie, M., Ostrov, J., Burr, Cullerton-Sen C., Jansen-Yeh, E.A. ve Ralston, P. (2006). **A Longitudinal Study of Relational and Physical Aggression in Preschool.** *Applied Developmental Psychology*, 27, 254–268.

Culbertson, J.L, Newman, J.E. ve Willis, D.J. (2003). **Childhood and Adolescent Psychologic Development.** *Pediatric Clinics of North America*, 50, 741-764.

Çağdaş, A. ve Seçer, Z. (2005). **Anne-Baba Eğitimi** (1.Basım). Konya: Eğitim Kitabevi, 241-262.

Demirhan, M. (2002). **Kendini Açma Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Bazı Değişkenler Açısından Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi.** Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Dishion, T. J., French, D. C., ve Patterson, G. R. (1995). **The Development and Ecology of Antisocial Behavior.** In D. Cicchetti ve D. Cohen (Eds.), *Manual of developmental psychopathology*, 2, 421–471. New York: Wiley.

Dizman, H. ve Gürsoy, F. (2005). **İlköğretim Dördüncü ve Beşinci Sınıfa Devam Eden Anne Yoksunu Olan ve Olmayan Çocukların Saldırganlık Eğilimleri.** *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(2), 437-446.

Dodge, K. A. (1980). **Social Cognition and Children's Aggressive Behavior.** *Child Development*, 51, 162–170.

Doğan O. (2005). **Spor Psikolojisi.** Adana: Nobel Kitabevi.

Doğan, S. (2001). **Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeylere Mensup Ergenlik Çağındaki Kız ve Erkeklerin Saldırgan Davranışlarıyla Ana-Baba Tutumları Arasındaki İlişkiler**. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmit.

Doksat M.K. (2004). **Evrimsel Psikiyatri: Psikiyatride Yeni Bir Yaklaşım-I . Birinci Basamak İçin Psikiyatri 3**, 33-44.

Dollard, J., Doob, L., Miller, N., Mowrer, O.M., Sears, R.R. (1970). **Frustration and Aggression**. In E. I. Megargee., J.E. Hokanson (eds). New York; The Dynamics of Aggression, Harper and Row Publishers, 28-40.

Earls, F.J. (1994). **Violence and Today's Youth. Critical Issues for Children and Youth, 4 (3)**, 4-23.

Erden, G. ve Kargı E. (2005). **Davranım Bozukluklarında Çevresel Etkenlerin Rolü. Okul Öncesi ve Özel Eğitim Rehberi**. Ankara: Kumpanya İletişim Yayınları, 58-61.

Ekşi, A. (1990). **Çocuk, Genç, Ana Babalar**. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Erdoğdu, M.Y. ve Oto, R. (2004). **Sokakta Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Atılganlık ve Saldırganlık Davranışları Açısından Karşılaştırılmaları. Kriz Dergisi 12 (3)**: 11-23.

Erdoğdu, M.Y. (2005). **Suçta Yönlendirilen ve Yönlendirilmeyen Çocukların Aile İlişkileri ile Saldırganlık Davranışlarının Karşılaştırılması. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 12 (3)**: 106-114.

Erdoğdu, M.Y (2008). **Duygusal Zekanın Bazı Değişkeler Açısından İncelenmesi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.esosder.org. 7(23)**, 62-76.

Fagot, B. I., & Hagan, R. (1985). **Aggression in Toddlers: Responses to the Assertive Acts of Boys and Girls.** *Sex Roles*, 12(3/4), 341–351.

Flannery, D.J. (1997). **“School Violence: Risk, Preventive Intervention, and Policy”** http://iume.tc.columbia.edu/eric_archive/mono/UDS109.pdf. adresinden 12.03.2009 tarihinde indirilmiştir.

Fray, S. J. and Mark, H.A., (1987). **The Assertive Agressive Distinction and the Cross-cultural Perspective.** *International Journal For Advancement of Counselling*, 8, 103-111.

Fraser, M.W. (1996). **“Aggressive Behavior in Childhood and Early Adolescence: An Ecological-Developmental Perspective on Youth Violence”**, *Social Work*, 41, 347-361.

Freedmann J.L., Sears D.O., Carlsmith J.M. (1998). **Sosyal Psikoloji.** (Çev. A. Dönmez). Ankara: İmge Yayınevi.

Freud, S. (1971). **Introductory Lectures on Psychoanalysis**, Londra: Hogarth Press, (Çev. S. Budak, 1994). *Psikanalize Giriş Dersleri*, (1. Basım). Ankara: Öteki Yayınevi.

Frick, P. J (2004). **Integrating Research on Temperament and Childhood Psychopathology: Its Pitfalls and Prosime.** *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33(1), 2-7.

Gander, J. M. ve H. W. Gardiner (2004). **Çocuk ve Ergen Gelişimi** (5. basım, Çev. B. Onur). Ankara: İmge Yayınevi.

Garbarino, J. (1999). **Lost Boys: Why Our Sons Turn Violent and How We Can Save Them**, New York: *Anchor books*.

Geçtan, E. (1993). **Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar** (7. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Geçtan, E. (2008). **Psikanaliz ve Sonrası** (13. Basım). Ankara: Hür Yayınları.

Gill, A. (1998). **“What Makes Parent Training Groups Effective. Promoting Positive Parenting Through Collaboration”**. Unpublished PhD Thesis, UK: University Of Leicester.

Gleason, T. R., Gower, A. L., Hohmann, L. M. ve Gleason, T.C. (2005). **Temperament and Friendship in Preschool-Aged Children**. *Internation Journal of Behavioral Development*, 29(4), 336-344.

Grotpeter, J. K., (1997). **Relational Aggression, Physical Aggression and Family Relationships**. Dissertation Abstracts International: Section B: *The Sciences and Engineering*, 58 (10-B), 5671.

Gümüş, T. (2000). **Kendini Kabul Düzeyleri Farklı Genel Lise Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Saldırganlık Düzeyleri**, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gürsoy, F. (2002). **Annesi Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi**. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, 1(6-7), 7-15.

Haktanır, G. ve Artar, M. (2001). **“Türkiye’de Çocuk Gelişimi Araştırmalarına Toplu Bakış”** 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi: Dünyada ve Türkiye’de Değişen Çocukluk. (Yayıma Hazırlayan: Bekir Onur) Ankara: *Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları*, 9: 135-162.

Hatunoğlu, A. (1994). **Ana-Baba Tutumları ile Saldırganlık Arasındaki İlişkiler**. Yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Hart, C. H., DeWolf, M., Wozniak, P. ve Burts, D. C. (1992). **Linkages Among Preschoolers' Playground Behavior, Outcome Expectations and Parental Disciplinary Strategies.** *Early Education and Development*, 3, 265–283.

Hart, C. H., Olsen, S. F., Robinson, C. C. ve Mandlco, B. L. (1997). **The Development of Social and Communicative Competence in Childhood: Review and a Model of Personal Familial and Extra Familial Processes.** In B. R. Burleson (Ed.), *Communication yearbook*, 20, 169–208. Thousand Oaks, CA: Sage.

Hart, C. H., Nelson, D. A., Robinson, C. C., Olsen, S. F. ve McNeilly-Choque, M. K. (1998). **Overt and Relational Aggression in Russian Nurseryschool-age Children: Parenting Style and Marital Linkages.** *Developmental Psychology*, 34, 687–697.

Hinshaw, S. P. (1992). **Academic Underachievement, Attention Deficits and Aggression: Comorbidity and Implications for Intervention.** *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 60, 893–903.

Huesmann, L. R., Guerra, N. G., Zelli, A., & Miller, L. (1992). **Differing Normative Beliefs about Aggression for Boys and Girls.** In K. Bjorkqvist ve P. Niemala (Eds.), *Of mice and women: Aspects of female aggression*, 77-87. New York: Academic Press.

Irene, C. ve Mona, M. (2003). **Personality and Family Relations of Children Who Bully.** *Personality and Individual Differences*, 35, 559-567.

İkizoğlu, M. (1993). **Demokratik ve Otoriter Ana-Baba Tutumlarının, Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygısı Üzerinde Etkisi.** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek lisans tezi. Ankara.

Kagan, J., Snidman, N. ve Arcus, D. (1998). **Childhood Derivatives of High and Low Reactivity in Infancy.** *Child Development*, 69 (6), 1483-1493.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). **Yeni insan ve insanlar**. İstanbul: Evrim Kitabevi.

Kansu, N. (2004). **Duygusal Zeka**. <http://www.zaferkoleji.k12.tr/kategoriler/sayfa.asp?islem=2&SayfaNo=14>. 12.04.2009 tarihinde indirilmiştir.

Kapçı, E.G. (1998). **Okul Öncesi Davranış Ölçeğinin Türk Çocuklarına Uyarlanması ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi**. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 5, 9-15.

Kapçı, E.G. ve Erdinç, S. (2009). **Anne-Baba Tutum Ölçeğinin 3-13 Yaş Aralığında Çocuğu Bulunan Annelerde Değerlendirilmesi**. 18. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı'nda sözel bildiri olarak sunulması kabul edilmiştir.

Kaplan, H. ve Sadock, B. (2004). **Klinik Psikiyatri**, (Çev. E. Abay). İstanbul: Nobel Kitabevi.

Kızmaz, Z. (2006). **Okullardaki Şiddet Davranışının Kaynakları Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım**. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1), 47-70.

Kızıltan, G., 1984. **Üniversite Öğrencilerinin Kişisel Sosyal Uyum Düzeylerini Ekileyen Etmenler**. Yayımlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kimonis, E. R. , Frick, P. J., Boris, N. W., Smyke, A. T., Cornell, A. H., Farrell, J. M., Zeanah C. H. (2006). **Callous-Unemotional Features, Behavioral Inhibition and Parenting: Independent Predictors of Aggression in A High-Risk Preschool Sample**. *Journal of Child Family Studies*, 15, 745–756.

Kohen, E. (1989). **Anaokulu Çocuklarının Mizaç Özelliklerinin Anne ve Babaları Tarafından Değerlendirilmesi**. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Krahe, B. (1996). **Aggression and Violence in Society**. In GR Semin & K. Fiedler, (Eds.), *Applied Social Psychology*. London: Sage Publications.

Kulaksızoğlu, A. (2000). **Ergenlik Psikolojisi**, (3. basım), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kuzgun, Y. (1992). **Rehberlik Ve Psikolojik Danışma**, Ankara: ÖSYM yayınları, (3.basım) 191.

Ladd, G. W., & Profilet, S. M. (1996). **The Child Behavior Scale: A Teacher-report Measure of Young Children's Aggressive, Withdrawn and Prosocial Behaviors**. *Developmental Psychology*, 32(6), 1008-1024.

Ladd, G. W., & Burgess, K. B. (1999). **Charting the Relationship Trajectories of Aggressive, Withdrawn and aggressive/withdrawn Children During Early Grade School**. *Child Development*, 70(4), 910–929.

Laible, D., Carlo, G., Torquati, J. ve Ontai, L. (2004). **Children's Perceptions of Family Relationships as Assessed in a Doll Story Completion Task: Links to Parenting, Social Competence and Externalizing Behaviors**. *Social Development*, 13, 551–569.

Maccoby, E.E. ve Martin, J.A. (1983). **Socialization in the Context of the Family: Parent–child Interaction**. In P. H. Mussen (Series Ed.) & E. M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology, 4. Socialization, personality, and social development*. New York: Wiley, 1–101.

Mansager, E. ve Volk, R. (2004). **Parents' Prism: Three Dimensions of Effective Parenting**. *Journal of Individual Psychology*, 60(3), 277-293.

Martin, R. P., Wisenbaker, J. ve Baker, J. (1997). **Gender Differences in Temperament at Six Months and Five Years**. *Infant Behavior and Development*, 20(3), 339-347.

Martin, A. J., Linfoot, K. ve Stephenson, J. (2000). **Exploring The Cycle Of Mother-Child Relations, Maternal Confidence, and Children's Aggression.** *Australian Journal of Psychology*, 52, (1), 34-40.

Masalcı, A. D. (2000). **Aile İçi Etkileşimlerle Çocuğun Saldırganlık Düzeyi ve Uygu Davranışının Karşılaştırılması.** Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

McEvoy, M. A., Estrem, T. L., Rodriguez, M. C. ve Olson, M. L. (2003). **Assessin Relational and Pysical Aggression Among Preschool Children: Intermethod Agreement.** *TECSE* 23(2), 53-63.

Merrell, K. M., Buchanan, R. ve Tran, O. K., (2006). **Relational Aggression in Children and Adolescents: A Review With Implications For School Settings** *Psychology in the Schools*, 43(3), 345-360.

Mızrakçı, Ş. (1994). **Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Etki Eden Faktörler: Demografik Özellikleri, Kendi Yetiştiriliş Tarzları, Çocuk Gelişimine İlişkin Bilgi Düzeyleri ve Çocuğun Mizacına İlişkin Algıları.** Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Michaud, Y. (1991). **Şiddet.** (Çev. C. Muhtaroglu). İstanbul: İletişim Yayınları.

Moeller, T. G. (2001). **Youth Aggression and Violence: A Psychological Approach,** USA: *Lawrence Erlbaum Associates* Incorporated.

Montessori, M. (1995). **Çocuk Eğitimi.** (Çev. G. Yücel). İstanbul: Özgür Yayınları.

Moon, M (2001). **Teacher Perspective on Peer Relation Problems of Young Children.** *Asia Pasific Education Review*, 2, 22-31.

Mounts, N. S. (1997). **Aggression and Peer Rejected Children.** *Human Development and Family Life Bulletin*, 3 (2).

Mummendy, A. (1996). **Aggressive Behavior.** In M. Hewston, W. Stroebe & G. F. Stephenson (Eds.), *Introduction to Social Psychology*. Oxford: Blackwell.

Neal, J. ve Frick-Horbury, D. (2001). **The Effects of Parenting Styles and Childhood Attachment Patterns on Intimate Relationships.** *Journal of Instructional Psychology*, September, 28, 178-184.

Nelson, D. A., & Crick, N. R. (2002). **Parental Psychological Control: Implications for Childhood Physical and Relational Aggression.** In B. Barber (Ed.), *Intrusive parenting: How psychological control affects children and adolescents*, 161–189. Washington, DC: *American Psychological Association (APA) Books*.

Ollendick, T. H., Oswald, D. P. ve Francis, G. (1989). **Validity of Teacher Nominations in Identifying Aggressive, Withdrawn and Popular Children.** *Journal of Clinical Child Psychology*, 18, 221-229.

Olweus, D. (1980). **Familial and Temperamental Determinants of Aggressive Behavior in Adolescent Boys: A Causal Analysis.** *Developmental Psychology*, 16, 644–660.

Ostrov, J.M., Woods, K. E., Jansen, E. A., Casas, J. F., Crick, N. R. (2004). **An Observational Study of Delivered and Received Aggression, Gender and Social-Psychological Adjustment in Preschool: “This White Crayon Doesn’t Work . . .”** *Early Childhood Research Quarterly* 19: 355–371.

Ostrov, J. M., Crick N.R. ve Stauffacher K. (2006). **Relational Aggression in Sibling and Peer Relationships During Early Childhood.** *Applied Developmental Psychology*, 27, 241–253.

- Özgüven, İ. E. (2001). **Ailede iletişim ve Yaşam**. Ankara: PDREM yayınları.
- Özbek, A. ve Süha, M. (2003). **Çocuk Ruh Sağlığı Açısından Prematüre. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi**, 46, 317-327.
- Öztürk İ., 1990. **Anne-Baba Tutumlarının Üniversite Öğrencilerinin Bağımsızlık, Duyguları Anlama, Yakınlık ve Başatlık, Kendini Suçlama ve Saldırganlık Düzeylerine Etkisi**. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek lisans tezi, Ankara.
- Potts NL ve Mandleco BL. (2002). **Pediatric Nursing. Caring for Children and Their Families**. *Delmar Thomson Learning*, 66-77.
- Prior, M., Sanson, A. ve Oberklaid, F. (1989). **The Australian Temperament Project**. In G. A. Kohnstamm ve J. E. Bates ve M. K. Rothbart (Eds.), *Temperament in Childhood*, 537-556.
- Provence, S.A ve Mayes, L.C. (1996). **Separation and Deprivation**. Lewis M, ed. *Child and Adolescent Psychiatry. (A Comprehensive Textbook, 2nd ed.)*, Williams & Wilkins A Waverly Company: 382-394.
- Robinson, C. C., Mandleco, B., Olsen, S. F. ve Hart, C. H. (2001). **The Parenting Styles and Dimensions Questionnaire**. In J. Touliatos & B. Perlmutter (Eds.), *Handbook of family measurement techniques*, (2nd ed., 319–321). Thousand Oaks: Sage.
- Rothbart, M. K., Ahadi, S. A., ve Hershey, K. L. (1994). **Temperament and Social Behavior in Childhood**. *Merrill-Palmer Quarterly*, 40(1), 21-39.
- Rubin, K. H., Stewart, S. L. ve Chen, X. (1995). **Parents of Aggressive and Withdrawn Children**. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting, Children and parenting*, 1, 225–284. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Russell, A., Hart, C. H., Robinson, C. ve Olsen, S. F. (2003). **Children's Sociable and Aggressive Behavior With Peers: A Comparison of the U.S. and Australia and Contributions of Temperament and Parenting Styles.** *International Journal of Behavioural Development*, 27, 74–86.

Senemoğlu, N. (2001). **Gelişim Öğrenme ve Öğretim.** Ankara: Gazi Kitabevi.

Snyder, J., & Patterson, G. R. (1986). **The Effects of Consequences on Patterns of Social Interaction: A Quasi-experimental Approach to Reinforcement in Natural Interaction.** *Child Development*, 57, 1257-1268.

Stauffacher, K. ve DeHart, G. B. (2005). **Preschoolers' Relational Aggression With Siblings and With Friends.** *Early Education and Development*, 16, 185–206.

Stocker, C. (2000). **Adolescents' Relational and Physical Aggression:** Links with family relationships and psychological adjustment. Poster presented at the Eighth Biennial Meeting of the Society for Research on Adolescence (SRA) Chicago, IL.

Şen, M. (2009). **3-6 Yaş Grubu Çocukların Sosyal Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi.** Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Şendil, G. (2003). **Çocuk, Ergen, ve Anne Baba.** İstanbul: Çantay Yayınları.

Tabak, N. (2007). **İlköğretim I. Kademedede Davranış Sorunları Olan Çocukların Anne-Baba Tutumları.** Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Taylor, S. E., Peplau, L. A. ve Sears, D. O. (2000). **Social Psychology.** New Jersey: *Prentice Hall*.

Tiryaki, Ş. (2000). **Spor Psikolojisi**, Ankara: Eylül Yayınevi.

Troy, M. ve Sroufe, L. A. (1987). **Victimization Among Preschoolers: Role of Attachment Relationship History**. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 26, 166–172.

Uluğtekin, S., (1976) **Çocuk Yetiştirme Yöntemleri Açısından Ana-Baba-Çocuk İlişkileri Ana-Baba Davranışları İle Çocuğun Saldırganlık ve Bağımsızlık Eğilimi Arasındaki İlişkilerin Araştırılması**. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ankara.

Uluğtekin, S. (1991). **“Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma”** Ankara: Bizim Büro Yayınevi.

Underwood, M. K., Galen, B. R. ve Paquette, J. A. (2001). **Top Ten Challenges For Understanding Gender and Aggression in Children: Why Can't We Just All Get Along?** *Social Development*, 10(2), 248– 266.

Vanderbleek L. (2004). **“Engaging Families in School-based Mental Health Treatment”** *Journal of Mental Health Counseling*, 26(3), 211-224.

Walker, S., Berthelsen, D. ve Irving, K. (2001). **Temperament and Peer Acceptance in Early Childhood: Sex and Social Status Differences**. *Child Study Journal*, 31, 177-191.

Web:<http://www.biltek.tubitak.gov.tr/gelisim/psikoloji/insan.htm>

“Şiddet Doğaya Ait Bir Saldırganlık Değil” 22.04.2009 tarihinde indirilmiştir.

Yağmurlu, B., & Sanson, A. (2004). **The Relations Between Parenting Stress, Goals and Practices and Child Temperament: Evidence from Australia**. *International Journal of Psychology. Abstracts of the International Congress of Psychology, China*, 39, 138.

Yavuzer, H. (1996). **Çocuk ve Suç** (3.Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (1998). "**Yaygın Anne-Baba Tutumları**" **Ana-Baba Okulu**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 126-130.

Yavuzer, H. (2001). **Ana-Baba ve Çocuk**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (2003). **Çocuğu Tanımak ve Anlamak**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (2004). **Çocuk Psikolojisi**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldız, S. A. (2004). **Ebeveyn Tutumları ve Saldırganlık**. *Polis Bilimleri Dergisi*, 6(3-4), 131-150.

Yörükoğlu, A. (1992). "**Ana-Baba ve Çocuk**" **Ailede Çocuk Eğitimi** (5. Basım) İstanbul: Remzi Kitabevi.

Zuckerman, B.S. ve Frank, D.A. (1992). **Infancy and toddler years**. In: Levine MD, Carey WB, Crocker AC (eds). *Developmental-Behavioral Pediatrics (2nd ed)*. Philadelphia: WB Saunders, 27-38.

EK-1 KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sayın Anne,

Ben Ankara Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi Selen Erdinç. Doçent Dr. Emine G. Kapçı danışmanlığında bir araştırma yapıyorum. Bu araştırmanın konusu, çocukların sosyal açıdan olumlu ve olumsuz olarak değerlendirilebilecek davranışlarını belirlemektir. Araştırmanın başarıya ulaşması öncelikle sizlerin katılımına bağlıdır. Bu araştırmada vereceğiniz cevaplar kesinlikle gizli kalacaktır. Bu nedenle, lütfen hiç bir soruyu atlamayınız ve her soruda size en uygun olduğunu düşündüğünüz seçeneği işaretleyiniz. Araştırmayla ya da çocuğunuzla ilgili olarak aklınıza takılan herhangi bir soru olduğunda Selen Erdinç' i 0505 365 50 27 numaralı telefondan arayabilirsiniz. Katkılarınız için teşekkür ederiz.

Araştırma konusunda bilgilendirildim ve araştırmaya katılmayı kabul ediyorum.

İmza

Sayın Anne:

1. Adınızın-Soyadınız (ya da adınızın soyadınızın baş harfleri):
2. Anketi dolduran kişi: Anne () Baba () Diğer ()
3. Yaşınız:
4. Medeni Durumunuz: Evli () Ayrı () Boşanmış () Dul ()
5. Son bitirdiğiniz okul: İlkokul () Ortaokul () Lise () Üniversite ()
6. Çalışma Durumunuz: Çalışıyorum () Çalışmıyorum ()
7. Ailenizin ortalama aylık geliri: _____
8. Kaç çocuğunuz var?

LÜTFEN DİKKAT: Bu anketlerdeki soruları 3-6 yaş arasındaki çocuklarınızdan yalnızca birini düşünerek yanıtlayınız.

Bu çocuğunuzun;

1. Yaşı: _____
2. Cinsiyeti: Kız () Erkek ()
3. Anaokuluna /Okula gidiyor mu? Evet () Hayır ()
4. Bu çocuğunuzun, doktor ya da bir uzman tarafından değerlendirme sonucunda belirlenmiş herhangi bir ruhsal sorunu var mı? Evet () Hayır ()
5. Yanıtınız Evet ise lütfen ne olduğunu yazınız:

EK-2 ANNE-BABALIK STİLLERİ VE BOYUTLARI ÖLÇEĞİ

DİKKAT: Aşağıdaki ifadelerde belirtilen davranışları ne kadar sıklıkla çocuğunuza gösterdiğinizi ilgili rakamı işaretleyerek belirtiniz.

DAVRANIŞI GÖSTERME SIKLIĞI

1 = Hiçbir zaman 2 = Seyrek 3 = Yarı yarıya 4 = Çok sık 5 = Her zaman

	<u>Hiçbir zaman</u>	<u>Seyrek</u>	<u>Yarı yarıya</u>	<u>Çok sık</u>	<u>Her zaman</u>
1. Çocuğumun duygu ve ihtiyaçlarına duyarlıyım.	1	2	3	4	5
2. Çocuğumu disipline sokmak için fiziksel cezalandırmayı kullanırım.	1	2	3	4	5
3. Çocuğumdan bir şey yapmasını istemeden önce O'nun isteklerini dikkate alırım.	1	2	3	4	5
4. Çocuğum niçin "söz dinlemek zorunda olduğunu" sorduğunda 'çünkü ben öyle diyorum' veya 'çünkü ben senin annenim ve böyle davranmanı istiyorum' derim.	1	2	3	4	5
5. Çocuğumun iyi ve kötü davranışları hakkında ne hissettiğimi O'na açıklarım.	1	2	3	4	5
6. Çocuğum itaat etmediğinde O'na bir şaplak atarım.	1	2	3	4	5
7. Çocuğumu sorunları hakkında konuşmaya teşvik ederim.	1	2	3	4	5
8. Çocuğumu disipline sokmakta zorlanırım.	1	2	3	4	5
9. Çocuğum benimle aynı görüşü paylaşmadığında bile kendisini rahatça ifade etmesine teşvik ederim.	1	2	3	4	5
10. Çocuğuma çok az bir açıklama yapıp, O'na tanıdığım ayrıcalıkları kaldırarak, çocuğumu cezalandırırım.	1	2	3	4	5
11. Kuralların nedenlerini vurgularım.	1	2	3	4	5
12. Çocuğum üzgün olduğunda O'nu rahatlatır ve anlayışlı davranırım.	1	2	3	4	5
13. Çocuğum yanlış davranışlarda bulunduğu anda O'na bağırıp çağırırım.	1	2	3	4	5
14. Çocuğum iyi davrandığında O'nu överim.	1	2	3	4	5
15. Çocuğum herhangi bir şeye isyan ettiğinde, pes ederim.	1	2	3	4	5
16. Çocuğuma karşı öfkeden patlarım.	1	2	3	4	5
17. Çocuğumu gerçekten cezalandırmak yerine, O'nu cezalandırmakla tehdit ederim.	1	2	3	4	5
18. Aile için plan yaparken çocuğumun tercihlerini dikkate alırım.	1	2	3	4	5

	<u>Hiçbir zaman</u>	<u>Seyrek</u>	<u>Yarı yarıya</u>	<u>Çok sık</u>	<u>Her zaman</u>
19. İtaat etmediğinde çocuğumu tutup sarsarım.	1	2	3	4	5
20. Çocuğumu cezalandıracağımı söylerim ama aslında cezalandırmam.	1	2	3	4	5
21. Görüşlerini ifade etmesine teşvik ederek, çocuğuma saygı gösteririm.	1	2	3	4	5
22. Çocuğumun, aile kurallarına katkıda bulunmasına olanak sağlarım.	1	2	3	4	5
23. Çocuğumun gelişmesi için O'nu azarlar ve eleştiririm.	1	2	3	4	5
24. Çocuğumu şımartırım.	1	2	3	4	5
25. Kurallara neden uyulması gerektiğini çocuğuma anlatırım.	1	2	3	4	5
26. Hiçbir gerekçe göstermeden ya da çok az gerekçe göstererek, ceza olarak çocuğumu tehdit ederim.	1	2	3	4	5
27. Çocuğumla birlikte sıcak ve samimi vakit geçiririm.	1	2	3	4	5
28. Hiç açıklama yapmadan ya da çok az bir açıklama yapıp, çocuğumu bir yerde tek başına bırakarak cezalandırırım.	1	2	3	4	5
29. Çocuğumu, yaptıklarının sonuçları hakkında konuşmaya teşvik ederek, davranışlarının etkisini anlamasına yardımcı olurum.	1	2	3	4	5
30. Çocuğumun davranışları beklentilerime uymadığında, O'nu azarlar ya da eleştiririm.	1	2	3	4	5
31. Çocuğuma, davranışlarının sonuçlarını açıklarım.	1	2	3	4	5
32. Çocuğum yanlış davrandığında tokat atarım.	1	2	3	4	5

EK-3 ÇOCUKLAR İÇİN KISA MIZAÇ ÖLÇEĞİ

Her soru için çocuğunuzun son zamanlardaki ve şimdiki davranışını en iyi anlatan rakamı lütfen daire (O) içine alınız. Sorulardan hiçbirini çocuğunuza uymuyorsa ve cevaplanamazsa lütfen üzerini çiziniz.

	Hemen Hiç	Sık Değil	Değişken, Genelde Olmaz	Değişken, Genelde olur	Sık Sık	Hemen Her Zaman
1. Çocuğum yabancı yetişkinlere karşı utangaçtır.	1	2	3	4	5	6
2. Çocuğum bulmaca çözmek veya yap-boz (lego) gibi bir işe başladığı zaman, uzun zaman alsa bile, bitirinceye kadar üzerinde çalışır.	1	2	3	4	5	6
3. Çocuğum her gün, hemen hemen aynı zamanda kakasını yapar.	1	2	3	4	5	6
4. Çocuğum yeni çocuklarla ilk defa tanıştığında utangaçtır.	1	2	3	4	5	6
5. Çocuğum, yeni bir işe geçmeden, önceki işini tamamlamayı sever.	1	2	3	4	5	6
6. Çocuğum her gün hemen hemen aynı zamanda birşeyler atıştırmak ister.	1	2	3	4	5	6
7. Çocuğum bir işle uğraşırken, üzüldüğü ya da canı sıkıldığında, onu yere atar, ağlar, kapıları çarpar.	1	2	3	4	5	6
8. Alışveriş yaparken, çocuğum oyuncak ya da şeker istediğinde, onun yerine kolayca başka birşeyi kabul eder.	1	2	3	4	5	6
9. Çocuğumu gece yatağa yatırdığımda uykuya dalması aşağı yukarı aynı zamanı alır.	1	2	3	4	5	6
10. Çocuğum tamamlamadığı bir oyunu ya da aktiviteyi bırakmayı istemez.	1	2	3	4	5	6
11. Çocuğum saçının taranması gibi bir işe karşı çıkarsa, buna aylarca direnmeyi sürdürür.	1	2	3	4	5	6
12. Çocuğum, bumaca, yap-boz ve okuma gibi bir aktiviteyle uzun zaman uğraşır.	1	2	3	4	5	6
13. Parkta ya da ziyaretteyken, çocuğum yabancı çocukların yanına gider ve onların oyununa katılır.	1	2	3	4	5	6
14. Çocuğum, her akşam farklı süreler uyur.	1	2	3	4	5	6

	Hemen Hiç	Sık Değil	Değişken, Genelde Olmaz	Değişken, Genelde olur	Sık Sık	Hemen Her Zaman
15. Çocuğum yabancı bir yetişkine karşı utangaçsa, bunun üstesinden yarım saat kadar bir sürede, hemen gelir.	1	2	3	4	5	6
16. Çocuğum bir şeye kırgınsa, bunu geçiştirmek zor olur.	1	2	3	4	5	6
17. Çocuğum, her gün farklı zamanlarda acıdır.	1	2	3	4	5	6
18. Ailece yolculuğa çıktığımızda, çocuğum yeni ortamına hemencecik, evindeymiş gibi alışır.	1	2	3	4	5	6
19. Beraber alışveriş yaparken, çocuğumun istediğini almazsam (örnek: şeker, giysi gibi) ağlar ve bağırır.	1	2	3	4	5	6
20. Çocuğum üzüntülü ise onu rahatlatmak zordur.	1	2	3	4	5	6
21. Yabancı yetişkinler evimizi ziyaret ettiğinde, çocuğum hemen dostça davranır ve onlara yaklaşır.	1	2	3	4	5	6
22. Çocuğum her gün aynı miktarda yemek yeme yerine, bir gün fazlasıyla, ertesi gün de çok az yemek yer.	1	2	3	4	5	6
23. Bir oyuncak ya da oyun zor geldiği zaman, çocuğum hemen başka bir aktiviteyle ilgilenir.	1	2	3	4	5	6
24. Sevdiği bir oyun ya da oyuncağı çalışmadığı zaman, çocuğum belirgin şekilde üzülür.	1	2	3	4	5	6
25. Çocuğum bir kıyafeti giymek istemediğinde, bağırarak tartışır ya da ağlar.	1	2	3	4	5	6
26. Haftasonu ve tatillerde, çocuğum her sabah aynı saatte uyanır.	1	2	3	4	5	6
27. Çocuğum bir şeyi iyice öğreninceye kadar (bulmaca, yeni şarkı veya yazmak gibi), o işin üzerinde çalışır.	1	2	3	4	5	6
28. Çocuğum, annesinin olmadığı yeni bir ortama (yuva, okul ya da müzik dersi gibi) ilk kez bırakıldığı zaman, üzülür.	1	2	3	4	5	6
29. Çocuğum birşeyle oynamaya başladığında, ilgisini başka birşeye çevirmek zordur.	1	2	3	4	5	6
30. Çocuğum, kitap okumak ya da kitaplara bakmak ve el işi yapmak gibi sessiz aktivitelerle uğraşır.	1	2	3	4	5	6

EK-4 Okul Öncesi Sosyal Davranış Ölçeği-Öğretmen Formu (OÖSDÖ-ÖF)

Çocuğun adı-soyadının baş harfi:	Öğretmenin adı-soyadının baş harfi:
Çocuğun cinsiyeti:Kız () Erkek ()	Öğretmenin en son mezun olduğu okul:
Çocuğun yaşı:	Öğretmenin yaşı:
Bu çocuk kaç ay/yıldır anaokuluna devam ediyor:	Öğretmenlik mesleğinde kaçınıcı yılınız:

Aşağıda çocukların sosyal davranışlarıyla ilgili maddeler yer almaktadır. Her bir maddeyi okuyarak, yukarıda adı yazılı olan çocuğun maddedeki davranışının sıklığını en iyi ifade eden kutudaki rakamı daire (O) içine alınız.

No	Maddeler	Hiçbir zaman	Çok seyrek	Bazen	Çok sık	Her zaman
1	Paylaşmada ve sırasını takip etmede iyidir.	1	2	3	4	5
2	Diğerlerine tekme atar ya da vurur.	1	2	3	4	5
3	Akranlarına yardım eder.	1	2	3	4	5
4	Akranı istediğini yapmazsa, onunla oynamayacağını ya da onun arkadaşı olmayacağını söyler.	1	2	3	4	5
5	Diğer çocukları dövmekle ya da vurmakla sözel olarak tehdit eder.	1	2	3	4	5
6	Akranlarına karşı naziktir.	1	2	3	4	5
7	Diğer çocukları iter ya da kakar.	1	2	3	4	5
8	Diğerlerine başka biriyle oynamamalarını ya da arkadaş olmamalarını söyler.	1	2	3	4	5
9	Fazla neşeli bir çocuk değildir.	1	2	3	4	5
10	Diğer çocuklar için güzel şeyler söyler ya da onlar için güzel şeyler yapar.	1	2	3	4	5
11	Bir akranına kızdığında onu oyun grubuna almaz.	1	2	3	4	5
12	İsteklerini almak için akranını fiziksel zarar vermeye sözel olarak tehdit eder.	1	2	3	4	5

No	Maddeler	Hiçbir zaman	Çok seyrek	Bazen	Çok sık	Her zaman
13	Diğer çocukların önünde akranlarıyla alay ederek onları utandırmaya çalışır.	1	2	3	4	5
14	Sinirlendiğinde diğer çocukların eşyalarına (sanat ürünlerine, oyuncaklarına) zarar verir.	1	2	3	4	5
15	Akranları isteklerini yapmadığı sürece onları doğum günü partisine çağırmayacağını söyler.	1	2	3	4	5
16	Üzgün görünür.	1	2	3	4	5
17	İstedikleri kabul edilmediğinde diğerlerine bir şeyler fırlatır.	1	2	3	4	5
18	Diğer çocuklara gülümser.	1	2	3	4	5
19	Akranına kızdığı anda arkasını döner ya da uzaklaşır.	1	2	3	4	5
20	Akranı oyuncağını paylaşmadığı sürece, akranını (bisiklet, oyuncak at gibi) bir oyuncaktan iterek düşürmekle ya da ilgilendiği şeye (örneğin; blok oyuncakları gibi) zarar vermekle sözel olarak tehdit eder.	1	2	3	4	5
21	Diğerlerinin bir çocuğu sevmemeleri için çalışır. (O çocuk hakkında arkasından dedikodu yaparak)	1	2	3	4	5
22	Akranı söylediği şeyi yapmazsa, onu oyun grubuna almamakla sözel olarak tehdit eder.	1	2	3	4	5
23	Çimdikleyerek diğer çocukların canını acıtır.	1	2	3	4	5
24	<u>Aynı</u> cinsiyetten akranları tarafından oldukça sevilir.	1	2	3	4	5
25	<u>Karşı</u> cinsiyetten akranları tarafından oldukça sevilir.	1	2	3	4	5